VOLTAIRE

Candide ya da İyimserlik

Çeviren: Server Tanilli
Resimler: Turhan Selçuk

ADAM

Voltaire

•

Candide ya da İyimserlik

ADAM YAYINLARI
©
Adam Yayıncılık ve Matbaacılık A.Ş.

Bu kitabın ilk basımı 1984'te yapılmış
ve üst üste üç baskısı çıkmıştır.

Adam Yayınları'nda Birinci Basım : Nisan 2000

Kapak Tasarımı : Zeynep Ardağ
Kapak Resmi : Turhan Selçuk

00.34.Y.0016.703
ISBN-975-418-561-1

YAZIŞMA ADRESİ : ADAM YAYINLARI, KÜÇÜKPARMAKKAPI SOK. NO. 17. 80060 BEYOĞLU - İSTANBUL
TEL: (0 - 212) 293 41 05 - 292 09 47 (3 HAT) e-mail : adam@ada.net.tr FAKS: (0 - 212) 293 41 08

Voltaire

•

Candide ya da İyimserlik

Çeviren :
Server Tanilli

Resimleyen :
Turhan Selçuk

ADAM

NADİR NADİ'YE,
olanca saygılarımla...
S.T.

ÖNSÖZ

Voltaire'in Candide'ini Türkçeye yeniden kazandırmanın mutluluğu içindeyim.

Voltaire'i tanıtmaya gerek var mı?

Batı'da, XVIII. yüzyılın, o "Aydınlıklar Yüzyılı"nın bir yıldızı da odur. O devrin aydınlarının savundukları hemen hemen bütün değerleri, onun eserlerinde de buluruz: Özgürlükten yanadır, zorbalığa karşıdır ve aklın dostudur. Fransız Devrimi'nde, onun da büyük payı var kuşkusuz. Voltaire, somut reform önerileri getirmekle, çağının soyut ve büyük bireşimlere varmaya çalışan düşünürlerinden ayrılır: Keyfi tutuklamalara son verilmesi, işkencenin ve ölüm cezasının kaldırılması, cezaların suçlarla orantılı olması, vicdan ve düşünce özgürlüğü, somut hedefleri olmuştur kavgasının.

Ne kadar güncel bir yazar, diyeceksiniz.

Öyle.

Bütün bunların kavgasını yaşayan bir toplumun insanları olarak bizler için hele!

Voltaire deyince, akla Candide'i gelir başta. XVII. yüzyılda yaşamış Alman filozofu Leibniz'in, insanı gerçekten güldüren bir düşüncesi vardır: "Olabilecek dünyaların en yetkininde yaşıyoruz; dünyamızda her şey en iyidir" der bu filozof. Voltaire Candide'de, işte Leibniz'in bu iyimserliğiyle alay eder. Romanın, başka bir deyişle felsefi öykünün baş kahramanı Candide, sözlük anlamını canlandıran, açık yürekli, budalamsı bir kişidir; eskilerin "safderun" dedikleri, Leibniz'in bu iyimserliğine inanmış bön bir delikanlıdır.

Neler geçmez ki başından!

"Olabilecek dünyaların en iyisi"nde ne belalara uğramaz ki!

Voltaire Candide'e, hemen bütün dünyayı dolaştırarak, insanoğluna acı çektiren tüm kötülükleri sergiler birer birer. Yaşamın kendisinden, ama daha çok düzenden doğan kötülüklerdir bunlar. Kitap, yazarın yaşadığı çağdaki dünyanın

acı bir eleştirisidir; son çırpınışlarındaki feodal düzenin olduğu kadar, doğmakta olan kapitalizmin de. Eğlendiricidir, ama bir tarih, bir sosyoloji eseri gibi öğretici; daha güzel bir dünya için de düşündürücü elbette.

Kitapta biz de varız. Öykü:

"Bahçemize de bakmamız gerek!" diye biter.

Candide, dünyanın en güzel gerçeklerinden birini, çalışmayı, emeği yücelten, üstelik insanlardan can sıkıntısını, kötü alışkanlıkları ve yoksulluğu alıp götüren bir gerçeği, İstanbul'da, yaşlı bir Türk bahçıvanından öğrenir. Boş laflara, havada tartışmalara ve gevezeliklere karşı da söylenmiş enfes bir söz!

Kitabın, –bildiğim kadarıyla– ikinci çevirisi oluyor bu. İlk çeviriyi, Fehmi Baldaş 1938 yılında yapıp yayımlamıştı. Elbet diliyle, bugün –bir ölçüde– eskimiş durumda bu çeviri. Candide'i, evrensel edebiyatın bu şaheserini yeniden Türkçeye kazandırmak, düşlerim arasındaydı; bugün gerçekleşiyor bu. Ne denli başarılı oldum, bilemem. Ama Voltaire'e lâyık olmayı gerçekten çok isterdim.

Bir onurdur, en büyük onurlardan biridir bu çünkü!

Strasbourg, 1 Kasım 1983
Server Tanilli

YENİDEN BİRKAÇ SÖZ...

Candide ya da İyimserlik'in bu dördüncü basımı Adam Yayınları'nda çıkıyor. Çevirinin 1994'te, büyük yazarın doğumunun 300. yılının kutlandığı bir sırada yapılan üçüncü basımında iki büyük yenilik yapmıştım: Romanın başına, okurları aydınlatması için, onunla ilgili bir inceleme koymuştum. Ama asıl büyük yenilik, kitabı, ünlü karikatürcümüz Turhan Selçuk'un resimlemesiydi. Bildiğim kadarıyla, Doğu'da ilk kez, o da bir Türk sanatçısı, çizgileriyle, bu dev eserin yorumuna katılıyordu. Candide'i çevirmenin onuruna bu onuru da eklemiştim.

Her iki yenilik bu basımda da sürüyor.

Daha öncekilerden tek farklı değişiklik, romandaki kahramanların adlarını Fransızca yazılışlarıyla vermek oldu; doğru olanı da buydu.

Okurlar Candide'i, eski basımlarının çıktığı tarihlerde olduğundan çok daha fazla aptallaşan bir dünya ortamında okuyacaklar; o sıralardaki aptallıklara yenilerinin eklendiğini görecekler. İkisine birden gülecekler; ama gülerken, daha güzel bir dünya adına da düşünecekler.

Voltaire'in bir kazandırdığı da budur insana.

Şimdi buyurunuz, çeviriniz sayfayı!..

Strasbourg, 1 Eylül 1999
Server TANİLLİ

"CANDİDE YA DA İYİMSERLİK" ÜSTÜNE

Voltaire'in, XVIII. yüzyıl Fransa'sının bu "Aydınlıkçı" yazar ve düşünürünün yığınla eseri içinde, trajedileri –hemen hemen– bütünüyle okunup oynanmaz durumda bugün; tarih üstüne yazdıkları da, yayımlandıklarında –ne denli eleştirilirse eleştirilsin– beğenildikleri halde, günümüzde o rağbeti görmüyorlar. Ne var ki, aynı yazarın "felsefi" roman ve öyküler adı altında toplanan eserleri, başlardaki ilgiyi bugün de görüyorlar okuyuculardan.

Mektuplarının yanı sıra onlar gözde!

Bu roman ve öykülerin, hangi koşullarda yazıldıklarını biliyoruz: Voltaire Berlin'e, Büyük Friedrich'in yanına gitmeden önce gelip yeniden girdiği saray çevresinde, Versailles'da, işleri bir süre iyi giderse de, gün gelir ne kendisi rahat eder ne çevresi. Açıkçası, gözden düşmüştür. Başını alıp gider, Sceaux'da Maine Düşesi'ne sığınır. Düşünce serbestliğine açık bir ortamdır bu. Versailles'ın hayal kırıklığı içindeki saraylısı, *Zadig* adını verdiği bir romanla bir yeni yol açar kendisine. İlk örnekleri İngiltere'de verilmiş, "felsefi" türde bir anlatıdır söz konusu olan. Anlaşıldığı kadarıyla, akşamları konak halkına okunup eğlenmek için yazılan bu eserlerle, Voltaire, içini dökmekte ve bu arada acımasızca yakalayıp hırpalamaktadır hasımlarını.

O yıldan başlayarak yazdıklarını şöyle sıralamak mümkün: *Zadig* (1747), *Babouc* (1748), *Micromégas* (1752), *Scarmentado* (1756), *Jeannot ile Colin* (1764), *L'İngénu* (1767), *Kırk Ekülük Adam* (1768), *Babil Prensesi* (1768). İşte, 1759'da yazdığı *Candide ya da İyimserlik,* bu listedekilerin en tanınmış olanıdır.

Konuyu hemen ona getirmeden açıklamalarımızı sürdürelim.

VOLTAİRE'İN ROMAN VE ÖYKÜLERİ

Neydi içeriği bu roman ve öykülerin?

Her birinin bir ana teması vardır onların: *Zadig,* yazgının oyunlarını sergiler ve Tanrı sorununu koyar ortaya; *Micromégas,* göreselliğin evrenselliğini işler; *L'İngénu,* toplumdaki ikiyüzlülüğe saldırır; *Kırk Ekülük Adam,* ekonomik sorunlara eğilir; *Candide* ise, iyimserliğe yöneltilmiş bir yergidir.

Bu tezli romanlarda hiçbir katılık görülmez: Yazar, ikinci derecede olayları alabildiğine değiştirir ve öyküye, günün esinine göre yüzlerce mizah çeşnisi katıp güldürür insanları. Temalar, bir kahramanın bir yolculuğu ve hareketli serüvenleri boyunca işlenir genellikle; böylece, düşüncelerin araştırılması, toplumlar üstüne bir soruşturmayla astarlanmış olur: Birbirinden pek farklı örfler, inançlar, uygarlıklar, gözlerimizin önünde geçit yapıp dururlar. Sonunda, bütün bunlardan çıkarılan ders aynıdır hep: Tanrı ve onun kayrası karşısında kuşku, rastlantının başta gelen bir rol oynadığı, insanın bir yerde yetersiz ve çaresiz kalışı, dinlerin anlamsızlığı, bağnazlığın kötülükleri...

Ne gibi bir hüner göstermiştir yazar onlarda?

Aslında fikirlerin egemen olduğu bu felsefi roman ve öyküler, baştan aşağıya eğlendiricidirler. Öykü, hiçbir zaman ağırlaşmaz: Dramatik olaylar, yaşam dolu diyaloglar, şaşılacak bir kolaylıkla birbirine bağlanır ve ilgiyi sürekli canlı tutarlar. Yazar, bizi alıp başka bir diyara götürmekten ve olağanüstü serüvenlerle gözlerimizi büyülemekten hoşlanır. Öyküyü sürükleyip götüren kişilerin öyle derinlemesine çözümlemesi yapılmaz; çabucak yapılmış krokiler, güldürücü karikatürler, bir parça mekanik hareketleri insanı kahkahaya boğan kuklalardır bunlar dışardan bakıldığında; ne var ki, birer fikri temsil edip çıkarlar sonunda ve insansal tipler olurlar. Ancak, şu da var: Bu roman ve öykülerin güzelliği, anlatanın renkli imgelemine, Voltaire'in zekâ ve mizahına bağlıdır aslında; yazar, düşüncemizi, alaycılığının

bin bir nüansıyla harekete geçirmek üzere, her zaman yanı başımızda bekler durur. Arada sırada, bizi satır aralarını da okumaya çağırır bir göz işaretiyle, ya da yaptığı bir yollamayla.

Voltaire'in roman ve öyküleri bir şenliktir zekâ için. Bu roman ve öyküler içinde ilk yazılanı, *Zadig* oldu.

"Gerçeği söyleyen kişi" anlamına, Zadig, hiç kuşkusuz Voltaire'in kendisidir. Eser, günü gününe uymayan kralların, açgözlü ve yoldan çıkmış saraylı takımının, bağnaz rahiplerin bir yergisi ve Voltaire'in başına gelenlerin de acı bir öyküsüdür. Ayrıca, "yazgı" üstüne düşünen ve Tanrı söz konusu oldukta daha da kuşkucu hale gelmiş olan, *Felsefî Mektuplar*'ın "filozof"unu yeniden buluruz karşımızda.

Bu güzel romanı şöyle özetleyebiliriz: Zengin ve bin bir hüner sahibi, Babilli bir genç olan Zadig, mutlu olmak için her şeye sahip olduğuna inanır. Ne var ki, önce kadınların vefasızlığının acısını çekecektir: Nişanlısı, onu terk edip düşmanıyla evlenir; eşi de sadakatsizlik gösterince, bu kez o yol verir. Tutup mutluluğu bilimde aramaya koyulur; ancak, bilgece davranışları tehlikeye atar kendisini. Dünyada mutlu olmak nasıl da zordur! Kibar âleminde mi bulacaktır mutluluğu? Bir kıskanç kişi, haksız olarak hapsettirir onu. Tam işkenceye yollanacağı sırada, hükümdarın papağanı kahramanımızı kurtarır. Nelere bağlıdır şu insanların yazgısı!

Şimdi, kral Maobdar'ın veziriazamıdır: Adaleti, bilgeliği, sanat zevki hayranlık toplar; kraliçe de, sevecen bakmaktadır kendisine. Zadig, mutlu olmanın öyle hiç de zor olmadığına inanmaya başlar. Ne var ki, felaket birden çullanır üstüne: Kraliçe Astarte'ye gösterdiği yakınlık kralın kıskançlığına yol açar. Yazgının haksızlığına lanet ederek, selameti kaçmakta bulur hemen. "İyilik adına ne ki yapıyorum, felaketim oluyor; başkaları gibi hayınlık etseydim, onlar gibi mutlu olurdum" diye düşünür.

Arap taciri Sétoc'un kölesi olur ve efendisinin dostluğunu kazanır. Kocaları öldüğünde dul kalan eşlerinin de onlarla beraber yakılması âdetine son verdirir ve, hoşgörüsüz insanlara, Yüce Varlık'ı gösterip sokar yüreklerine. Ne var ki, dinsizlikle suçlanır ve ateşte yakılmaya mahkûm edilir; o da, Serendip kralına sığınır ve onun pek beğendiği ve-

ziri olur. Ancak, yeniden rahiplerce tehdit edilir; kaçar tekrar ve Astarté'ye rastlar; köle olmuştur eski kraliçe, Zadig azat ettirir onu. Başkaldırılarla kaynaşıp duran Babil'e döndüğünde, yeni kralın seçimi için düzenlenen bir yarışmayı kazanır. Ne var ki, bahtı yeniden oyununu oynar: Haksız olarak saf dışı edilir ve o da umutsuzluk içine düşer. İşte tam o sıradadır ki, dünyadan elini ayağını çekmiş bir keşiş, mutluluğun sırrını açıklar kendisine: Tanrı'nın buyruklarına uymaktır bu!

Her şey düzene kavuşur sonunda: Zadig kral olur, Astarté ile evlenir ve mutludurlar.

Konu, ustaca işlenmiştir. Yığınla olay, gizemli biçimler halinde, merakımızı gıdıklar durur ve her bahsin sonunda, kahramanın bilgeliğiyle çözüme kavuşur. Sarayda hırpalanıp horlanmış olan yazarımız, öykünün orasına burasına, krallara, saraylı takımına, para babalarına, kilise adamlarına, ülkesindeki siyasal gelenek ve göreneklere karşı yergi okları serpiştirir (XIV. Bölüm). Onun yanı sıra, Voltaire, savunduğu Yaradancılık düşüncesini, yani yerleşik dinlerin ileri sürdükleriyle hiçbir ilgisi olmayan bir Tanrı anlayışını (Deizm), belki en çekici biçimde bu romanında dile getirmiştir (XII. Bölüm): İncir çekirdeğini doldurmayan ayrıntılar uğruna yürütülen din kavgaları yerilip alaya alınır; ve, bütün dinlerin üstünde birleştiği bir noktanın altı çizilir: "Görünmez bir varlığın altında olduğumuzu hissediyoruz; hepsi bu! Ondan öteye bir adım bile atamayız. Bu görünmez varlık nedir, bütün evreni kaplar mı kaplamaz mı, belli bir yerde midir değil midir, varsa nasıldır, nasıl hareket edip etkiler? Bütün bu soruların yanıtını bulmaya kalkmak, anlamsız bir gözüpeklikten başka bir şey değildir."

Voltaire, *Felsefe Sözlüğü*'nün "Tanrı" maddesinde, bu konuya yeniden eğilecektir.

Son olarak romanda, eski bir Doğu efsanesinden uyarlanan, dünyadan el etek çekmiş kişinin öyküsünde (XX. Bölüm) ise, Voltaire, Zadig'in de asıl konusu olan "Yazgı" temasına ve onun yanı sıra "kötülüğün varlığı" sorununa eğilir. Pope'un iyimserliğinden esinlenip yazdığı *Kibar Âleminden Kişi* ile *İnsan Üstüne Deneme*'ye karşın, Voltaire, bu sorunla uğraşıp durdu hep; 1747'ye doğru, tarihle ilgili incelemesi, kendi düş kırıklığı ve sıkıntıları, daha belli bir

bilince götürdüler onu. Bir dünya düzenine inansa da, iyimserlerin, Tanrı ve onun kayrası üzerine getirdikleri kanıtlarla dalga geçmekten kendini alamaz; ve söz konusu bölümün sonlarında, bu metafizik "açıklama"ya karşı, "aklın ve insan bilincinin başkaldırısı"nı hissettirir okuyucusuna.

Bu kötümserlik, gitgide büyüyecek ve *Candide*'de doruğuna ulaşacaktır.

Ancak, ondan önce işlenecek bir konu daha var.

VOLTAİRE VE TANRI

Tanrı sorunu, Ferney öncesinde İsviçre'de oturduğu sıralarda, özellikle uğraştırır Voltaire'i. Şu soruya yanıt aramaktadır: Kötülüğün varlığı, Yaratıcının iyiliği ile nasıl uzlaşabilir?

İyimserlere, Leibniz, Pope, Wolf'a göre, "olabilir dünyaların en iyisinde, her şey en iyi durumdadır"; yani, yetkin bir dünya yaratmayan Tanrı, –ki yetkin bir dünya tanrısal bir nitelik taşırdı!– ortaya koyduğu dünyaya azın azı bir de kötülük eklemiştir. Bu kötülük olmasaydı, iyiliği görüp duyamazdık ve Tanrı, öylesine düzenlemiştir ki dünyayı, her kötülüğün karşısına, ondan çok daha büyük bir iyilik koymuştur.

Neydi aldığı tavır Voltaire'in bu düşünce karşısında?

Kötülüğün varlığı, Voltaire'i her zaman çarpıp sendeleten bir şey olmuştur. *Felsefî Mektuplar*'daki hemen hemen bütün yergiler, tarih üstüne yazdığı tüm eserleri bunu gösterir bize. Bununla beraber, yazarlığının başlarında, ilk günah dogmasına göre "hepimizi kötü ve mutsuz bir renge boyamak" isteyen "bağnazlar"a bir tepki olarak, Voltaire, "insan doğasının olanak sağladığı ölçüde mutlu olduklarını" kabul eder insanların. Yaşamının kısa süren saldırgan bir Epikürcülük döneminde, uygarlaşmış insanın tam bir mutluluk içinde olduğunu bile şakıyıp durmuştur.

Ne var ki, bu "görece iyimserlik"ten "kötümserlik"e doğru değişecektir Voltaire.

Gerçekten, *Zadig*'de (1747), hayal kırıklığı içindeki saraylı, Tanrı yararına ileri sürülen kanıtlara karşı aklın ve

alaycılığın silahlarını doğrultmaktadır daha o zamandan. Berlin serüveninin ve tarihsel araştırmalarının arkasından, *Milletlerin Örfleri ve Ruhu Üstüne Deneme*'sinde (1756), Bossuet'nin Tanrı kayrası tezini reddeder. Çağındaki olaylar da, içten duyduğu iyimserliğini değiştirmişe benzer: *Lizbon Felaketi Üstüne Poem*'inde (1756), iyimserlerin birbiriyle çelişen kanıtlamalarına saldırır. Son olarak, Jean-Jacques Rousseau ile çatışması, kuşku içine daha da gelip girmesine yol açar: İşte *Candide* (1759), Tanrı kayrasına ve "her şeyin iyi olduğu" düşüncesine karşı bir reddiyedir.

Aslında, iki eğilim arasında bölünmüş durumdadır Voltaire: 1730'a doğru "iyimserlik"i, Pascal'a karşı oluşundan gelir özellikle, ne var ki kötülüğün varlığı konusunda bir kanıtlamayla sonuçlanmış değildir bu; yirmi yıl sonraki "kötümserlik"i ise, Leibniz'e karşı bir tepkisinin sonucudur. Her iki durumda da, dünyanın tek yanlı açıklamalarının karşısına dikilmektedir Voltaire.

Sonunda takındığı tavır yiğitçe bir tavırdır.

Tanrı'nın kayıtsızlığı karşısında, cesaretini yitirmek şöyle dursun, Voltaire, "yeryüzündeki yaşamı bizzat düzenlemeye" çağırır insanları. Mademki, hiçbir şey, ödünleyici bir öte dünya hakkında kesin bir güvence vermiyor bize, insanı –kendi sınırları içinde– ele alalım ve mutlu kılmaya çalışalım. Bunu yaparken, o insanın tutkuları ve zevklerini yasaklamaya da gitmeyelim; çünkü, felaket gibi bunlar da "Tanrı'nın armağanları"dır. Her şey yetkin değil kuşkusuz; ancak, insan soyunun içinde bulunduğu durumu düzeltmek bize bağlıdır: "Aydınlıklar"ı yaymak; sanatları, ticareti, sanayiyi geliştirmek; hoşgörüyü, adaleti ve özgürlüğü egemen kılmak, bize bağlıdır.

Felsefî Mektuplar'ındaki düşünceydi bu; tarihle ilgili eserlerinin sonundaki umut dersi de böyle sonuçlanıyordu. Son olarak, *Candide*'in bitimindeki şu cümle de bu anlamdaydı:

"Bahçemize de bakmamız gerek!"

CANDİDE

1755 yılında, Lizbon'da korkunç bir deprem olur ve binlerce ölü bırakır arkasında. Bu arada, bilim ve felsefe dünyasında da bir velveledir kopar; tartışmalar birbirini izler. Kötümserliği yaşı ilerledikçe artan Voltaire, Leibniz'in Tanrı hakkındaki düşüncelerine karşı başlı başına bir kanıt görür olayda ve tutar, *Lizbon Felaketi Üstüne Poem*'ini yazar (1756). "Her şeyin iyi" olduğunu söyleyen metafizikçilere karşı, suçlu suçsuz demeden dünyanın her yanında kol gezen kötülüğü gösterir. Bir yığın ukalalığın karşısına insan duyarlığının başkaldırısıyla dikilir. Sorar: Bütün bu kötülüklerin "zorunlu" olduğu kabul edilebilir mi? Evet denirse, iyilikle kötülüğü hakçasına dağıtmakta Tanrı'nın özgür olduğunu unutmak olmaz mı bu? Şiirinde şöyle yanıtlar Voltaire: *"Tanrı'ya saygı duyuyorum, ama evreni de seviyorum."* Aynı şiirin son dizelerinde şu da görülecektir: Voltaire, kaçınılmaz kötülüğün önünde, bize umudun –o pek zayıf– avuntusunu sunarak eğilse de, ahlak yönünden yerinde bulmaz kötülüğü.

Jean-Jacques Rousseau'nun *Tanrı Üstüne Mektubu*'nda (1756), eleştiriye uğrar bu tavrı.

Gerçekten, Tanrı karşısında kuşkusu alabildiğine canlı biçimde dile getirilmiş *Lizbon Felaketi Üstüne Poem*'e karşı, Rousseau, hemen aynı yıl, söz konusu eseriyle yanıt verir. Metafizik tartışmanın, kimi zaman yoksulla zengin arasındaki zıtlığa dönüştüğü yanıtında, şöyle der Rousseau: "Hayır, bir başkasını beklemeyecek denli acı çektim bu dünyada. Metafiziğin bütün ince oyunları ve ukalalıkları, ruhun ölmezliğinden ve iyiliksever bir Tanrı'nın varlığından –bir an olsun– kuşkuya götüremez beni. Duyuyorum onu, inanıyorum ona, istiyorum, umuyorum... Zafere doymuş ve boş büyüklüklerle şımarmış olan siz, bir bolluğun ortasında istediğiniz gibi yaşıyorsunuz. Öyle de olsa, yeryüzünde sadece kötülük buluyorsunuz. Ya ben? Kimsenin tanımadığı, silik, yoksul, dermansız bir dertle perişan bir insan olarak ben, çekildiğim köşemde zevkle düşünüyor ve her şeyin iyi ve yolunda gittiğini görüyorum. Nereden geliyor bu açık zıtlıklar? Bizzat kendiniz açıkladınız onları: Siz yararlanıyorsunuz, ben umuyorum, ve her şeyi

yumuşatıp yatıştırıyor bu umut, her şeye bir tatlılık getiriyor!"

Voltaire, hastalığını bahane edip yanıt vermez.

1759'da *Candide ya da İyimserlik*'i yayımlar.

Tanrı'ya karşı amansız bir iddianame olan eser, Rousseau'ya ve özellikle filozof Leibniz ile Wolf'un iyimser çömezlerine verilmiş bir yanıttır. Rousseau, onunla doğrudan doğruya kendisinin hedef alındığını sanıp incinecek ve yaralanacaktır.

Candide'in yaratılmasına yol açan gelişmeler bunlar!

Nedir eserin felsefi kapsamı?

Kitap, yeryüzünde "kötülüğün kökeni ve anlamı" üstüne tartışmalara, büyük bir "olaylar birikimi" ile yanıt verir. Gerçekten, eserde her bölüm, kötülüğün yeni bir biçimiyle karşılaştırır bizi: Hesapta olmayan kötülükler olarak deniz kazaları, depremler; insanlardan, onların şiddetinden gelen kötülükler (savaş, bağnazlık, kölelik) yanında, hile ve dolaplarından gelen kötülükler...

Metafizikçilerin tartışmalarının son vereceği türden kötülükler değildir bunlar!

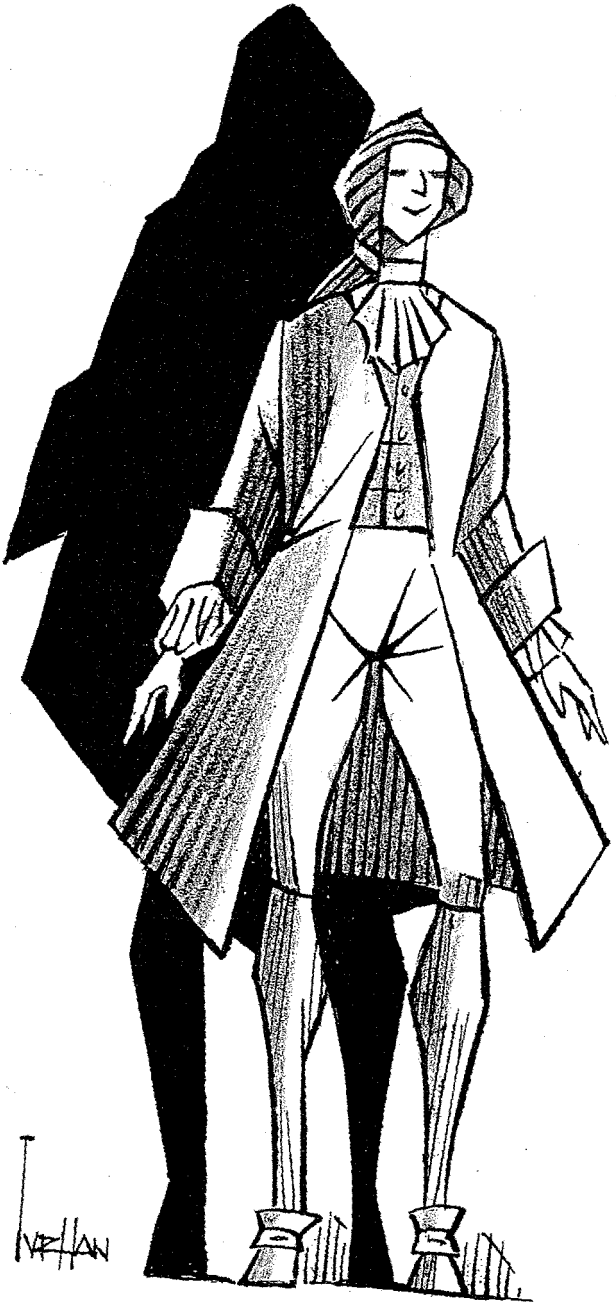
Voltaire, eserinin bitiminde, bir pratik çözüm önerir bize: İstanbul'daki Türk köylüsü, kötülerle olabildiğince yüz yüze gelmemeyi, bir "köşeye çekilmek"te bulmuştur; daha da önemlisi, insanları daha mutlu kılacak olan maddi ve manevi ilerlemelerin kaynağı olarak, "çalışma"nın farkına varmıştır. Aslında, kendi kişisel deneyimini getirip romana sokmuştur filozof: Kendi gençliğindeki çocuksuluk, yolculukları, düşünce düzeyindeki olgunluğu, İsviçre'ye ve, arkasından da, "bahçesine bakmak" amacıyla Ferney'e çekilişi. Bu formülü, insanın kendi içine kapanışı olarak yorumlamamalı; daha insansal ve sosyal bir anlamı vardır bunun.

Yazarın, bizi bereketlendirmeye çağırdığı bahçe, bütün bir dünyadır aslında!

Voltaire, kötümserdir kuşkusuz; ancak, cesaretini yitirmemiş bir kötümserliktir bu; içinde, insanların mutluluğunu sağlayacak uygarlık ile ilerleme düşüncesinin diriliği ve ateşi vardır onun.

Sanatsal değeri nedir eserin?

Candide'le, felsefi roman sanatı asıl yetkinliğine ulaşır.

IVAN

"Mutlu bir yaşam içindeydi genç Candide"

Gerçekten, tartışmaların yoğunluğu, *Zadig*'de olduğundan daha fazladır. Bununla beraber, yazar, bize hissettirmeden, sürekli merkezdeki düşünceye doğru çekip götürmeyi başarır. Anlattığına bir canlılık getirerek, mutluluk ve felaket anlarını birbirinin arkasına sıralayarak, serüvenleri ve onların içinde geçtiği uzak yerleri çeşitlendirip çoğaltarak, anlatımdaki farklılık ve gülünçlüğün altında, işlediği tezin monotonluğunu gözlerden gizlemeyi bilir.

Bunun gibi, eserin asıl kahramanı Candide'in çevresinde, ona eşlik eden bir önemli kişiler topluluğu vardır: Pangloss, Martin, Cacambo. Candide'in kendisi de, psikolojik bakımdan daha zengin bir kişilik sergiler: Çekingen ve utangaçtır, ama buna karşılık çabuk öfkelenen türdendir. Kişiliği, eser boyunca yavaş yavaş belirginleşip ete kemiğe bürünür: Romanesk ve kararsızdır başlarda; sonra, bir irade kazanır ve pratik duyguya sahip olur gitgide.

Son olarak, Voltaire'in alaycılığının bütün nüanslarını görebileceğimiz yer işte bu *Candide*'dir. Sıradan okuyucuyu şaşırtıp ve daha ilk kelimede onunla duygu ve düşünce ortaklığı kurmada eşsiz bir araçtır bu ve onun kaleminde anlamını ve güzelliğini bulur.

Romanda, olayların akışı şöyledir:

Vestfalya'da, Baron Tunder-ten-tronk'un şatosunda, mutlu bir yaşam içindeydi genç Candide: "Yalın bir zekâsı vardı gerçi; ama iyiyi kötüden oldukça ayırt edebiliyordu..." Aynı şatoda, eğiticisi Pangloss, Leibniz'in ve Wolf'un bir çömezi olarak, aptallığa yakın bir saflık içinde bir iyimserlik öğütlüyordu: "Nedensiz sonuç olamayacağını ve üstünde yaşadığımız olabilir dünyaların bu en iyisinde, Baron Hazretlerinin şatosunun olabilir şatoların en güzeli ve eşinin de olabilir madamların en âlâsı olduğunu, herkesi hayran bırakacak biçimde ispatlıyordu... Böylece, her şeyin iyi olduğunu ileri sürenler aptalca bir söz söylemiş olurlar; her şeyin en iyi olduğunu söylemeleri gerekirdi çünkü." Candide, Baron'un kızı Matmazel Cunégonde'a âşık olmanın da verdiği heyecan içinde, bu iyimserliği alabildiğine gönülden paylaşır. Ama ne yazık! Baron, farkına varır bir gün onların aşkının ve –kıçına bir tekme– kovar şatodan Candide'i. O andan başlayarak, yaşamı, iyimserlerin hayallerini altüst edecek bir iddianame halinde bir dizi felaket olup çıkacaktır.

Candide, öyle de olsa, Pangloss'un derslerine bağlılığını sürdürecektir; sadece uğradığı felaketlerin sonundadır ki, yanlışını fark edecektir bir gün.

Neler olur? Ama neler olmaz ki!

Zorla askere alınır Candide, korkunç bir savaşa katılır; kaçar ve Hollanda'ya geçer. Orada, yeniden bulur Pangloss'u: Korkunç bir hastalıktan burnu yok olup gitmiştir ve şatoda oturan herkesin öldürüldüğünü öğrenir. İyi yürekli bir Anabatist, yanına alır ikisini; ve bir gün, tam da korkunç depremin olduğu sırada Lizbon'dadırlar. Deniz kazası olmuştur, velinimetleri denizde boğulmuştur; Candide'le Pangloss'un yanı sıra, Tanrı sadece bir caniyi esirgemiştir! Her iki adam, cesetlerin ve yıkıntıların ortasında oradan oraya dolaşır dururlar; elde olmadan söyledikleri bir söz yüzünden, Engizisyon mahkûm eder onları. Pangloss asılır; Candide'e gelince, işkenceden geçirildikten sonra kurtarılır...

Artık iyi olacak mıdır her şey?

Hayır: Candide, iki kişiyi öldürmek zorunda kalır ve Amerika'ya kaçar. Cunégonde'u terk eder elinde olmadan ve Paraguay Cizvitlerinin yanına sığınır; orada, Tanrı'nın bir lütfu olacak, albay, Cunégonde'un ölümden kurtulmuş kardeşidir. Ama, ne yazık! Aralarında bir tartışma çıkar ve Candide, hasmını kılıcıyla deler ve bir üçüncü kez katil olur. Bir mutluluk eseri, Oreyon vahşilerinin de elinden kurtulur ve, çakılları elmastan olan "harikalar diyarı" Eldorado ülkesine gider. Oradan, bir hazineyle yüklü olarak ayrılır ve Hollandalıların sömürgesi olan Surinam'da, korkunç felaketlere uğramış bir köleye rastlar. Birçok terslikten sonra Venedik'tedir; orada, tahtından atılmış ve acılarını unutmak için de karnavala gelmiş altı kralla birlikte yemek yer. Arkasından İstanbul'a geçer Candide: Yolda, canını bir mucize eseri kurtarmış, ancak küreğe mahkûm edilmiş Pangloss'u bulur yeniden ve azat edilmesini sağlar; Cunégonde'u da bulur, başından geçen felaketler sonucu çirkinleşmiştir kız. Öyle de olsa evlenir onunla ve öteki bahtsız arkadaşlarıyla beraber bir küçük çiftliğe yerleşirler. Bir gün, İstanbul'da, bir Türk köylüsünden, çalışmanın; "bizden üç büyük kusuru, can sıkıntısını, kötü alışkanlıkları ve yoksulluğu uzaklaştıran" çalışmanın erdemini öğrenir. Her

türlü kısır metafizik tartışmaya sırt çevirerek, emekleri sayesinde mutludur kahramanlarımız. Pangloss, boş bulunup, böylesi bir tartışmanın kapısını aralamaya kalktığında da, Candide, şu ünlü yanıtını verir ve roman da öyle biter:

"Bunlar güzel sözler, ama bahçemize de bakmamız gerek!"

KAYNAKLAR:

Lagarde, André/Michard, Laurent, *XVIII. siècle,* Bordas, Paris, 1985.

Van Den Heuvel, Jacques, *Voltaire dans ses contes,* A. Colin, Paris, 1967.

Van Den Heuvel, Jacques, *Candide ou l'optimisme. La princesse de Babylone et autres contes,* Livre de Poche, Paris, 1983.

Del Frédéric/Van Den Heuvel, Jacques/Helle Gouarc'h, Jacqueline (Postface de Roland Barthes), *Candide et autres contes,* Gallimard, Paris, 1992.

I

CANDİDE, GÜZEL BİR ŞATODA NASIL BÜYÜTÜLDÜ VE NASIL KOVULDU ORADAN

Vestfalya'da, Baron Tunder-ten-Tronk[1] Hazretlerinin şatosunda, bir genç yaşıyordu. Doğanın, en güzel huylarla donattığı bir çocuktu bu. Yüzüne bakın ruhunu anlardınız. Yalın bir zekâsı vardı gerçi; ama iyiyi kötüden oldukça ayırt edebiliyordu. Candide[2] diye çağrılması da bu yüzdendi sanıyorum. Şatonun emektar hizmetlileri, Baron Hazretlerinin hemşireleriyle, o yörede oturan iyi ve dürüst soylu bir kişinin çocuğu olduğundan kuşkulanırlardı onun. Aslına bakılırsa, hanımefendimiz, bu beyzade ile evlenmeyi hiç de istememişlerdi; çünkü beyimiz, ecdadını yetmiş birinci göbeğe değin ispatlayabilmişti ancak; şeceresinin daha önceki yaprakları ise, zamanın hışmına uğramış, yitip gitmişti.

Baron Hazretleri, en güçlü beylerinden biriydi Vestfalya'nın; çünkü, şatosunun bir cümle kapısı ve pencereleri vardı. Büyük salonu bile, duvarlarına değin halılarla süslenmişti. Kümeslerde yaşayan köpeklerini gerektiğinde ava götürürdü; seyisleri, av sırasında it uşaklığı yaparlardı. Kasabanın papaz yardımcısı ise özel papazıydı hazretin. Herkes, "Efendimiz" derdi ona ve öyküler anlattığında da gü-

(1) Voltaire'in Almanca ile dalga geçmek için uydurduğu bir kelime (ikinci bölümdeki "Valdberghoff-tranbk-dirkdorff" da böyledir); çünkü, o dönemde, Voltaire ve daha birçok kimse, "barbar" bir dil olarak bakıyorlardı Almancaya (ç.n.)

(2) Candide (Kandit diye okunur), Fransızcada temiz yürekli, saf kişi demek (ç.n.)

lerlerdi.

Aşağı yukarı üç yüz elli libre ağırlığında olan eşleri Madam La Baronne, bu yanıyla pek büyük bir saygı topluyor ve kendisini gözlerde daha da yücelten bir görkemle yönetiyordu şatoyu. On yedi yaşındaki kızı Cunégonde, güzel renkli, terütaze, etli, canlı ve istek uyandırıcıydı. Baron'un oğlu, her bakımdan lâyık bir çocuktu babasına. Eğitmeni Pangloss ise, şatonun en çok sözü geçen kişisiydi. Ve küçük Candide, yaşının ve yaradılışının gerektirdiği bütün bir iyi niyetle dinlerdi derslerini onun.

Metafiziko-teologo-kozmolonigoloji[3] üstüne idi dersleri Pangloss'un. Nedensiz sonuç olamayacağını ve üstünde yaşadığımız olabilir dünyaların bu en iyisinde, Baron Hazretlerinin şatosunun olabilecek şatoların en güzeli ve eşinin de olabilir madamların en âlâsı olduğunu, herkesi hayran bırakacak biçimde tanıtlıyordu.

"Bunun başka türlü olamayacağı tanıtlanmıştır" derdi; "çünkü, her şey bir amaç için yapıldığından, her şey zorunlu olarak en iyi amaç içindir. Bakın, burun gözlük taşımak için yapılmıştır; bunun için gözlüklerimiz vardır. Bacaklar, çorap ve pantolon giymek için yaratılmıştır; o yüzden çorap ve pantolonlarımız var. Taşlar yontulmak, sonra da şatolar yapmak için meydana getirilmiştir; Efendimizin pek güzel bir şatosunun bulunması bu nedenledir; eyaletin en büyük baronunun en iyi yerde oturması gerekir. Ve domuzlar da yenmek için yaratıldığından, bütün bir yıl domuz yiyoruz. Böylece, her şeyin iyi olduğunu ileri sürenler aptalca bir söz söylemiş olurlar; her şeyin en iyi olduğunu söylemeleri gerekirdi çünkü." Candide, dikkatle dinliyor onu ve saf saf inanıyordu bütün bunlara; Matmazel Cunégonde'u olağanüstü güzel buluyordu çünkü. Ancak, bunu ona söylemek yürekliliğini bir türlü göremiyordu kendisinde. Baron Tunder-ten-Tronk olarak doğmak mutluluğundan sonra, ikinci derecede mutluluğun Matmazel Cunégonde olmak, üçüncü derece mutluluğun onu her gün görmek ve dördüncü mutluluğun da, dünyanın en büyük filozofu olan üstat Pangloss'u dinlemek olduğuna inanmıştı.

(3) Leibniz'in sistemiyle alay etmek için, Voltaire'in uydurduğu kelime (ç.n.)

"Matmazel Cunégonde küçük ormanda gezinirken, çalıların arasında Doktor Pangloss'u, annesinin o pek cici, pek uysal, küçük esmer güzeli hizmetçisine deneysel fizik dersi verirken gördü."

Günlerden bir gün Cunégonde, şatosunun yanında, Park dedikleri küçük ormanda gezinirken, çalıların arasında Doktor Pangloss'u, annesinin o pek cici, pek uysal, küçük esmer güzeli hizmetçisine deneysel fizik dersi verirken gördü. Matmazel Cunégonde, bilimlere karşı pek büyük bir ilgisi ve yeteneği olduğundan, tanık olduğu bu kesintisiz denemeleri, soluk almadan izledi. Doktorun yeter nedenini, nedenleri ve sonuçları açıkça gördü ve heyecanlı, coşkulu, düşünceli, bilgin olmak arzusuyla dolu ve kendisinin Candide için, Candide'in de kendisi için yeter kanıt olabileceğini düşünerek eve döndü.

Şatoya dönerken Candide'e rastladı ve kızardı; Candide de kızardı. Cunégonde ona, kısık bir sesle "günaydın" dedi ve Candide de ne söylediğini bilmeden onunla konuştu. Ertesi gün, akşam yemeğinden sonra masadan kalkıldığında, Cunégonde'la Candide bir paravanın arkasında buluştular. Cunégonde, mendilini yere düşürdü, Candide mendili yerden aldı; Cunégonde, Candide'in elini hiçbir kötülük düşünmeden tuttu, genç adam da genç kızın elini, büyük bir yürek temizliğiyle, ama kendine özgü bir canlılık, bir duyarlık ve bir incelikle öptü; dudakları birleşti, gözleri alevlendi, dizleri titredi ve elleri şaşırıp saptı. Baron Tunder-ten-Tronk Cenapları paravanın bir yanından geçtiler ve, bu nedenle sonucu görür görmez, kıçına bir tekme, Candide'i şatodan kovdular. Cunégonde bayıldı, ayılır ayılmaz da Madam La Baronne tokatladı kendisini. Ve olabilecek şatoların bu en güzeli ve latifinde acılara gömüldü her şey...

"Ertesi gün, akşam yemeğinden sonra masadan kalkıldığında, Cunégonde'la Candide, bir paravanın arkasında buluştular..."

II

BULGARLARIN ARASINDA CANDİDE'İN BAŞINA GELENLER

Candide, bu yeryüzü cennetinden kovulduktan sonra, bir ağlayarak, bir gözlerini göğe kaldırarak ve çoğu kez baron kızlarının en güzelini barındıran şatoların bu en güzeline dönüp dönüp bakarak, nereye gittiğini bilmeden yürüdü, yürüdü, yürüdü... Tarlaların ortasında, iki saban izi arasında aç susuz yattı. Kar, lapa lapa yağıyordu. Candide, ertesi günü soğuktan donmuş, beş parasız, açlıktan ve yorgunluktan bitkin, sürüklene sürüklene Valdberghoff-tranbk-dikdorff dedikleri komşu kente vardı. Üzgün ve acılı, bir meyhanenin kapısı önünde durdu. Maviler[1] giyinmiş iki adam onu gördü. Bunlardan biri ötekine, "Arkadaş," dedi, "işte güzel yapılı ve aranan boyda bir genç!" İkisi birlikte, Candide'e doğru ilerleyip, büyük bir incelikle, yemeğe davet ettiler kendisini. Candide de onlara, hoşa giden bir utangaçlık ve çekingenlikle, "Baylar, beni çok onurlandırıyorsunuz. Ancak, kendi payıma düşeni ödeyecek kadar param yok" dedi. Mavilerden biri ona, "Ah bayım, dedi, sizin gibi güzel ve sizin gibi değerli olan kimseler, kesinlikle hiçbir şeye para vermezler. Boyunuz beş kadem beş parmak yok mu?"[2] Candide, önlerinde saygıyla eğildi: "Evet, baylar, boyum o

(1) Prusya ordusuna mavi üniforma giymiş asker toplayanlar denmek isteniyor. (*Candide ya da İyimserlik*, 1756-1763 yıllarını kapsayan Yedi Yıl Savaşı sırasında yayımlandı.) (ç.n.)

(2) Friedrich-Guillaumme'dan başlayarak, Prusya kralları uzun boylu askerler arıyorlardı (ç.n.)

kadardır."

Askerler:

– Ah, bayım, hemen sofraya oturunuz, dediler. Yalnız yiyip içtiğinizi ödemekle yetinmeyeceğiz; sizin gibi bir insanın parasız kalmasına da asla dayanamayız. Çünkü insanlar, ancak birbirlerine yardım etmek için yaratılmışlardır.

Candide:

– Hakkınız var baylar dedi; üstat Pangloss da hep bunu söylerdi bana. Her şeyin en iyi olduğunu görüyorum ben de.

Biraz para kabul etmesini rica ettiler. Candide, parayı alıp bir senet vermek istedi; kabul etmediler ve masaya kuruldular.

– Kendisini candan sevdiğiniz bir kimse var mı?

– Oh, evet! diye yanıtladı Candide; Matmazel Cunégonde'u yürekten seviyorum.

İçlerinden biri:

– Hayır, dedi, Bulgarların kralını candan sevip sevmediğinizi sorduk.

Candide:

– Hayır, dedi, hiç sevmem; hiç görmedim kendisini çünkü.

– Nasıl, ne dediniz? Kendisi kralların en güzelidir. Sağlığına içelim!

– Memnuniyetle! dedi Candide ve içti.

Ona:

– Artık yeter! dediler. Şimdi siz Bulgarların dayanağı, yardımcısı, savunucusu ve kahramanı oldunuz. Talih yüzünüze güldü ve şöhretiniz sağlandı.

Hemen ayaklarına demir vurdular ve alaya götürdüler. Sağa döndürdüler, sola döndürdüler, tüfek astırdılar, tüfek indirttiler, nişan aldırttılar, ateş ettirdiler, ayak değiştirttiler ve kendisine otuz sopa attılar; ertesi gün talimi biraz daha iyi yaptı ve bunun için yirmi sopa yedi; daha sonraki gün yalnız on sopa yiyince, arkadaşları, üstün bir yaratıkmışçasına baktılar ona.

Şaşkına dönen Candide, nasıl olup da bir kahraman olduğunu anlayamıyordu bir türlü. Bacaklarını dilediği gibi kullanmanın, hayvan türü gibi insan türünün de bir ayrıcalığı olduğuna inandığından, bir ilkbahar günü alıp başını do-

"... Şatoların bu en güzeline dönüp dönüp bakarak, nereye gittiğini bilmeden yürüdü, yürüdü, yürüdü..."

laşmayı istedi. Henüz iki fersah yürümüştü ki, altı kadem boyunda dört kahraman onu yakalayıp bağladılar ve bir hapishaneye tıktılar. Hukuksal bakımdan hangisini yeğlediğini sordular kendisine: Bütün alayca otuz altı kez kırbaçlanmayı mı, yoksa beynine on iki kurşun yemeyi mi?

İradelerin özgür olduğunu ve ne kırbaçlanmayı ne de kurşun yemek istediğini söylemek boşunaydı; ikisinden birini seçmesi gerekiyordu. Özgürlük denen Tanrı vergisi sayesinde otuz altı kez kırbaçtan geçmeyi yeğledi; alayda iki gezintisi oldu safların önünde. Alay iki bin erden oluşuyordu; ense kökünden kuyruksokumuna değin bedenindeki kasların ve sinirlerin ortaya çıkmasına neden olan dört bin kırbaç darbesi demekti bu da. Üçüncü kez safların önünden geçecekti ki, dayanamayan Candide kafasının parçalanmasını diledi ve bu lütfu elde etti; gözlerini kapadılar ve diz çöktürttüler. O sırada Bulgarların kralı geçiyordu oradan, işkence edilenin suçu hakkında bilgi aldı; bu kral, büyük bir deha sahibi olduğundan, Candide'in söylediklerine bakıp dünya işlerinden habersiz genç bir metafizikçi olduğunu gördü ve her yüzyılda bütün gazetelerin öveceği bir acımayla affını bağışladı ona. Usta bir cerrah, Dioskoridês'in[3] öğütlediği yumuşatıcı ilaçlarla, Candide'i üç haftada iyi etti. Öyle ki, Bulgarların kralı Abarların[4] kralına savaşa giriştiğinde, Candide'in biraz derisi vardı ve yürüyebiliyordu.

(3) İsa'dan sonra I. yüzyılda yaşamış Yunan hekimi; tuhaf reçeteleriyle ün salmıştır. (ç.n.)

(4) Abarlar, Avrupa'yı birçok kez istila etmiş Moğol kökenli bir halk; Prusya kralı II. Friedrich'e karşı savaş halindeki Fransız kralına bir yollamada bulunuyor Voltaire, "Bulgarların kralı" da, II. Friedrich olmuş oluyor (ç.n.)

III

BULGARLARIN ARASINDAN NASIL KAÇTI CANDİDE VE NE OLDU

Hiçbir şey bu iki ordu kadar güzel, çevik, parlak ve düzenli değildi. Trompetler, fifreler, obualar, davullar, toplar, öylesine uyumluydular ki aralarında, cehennemde bile bir eşi yoktu bunun. Önce toplar, her iki taraftan altışar bin kişi devirdi; arkadan yaylım ateşi, dünyaların en iyisinin yüzünü kirleten aşağı yukarı dokuz on bin keratayı ortadan kaldırdı. Süngüler de, birkaç bin insanın ölmesi için yeter neden oldu. Tümü, bir otuz bin tutardı ölenlerin. Bir filozof gibi titreyen Candide, bu kahramanca kıyımda elinden geldiğince iyi saklandı.

Sonunda, her iki kral, kendi ordugâhlarında *Te Deum*[1] okuttururlarken, Candide, nedenler ve sonuçlar hakkında düşünüp taşınmak için başka bir yere gitmeye karar verdi. Ölen ve can çekişen insan yığınlarının üzerinden geçti ve en yakın bir köye vardı. Köy, kül olup gitmişti: Bulgarların kamu hukuku yasalarına göre yaktıkları bir Abar köyü idi burası. Bir yanda, dipçik vuruşlarıyla paramparça edilmiş yaşlılar, çocukları kanlı memelerinde boğazlanmış kadınlarının can çekişmelerine bakıyorlar; öte yanda, birkaç kahramanın açlığını giderdikten sonra karınları deşilmiş kızlar son soluklarını veriyorlardı. Yarı yanmış başkaları, "Bizi öldürün!" diye bağırıyorlardı. Kesilmiş kol ve bacakların yanı sıra, kafalar saçılmıştı öteye beriye. Candide,

(1) "Seni övüyoruz, Tanrım" diye başlayan; onu övme ve ondan şükran dileme yolunda, Latince ünlü bir Kilise ilahisi (ç.n.)

başka bir köye sıvıştı çabucak. Bulgarlarındı orası ve Abar kahramanları da aynı şeyi oraya yapmışlardı. Candide, çırpınıp debelenen insan bedenlerinin üzerine basarak ya da yıkıntılar arasından geçerek, savaş alanının dışına çıktı sonunda. Çantasında az buçuk yiyecek, aklında da Matmazel Cunégonde vardı. Hollanda'ya vardığında yiyeceği bitmişti; ancak, bu ülkede herkesin zengin ve Hıristiyan olduğunu işittiğinden, Baron Hazretlerinin şatosundan Matmazel Cunégonde'un güzel gözleri için kovulmadan önce nasıl yaşıyorduysa, burada da kendisine öyle davranılacağından kuşkusu yoktu.

Kerliferli birçok kişiden sadaka istedi; hepsi de, bu mesleği sürdürürse, yaşamayı öğrenmesi için bir ıslahevine yollanacağını söylediler kendisine.

Daha sonra, bir büyük toplantıda iyilik ve yardımseverlik üstüne –aralıksız– bir saat konuşan bir adama başvurdu.

Konuşmacı, ona ters ters bakıp:

– Ne yapmaya geldiniz buraya? diye sordu.

Candide, alçakgönüllülükle:

– Nedensiz hiçbir sonuç yoktur; her şey, zorunlu olarak zincirlenmiş en iyi amaç için düzenlenmiştir. Matmazel Cunégonde'un yanından kovulmam, kırbaçtan geçirilmem gerekti; şimdi de, ekmeğimi kendi elimle kazanıncaya değin, sizden istemem gerekiyor; bütün bunlar başka türlü olamazdı, diye yanıtladı.

Konuşmacı:

– Aziz dostum, dedi, Papanın *Deccal*(2) olduğuna inanıyor musunuz?

Candide:

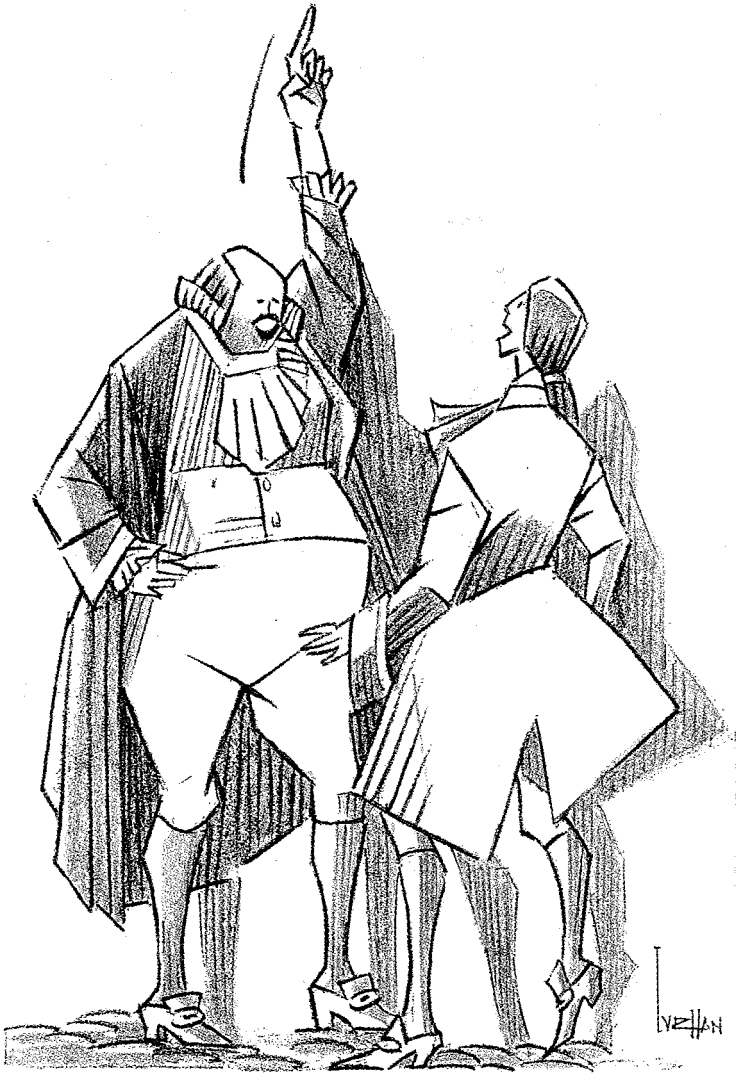
– Şimdiye kadar böyle bir şey söylendiğini duymamıştım; ama Papa ister *Deccal* olsun ister olmasın, benim yiyecek ekmeğim yok! dedi.

Beriki:

– O halde ekmek yemeğe layık değilsin; defol namussuz, alçak, görmeyeyim bir daha! dedi.

Konuşmacının karısı, başını pencereden uzatıp da Papanın Deccal olduğundan kuşkulanan bir adamın bulundu-

(2) İnsanları dininden saptırmak için, kıyâmetten önce ortaya çıkacağına inanılan kişi (ç.n.)

"Konuşmacı: O halde ekmek yemeye layık değilsin, defol namussuz, alçak, görmeyeyim bir daha! dedi..."

ğunu görünce, Candide'in kafasına bir oturak boşalttı... Tanrım! Kadınlarda din yardakçılığı nerelere varabiliyordu!

Hiç vaftiz edilmemiş Jacques adında bir Anabatist(3), kardeşlerinden birine, iki ayaklı ve tüysüz, ama ruhu olan bir varlığa yapılan bu acımasız ve iğrenç davranışı gördü. Kolundan tutup kendi evine götürdü Candide'i; yıkayıp temizledi, ona ekmek ve bira verdi, eline de iki florin tutuşturdu; hatta, Hollanda'da kendisinin Acem kumaşları dokuyan tezgâhlarında çalışmayı bile öğretmek istedi ona.

Candide, bu adamın önünde hemen hemen secdeye varırcasına:

– Üstat Pangloss, bu dünyada her şeyin iyi olduğunu boş yere söylememişti; siyah paltolu bayın ve karısının sertliğinden çok, sizin yufka yürekliliğinizden alabildiğine duygulandım çünkü! diye bağırdı.

Ertesi gün gezinirken, Candide, yüzü sivilcelerle kaplı, ölü gözlü, burnunun ucu aşınmış, ağzı çarpılmış, dişleri siyah, genzinden konuşan, şiddetli bir öksürükle sarsılan ve her öksürdüğünde de bir diş tüküren bir dilenci gördü.

(3) XVI. ile XVII. yüzyıllarda, özellikle Almanya'da ve Hollanda'da yayılmış bir Protestan tarikatından olan kişi: Vaftize, ancak erginlik yaşında izin veriyorlardı; ayrıca sosyal düşüncelerindeki ileri yanlarıyla da biliniyorlardı (ç.n.)

IV

CANDİDE, ESKİ FELSEFE HOCASI DOKTOR PANGLOSS'A NASIL RASTLADI VE NE OLDU

Candide, korkudan çok acıyarak, erdemli Anabatist Jacques'tan aldığı iki florini bu korkunç dilenciye verdi. Hayalet, ona dikkatle baktı, gözyaşları döktü ve boynuna atıldı. Candide, korkarak geri çekildi. Sefil adam, öteki sefile:

– Ne yazık! dedi, sevgili Pangloss'unuzu tanımadınız mı?

– Ne işitiyorum? Siz, benim aziz üstadım! Siz, bu korkunç halde! Nasıl bir felaket geldi ki başınıza? Niçin şatoların en güzelinde değilsiniz artık? Kızların incisi, doğanın şaheseri olan Matmazel Cunégonde ne oldu?

Panglos:

– Artık katlanamadım, dedi.

Candide, Anabatistin ahırına götürdü onu ve biraz ekmek yedirdi.

Pangloss kendine gelince, Candide:

– Peki dedi, Cunégonde ne oldu?

Pangloss:

– Öldü! diye yanıtladı.

Candide, duyar duymaz bu sözü, düşüp bayıldı; arkadaşı, ahırda bir rastlantıyla bulduğu kötü bir sirkeyle Candide'i ayılttı, Candide gözlerini açtı:

– Cunégonde demek ölmüş! Ah! Dünyaların en iyisi neredesiniz? Ancak, hangi hastalıktan öldü? Yoksa babası-

nın güzel şatosundan tekmeyle kovulduğumdan dolayı mı öldü?

Pangloss:

– Hayır, dedi. Bir kadının dayanabileceği kadar ırzına geçildikten sonra, Bulgar askerleri karnını deştiler; kızını savunmak isteyen Baron Hazretlerinin kafasını kırdılar; Madam La Baronne parça parça edildi; zavallı öğrencime de kız kardeşine yaptıklarını yaptılar. Şatoya gelince, taş taş üstünde kalmadı; ne bir ambar, ne bir koyun, ne bir ördek, ne de bir ağaç! Ancak, bizim de öcümüzü aldılar; Abarlar da, bir Bulgar senyörünün olan komşu şatoda aynı şeyi yapmışlardı çünkü.

Bu sözler üzerine yeniden bayıldı Candide. Kendine gelip de söylemek istediklerini söyledikten sonra, Pangloss'u böyle yürekler acısı bir duruma getiren neden ve sonuçlarla, yeter nedeni öğrenmek istedi.

Beriki:

– Yazık ki aşk! dedi; insan soyunun avutucusu, evrenin koruyucusu, duygusu olan bütün varlıkların ruhu olan aşk, tatlı aşk!

Candide:

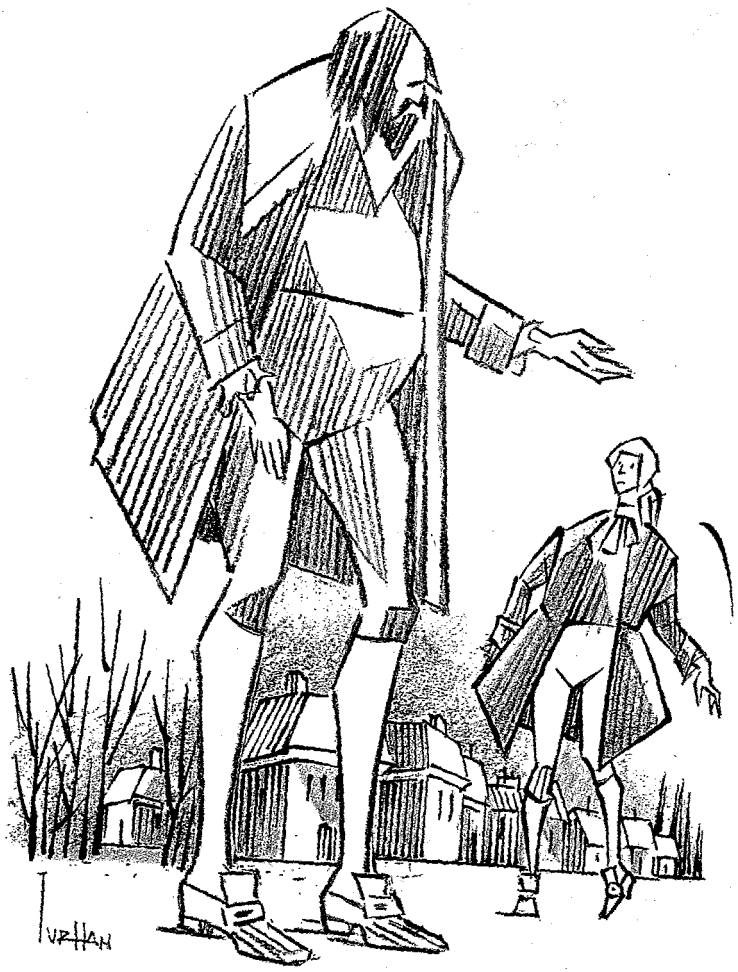
– Ne yazık! dedi; ben de aşkı, kalplerin hükümdarı, ruhumuzun ruhu olan o aşkı tattım. Bana, bir öpücüğe ve kıçıma yediğim yirmi tekmeye mal oldu. Nasıl oldu da böyle güzel bir neden, sizde bu denli iğrenç bir sonuca vardı?

Pangloss'un yanıtı şu oldu:

– Sevgili Candide! Haşmetli Madam La Baron Hazretlerinin güzel hizmetçisi Paquette'i tanıdınız. Cennetin zevklerini onun kolları arasında tattım ve işte onlardır ki, beni kemirdiğini gördüğünüz cehennem azaplarına yol açtı. O da bu azaplarla kirlenmişti, belki ölmüştür bu yüzden şimdi. Paquette'e, bu hastalığı[1], hastalığın kaynağını arayan çok bilgin bir Kordöliye papazı[2] armağan etmişti: Çünkü, papaz bunu yaşlı bir kontesten almış, kontes de bir süvari yüzbaşısından, süvari yüzbaşı da bir markizden, markiz de bir içoğlanından, içoğlanı da bir Cizvit papazından, o da çö-

(1) Voltaire, frengi hastalığı demek istiyor (ç.n.)

(2) Fransiskenler tarikatından bir üye (ç.n.)

JURHAN

"Candide, gezinirken eski felsefe hocası Doktor Pangloss'a rastladı..."

mezliği sırasında doğrudan doğruya Kristof Kolomb'un arkadaşlarından birinden almıştı. Bana gelince, ben onu kimseye vermeyeceğim, ölüyorum çünkü.

Candide:

– O Pangloss! diye bağırdı. İşte, pek yadırgatıcı bir şecere! Bunu ilk başlatan şeytandı değil mi?

Büyük adam:

– Asla! diye yanıtladı. Dünyaların en iyisinde gerekli bir şeydi, harcında bulunmalıydı: Çünkü Kolomb, Amerika adalarından birinde, çoğalmayı kaynağında zehirleyen, hatta çoğu kez önleyen ve kuşkusuz doğanın yüksek amacına ters düşen bu hastalığa yakalanmamış olsaydı, ne çikolatayı görecektik, ne de kırmız böceğini. Sonra, şunu da belirtmeli ki, bugüne değin kıtamızda yalnız bize özgüdür bu hastalık: Türkler, Hintliler, Acemler, Çinliler, Siyamlılar, Japonlar, bu hastalığı bilmiyorlar şimdilik; onların da, sırası gelince bunu tanımaları için yeter neden bulunur. Bugün için, bizim aramızda, devletlerin yazgılarını belirleyen ve çok iyi eğitim görmüş paralı namuslu askerlerden oluşan ordularda, bu hastalık göz alıcı bir gelişme gösterdi; şu bir gerçektir ki, savaş düzeninde karşılıklı dizilmiş otuzar bin kişilik iki ordudan her birinde aşağı yukarı yirmi bin frengili vardır.

Candide:

– İşte, bu pek güzel! Ama sizi iyileştirmeliyiz, dedi.

Pangloss:

– Nasıl? dedi; beş param yok dostum. Ve dünyanın hiçbir köşesinde de, para vermeden ya da başkası senin yerine para vermeden, ne kan aldırabilirsin, ne de bir şırınga yaptırabilirsin.

Bu sözler üzerine Candide kararını verdi; gidip iyi yürekli Anabatist Jacques'ın ayaklarına kapandı ve ona dostunun düştüğü durumu öylesine acıklı bir biçimde anlattı ki, zavallı adam, Doktor Pangloss'a el uzatmakta duraksamadı ve kendi hesabına sağalttırdı onu. Sağaltım sırasında, Pangloss, yalnızca bir gözüyle bir kulağından oldu. İyi yazıyor ve aritmetiğin şahını biliyordu. Anabatist Jacques, sayman yaptı onu kendine. İki ay sonra, kendi ticari işleri için Lizbon'a gitmek zorunda olduğundan, iki filozofu gemisine aldı. Pangloss, ona her şeyin olabildiği kadar iyi olduğunu an-

lattı. Jacques, bu düşüncede değildi: "İnsanlar da biraz bozulmuş olsalar gerek," diyordu, "çünkü, insanlar kurt doğmadıkları halde kurt oluyorlar[3]. Tanrı, ne yirmi dörtlük top, ne de süngü verdi onlara; oysa, insanlar birbirlerini yok etmek için toplar ve süngüler yaptılar. İflaslarla, alacaklıları yoksun kılmak için batanların mallarına el koyan adaleti de bunlar arasına katabilirim."

Tek gözlü doktor:

– Bütün bunlar gerekiyordu, diye yanıtlıyordu onu. Çünkü, bireylerin felaketidir genel mutluluğu yapan; öyle ki, ne kadar çok birey felakete uğrasa, her şey o denli iyi olur.

Böyle böyle konuşurlarken, hava kararda, rüzgâr dünyanın dört bir köşesinden esmeye başladı ve Lizbon limanı görünmüştü ki, korkunç bir fırtınanın saldırısına uğradı gemi.

(3) İngiliz filozofu Hobbes'un, "Homo homini lupus", yani "insan insan için kurttur" formülüne yollama (ç.n.)

V

FIRTINA, DENİZ KAZASI, DEPREM VE DOKTOR PANGLOSS'LA CANDİDE VE ANABATİST JACQUES'IN BAŞINA GELENLER

Geminin yalpalamalarının yol açtığı, sinirleri ve ters yönde sarsılan bedeni baştan aşağıya kaplayan o anlaşılmaz korkuyla can çekişen zavallı yolcuların yarısı, tehlikeden kaygılanacak güçte bile değildi; öteki yarısı ise, bağırıyor ve dua ediyordu. Yelkenler yırtılmış, direkler kırılmış ve gemi ortadan yarılmıştı. Elinden iş gelen çalışıyordu; kimse kimseyi anlamıyor, hiç kimse komuta etmiyordu. Anabatist, güvertede durmuş, elinden geldiğince manevraya yardım ediyordu. Birden, alabildiğine öfkeli bir tayfa, bir yumrukta yere serdi onu. Ancak, kendi vurduğu yumruktan öylesine sarsılmıştı ki, gemiden tepe üstü dışarı düştü; parçalanan direğin bir parçasına takılıp asılı kaldı. İyi yürekli Jacques imdadına koştu onun; gemiye çıkması için yardım etti ve gösterdiği gayretin fazlalığı yüzünden tayfanın gözü önünde denize yuvarlandı; zavallı, denizde ölürken, eğilip bakmadı bile tayfa. Candide yaklaştı, bir an görünen ve sonra hiç çıkmamacasına sulara gömülen velinimetini gördü; arkasından denize atlamak istedi. Pangloss ona, Lizbon koyunun, bu Anabatistin boğulması için özellikle ortaya çıktığını tanıtlayarak engel oldu. O bunu *a priori*(1) tanıtlarken gemi tümüyle yarıldı ve Pangloss, Can-

(1) "Hiçbir denemeye başvurmadan" anlamına, bir Latince deyim (ç.n.)

dide ve erdemli Anabatisti boğan kaba tayfanın dışında, herkes ve her şey sulara gömüldü; Pangloss'la Candide'in bir tahta üzerinde erişebildikleri kıyıya, yüzerek ulaştı adam.

Biraz kendilerine gelince, Lizbon'a doğru yürümeye başladılar. Ceplerinde birkaç kuruş kalmıştı. Fırtınadan kurtulduktan sonra, bu parayla da açlıktan kurtulacaklarını umuyorlardı.

Kendilerine iyilik eden adamın ölümüne ağlayarak Lizbon kentine henüz varmışlardı ki, ayaklarının altında toprağın sarsıldığını duydular(2). Limanda, deniz kaynayarak yükseliyor ve demirli gemileri bile parçalıyordu; alev ve kül kasırgaları sokakları ve alanları kaplıyordu; evler yıkılıyor, damlar temellerin üzerine çöküyor ve temeller dağılıyordu. Kadın erkek, çoluk çocuk otuz bin insan yıkıntıların altında ezilip kaldı. Gemici, ıslık çalarak ve küfrederek:

– Burada para var! diyordu.

Pangloss:

– Bu olayın yeterli nedeni ne olabilir? diyordu.

Candide de:

– İşte dünyanın son günü! diye bağırıyordu.

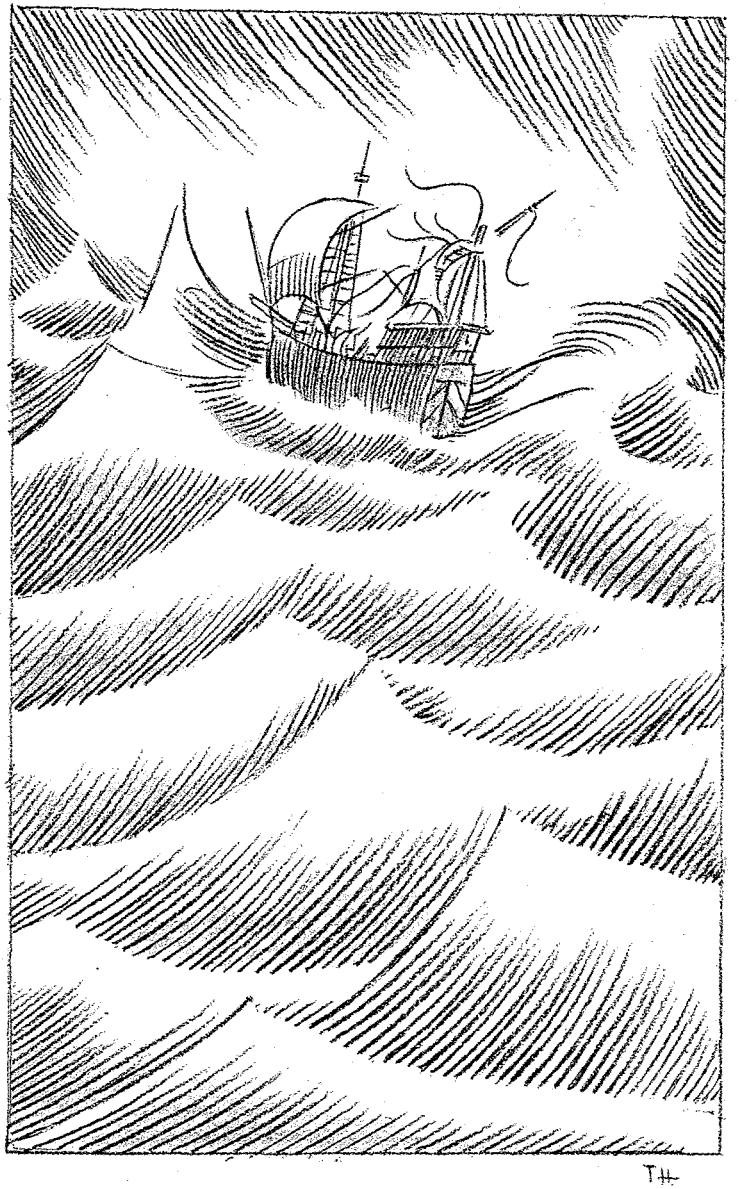
Tayfa, yıkıntıların arasına daldı birden; para bulmak için ölüme karşı koydu; para buldu, aldı, sarhoş oldu ve şarabını içtikten sonra evlerin yıkıntıları üstünde rastladığı iyi niyetli ilk kızın beğenisini, ölülerin, can çekişenlerin ortasında satın aldı. Ne var ki Pangloss, onu kolundan çekiştirdi ve:

– Dostum dedi, yaptığınız hiç de hoş değil; genel nedene saygısızlıkta bulunuyorsunuz, zamansızdır bu yaptığınız!

Beriki:

– Kafa ve kan! diye yanıtladı. Ben denizciyim ve Batavya'da doğdum; Japonya'ya yaptığım dört gezide, dört kez

(2) Voltaire, Lizbon'da 1 Kasım 1755'te olan ve yirmi beş bin dolayında insanın ölümüne yol açan korkunç depremi demek istiyor (ç.n.)

TH

"Yelkenler yırtılmış, direkler kırılmış ve gemi ortadan yarılmıştı. Elinden iş gelen çalışıyordu..."

haçı çiğnedim[3]. Tam da adamını buldun genel nedeninle!

Birkaç taş parçası Candide'i yaralamıştı; çöküntüyle örtülü bir halde sokağın ortasına uzanmıştı. Pangloss'a:

– Ne yazık! Bana biraz ekmek ve yağ bul, ölüyorum, diyordu.

Pangloss:

– Bu deprem yeni bir şey değil, diye yanıtladı; geçen yıl Amerika'da Lima kenti de aynı sarsıntılara uğradı. Aynı nedenler, aynı sonuçlar: Lima'dan Lizbon'a değin toprak altından bir kükürt şeridi var hiç kuşkusuz.

Candide:

– Hiçbir şey bu denli olası değil; ancak, Tanrı aşkına biraz yağ ve biraz da şarap! dedi.

Filozof:

– Olası da ne demek? diye yanıtladı. Bunun tanıtlanmış olduğunu savunuyorum.

Candide, kendinden geçti ve Pangloss, yakında bulunan bir çeşmeden biraz su getirdi ona.

Ertesi gün, çöküntü arasına girip yiyecek bir şeyler bulduklarından, az buçuk kendilerine gelebildiler. Sonra, herkes gibi onlar da, ölümden kurtulan insanların yardımına koşup acılarını dindirmeye çalıştılar. Yardım ettikleri birkaç Lizbonlu, onlara, böyle bir felakette verilebilecek en iyi yemeği verdiler. Sofra, doğaldır ki pek hüzünlüydü; davetliler, gözyaşlarıyla ıslatıyorlardı ekmeklerini; ancak Pangloss, olayların başka türlü olamayacağına inandırarak avuttu onları: Çünkü diyordu, bütün bunlar, olan şeylerin en iyileridir; çünkü, Lizbon'da bir yanardağ varsa, başka bir yerde olamazdı; çünkü nesnelerin, bulundukları yerde olmamaları olanaksızdır; her şey iyidir çünkü.

Pangloss'un yanında oturan, siyahlar giyinmiş kısa boylu bir Engizisyon görevlisi, incelikle söze karıştı. Ve:

(3) 1637'de, bir Hollandalının yardımıyla, Japonya'da Portekizlilerin düzenlediği bir suikast öğrenilmişti. O tarihten başlayarak, Hollandalıların dışında bütün yabancılara, özellikle Hıristiyanlara Japonya'ya girmek yasaklanmıştı. Hollandalıların da Japonya'ya girebilmeleri için, Portekizlilerin dininden olmadıklarına yemin etmeleri ve gemiden inerken haçı çiğneyerek bunu kanıtlamaları gerekiyordu (ç.n.)

– Görülüyor ki, ilk günaha inanmıyorlar beyimiz; çünkü, eğer her şey en iyiyse, demek ne düşüş oldu, ne de cezalandırma! dedi.

Pangloss, daha da incelikle:

– Efendimizin bağışlamasını rica ederim, diye yanıt verdi. Çünkü, insanın düşüşü ve lanetlenişi, olabilir dünyaların en iyisine zorunlu olarak girmiştir.

Görevli:

– Şu halde, beyimiz özgürlüğe inanmıyorlar, dedi.

Pangloss:

– Efendimiz beni af buyursunlar, dedi; özgürlük mutlak zorunlulukla bir arada bulunabilir; çünkü, sonuçta belli irade...

Pangloss, cümlesinin yarısına gelmişti ki, görevli, kendisine Porto ya da Oporto şarabı veren iriyarı uşağına başıyla bir işaret yaptı.

"Candide, kendinden geçti ve Pangloss, yakında bulunan bir çeşmeden biraz su getirdi ona..."

VI

DEPREMLERE ENGEL OLMAK İÇİN NASIL GÜZEL BİR ATEŞ YAKILDI VE CANDİDE NASIL DÖVÜLDÜ

Lizbon'un dörtte üçünü yıkan depremden sonra, ülkenin aklı başında kişileri tam bir yıkılışın önünü almak için, halka, güzel bir ateşte yakma cezası[1] seyrettirmekten daha etkili bir yol bulamadılar; Koimbra Üniversitesi, büyük bir törenle, birkaç kişinin hafif ateşte yakılmasından oluşacak görünümün, dünyanın sarsılmasına engel olmada yüzde yüz etkili bir sır olduğuna karar verdiler.

Bunun için de sağdıcıyla evlendiği bilinen bir Biskayalı[2] ve bir piliç yerken yağını çıkarmış olan iki Portekizliyi yakaladılar. Yemekten sonra da, Doktor Pangloss ve çömezi Candide, biri konuştuğu, öteki de onu onaylar biçimde dinlediği için tutuklandılar. Her ikisini, güneşin insanı kesinlikle rahatsız etmeyeceği pek serin iki odaya tıktılar ayrı ayrı. Sekiz gün sonra, ikisine de *san-benito*[3] giydirip, başlarını kâğıttan tören külahıyla süslediler. Candide'in külahı ve *san-benito*'su, ters alevler ve kuyruğu ile pençesi olmayan şeytan resimleriyle süslüydü; ama Pangloss'un şeytanlarının kuyrukları da, pençeleri de vardı ve alevler dimdikti.

(1) Engizisyon zamanında uygulanan bir cezadır: "Auto-da-fé" diye bilinir (ç.n.)
(2) İspanya'nın Biskaya ilinde oturanlara verilen ad (ç.n.)
(3) Engizisyon döneminde, mahkûm olanlara giydirilen giysi. Renkleri ve üzerindeki biçimler, işlendiğine hükmolunan suçları simgeliyordu.

Böylece giyinmiş olarak, bir tören alayı halinde çok dokunaklı bir vaaz dinlediler; müzik eşliğinde pek güzel bir ilahi izledi bunu. İlahi söylendiği sırada, Candide, ilahinin ahengiyle kıçına kıçına dayak yedi; Biskayalı ile, asla yağ yemek istememiş iki adam yakıldı ve Pangloss, âdet dışı da olsa asıldı. Aynı gün toprak, korkunç bir gürültüyle yeniden sarsıldı.

Candide ürkmüş, şaşırmış, çılgına dönmüş, kan revan içerisinde, heyecanla kendi kendine: "Eğer olabilir dünyaların en iyisi burası ise, ötekileri nasıldır?" diyordu. "Yalnız dayak yemekle kalsaydım neyse. Bulgarlardan da dayak yedim. Ancak, ey benim aziz Pangloss'um, filozofların şahı! Niçin olduğunu bilmeden, sizin asıldığınızı da mı görmek vardı? Ey benim aziz Anabatistim, insanların en iyisi! Sizin de limanda boğulmanız mı gerekiyordu? Ey Matmazel Cunégonde, kızların incisi! Sizin de karnınızın deşilmesi mi lazımdı?"

Vaaz dinledikten, dayak yedikten, bağışlanıp kutsandıktan sonra, güç bela ayakta durarak buradan uzaklaşırken, yaşlı bir kadın kendisine yaklaştı, ve:

– Oğlum, dayanıklı olunuz ve arkamdan geliniz, dedi.

VII

YAŞLI BİR KADIN CANDİDE'E NASIL ÖZEN GÖSTERDİ VE CANDİDE SEVGİLİSİNİ NASIL BULDU

Candide, kendine güvenini toplayamadı ama, yaşlı kadının arkası sıra yıkıntı bir yere vardı yine de. Kadın, yara beresini ovuşturması için kendisine bir kutu merhem verdi ve yiyecek içecek bıraktı; oldukça temiz bir yatak gösterdi; yanında da bir kat giysi vardı yatağın. Yaşlı kadın ona:

– Yiyin, için yatın, dedi; Notre-Dame d'Atocha, Monsenyör Aziz Antoine de Padoue, Monsenyör Aziz Jacques de Compostelle yardımcınız olsun! Yarın tekrar geleceğim.

Candide, bütün gördüklerinden, çektiklerinden ve daha çok da yaşlı kadının iyiliğinden şaşkın, elini öpmek istedi.

Yaşlı kadın:

– Öpülmesi gereken elim değildir, dedi. Yarın yine geleceğim. Merhemle kendinizi iyice ovuşturun, yiyin ve uyuyun!

Candide, onca felakete de uğramış olsa, yedi ve uyudu. Ertesi gün, yaşlı kadın ona kahvaltı getirdi, sırtını gözden geçirdi ve başka bir merhemle doğrudan doğruya kendisi ovuşturdu. Sonra öğle yemeği getirdi. Akşam üzeri yeniden geldi ve akşam yemeği getirdi. Aynı şeyleri tekrarladı ertesi gün de.

Candide:

– Kimsiniz? diyordu durmadan ona; iyiliği sizin yüreği-

nize kim koydu? Ya ben size nasıl bir iyilik yapabilirim?

Kadın, hiçbirini yanıtlamıyordu bu soruların. Akşam üzeri yeniden geldi ve bu kez akşam yemeği getirmedi.

Yaşlı kadın:

– Benimle birlikte geliniz ve tek bir kelime söylemeyiniz, dedi. Candide'i kolunun altına aldı ve kırlarda –aşağı yukarı– bir çeyrek mil kadar yürüdüler. Bahçeler ve parklarla çevrilmiş tek başına bir eve vardılar. Yaşlı kadın, küçük bir kapıyı çaldı. Kapıyı açtılar; kadın, Candide'i gizli bir merdivenden yaldızlı bir odaya götürdü, altın gümüş işlemeli ipekle örtülü bir kanepenin üzerine bıraktı. Ve kapıyı kapayıp gitti. Rüya gördüğünü sanıyordu Candide; bütün yaşamına uğursuz bir düş ve bulunduğu ana da doyulmaz bir rüya olarak bakıyordu.

Az sonra yeniden göründü yaşlı kadın; yüzü peçeli, giysisi değerli taşlarla süslü, boyu bosu yerinde ve titreyen bir kadını güçlükle tutabiliyordu.

Yaşlı kadın Candide'e:

– Bu peçeyi kaldırınız, dedi.

Genç adam yaklaştı; korkarak peçeyi kaldırdı. Ne şaşırtıcı andı o an! Matmazel Cunégonde'u gördüğünü sandı; gördüğü oydu evet, ta kendisiydi. Dizlerinin bağı çözüldü, tek bir kelime söyleyemedi ve ayaklarının dibine yığıldı. Cunégonde da kanepeye çöktü. Yaşlı kadın, her ikisini de ayılsınlar diye alkollü sulara boğdu; kendilerine geldiler, birbirleriyle konuşmaya başladılar: Önce kesik kesik kelimeler, karşılaşan sorular ve yanıtlar, iç çekmeler, gözyaşları, çığlıklar... Yaşlı kadın, daha az gürültü yapmalarını söyleyip baş başa bıraktı onları.

Candide:

– Nasıl, dedi, siz misiniz? Yaşıyor muydunuz? Sizi Portekiz'de buluyorum! Demek kızlığınıza dokunmadılar? Bana filozof Pangloss'un yemin billah ettiği gibi, karnınızı deşmediler demek?

Güzel Cunégonde:

– Bunların hepsi doğru, dedi. Ancak, bu iki kaza, her zaman öldürmüyor insanı.

– Ama babanızı ve annenizi öldürmediler mi?

Cunégonde ağlayarak:

– Yazık ki, bu söylediğiniz doğru, dedi.

– Ya kardeşiniz?

– Kardeşim de öldürüldü.

– Peki, niçin Portekiz'desiniz? Benim burada olduğumu nasıl öğrendiniz? Ve nasıl garip bir serüvenle beni bu eve getirttiniz?

Genç kadın:

– Bütün bunları size söyleyeceğim, dedi. Ancak, önce siz, bana verdiğiniz o masum öpücükten ve kıçınıza yediğiniz tekmelerden sonra başınıza gelenleri anlatmalısınız.

Candide, derin bir saygıyla uydu Cunégonde'a; ve şaşkınlığı henüz gitmemiş, sesi zayıf ve titrek, belkemiğinde hâlâ biraz acı duyuyor da olsa, ayrıldıkları andan başlayarak başına gelenlerin hepsini büyük bir saflıkla anlattı. Cunégonde, gözlerini yukarıya kaldırıyordu. İyi yürekli Anabatistin ve Pangloss'un ölümüne gözyaşları döktü; sonra da, bir kelime kaçırmayan ve gözleriyle kendisine yiyecekmiş gibi bakan Candide'e şunları söyledi.

"... Ne şaşırtıcı bir andı o an! Matmazel Cunégonde'u gördüğünü sandı; gördüğü oydu, ta kendisiydi. Dizlerinin bağı çözüldü, tek bir kelime söyleyemedi ve ayaklarının dibine yığıldı..."

VIII

CUNÉGONDE'UN ÖYKÜSÜ

Tunder-ten-Tronk adlı –o güzelim– şatomuza, Bulgarları göndermekten Tanrı'nın haz duyduğu sırada, yatağımdaydım ben ve derin bir uykuya dalmıştım. Bulgarlar, babamı ve kardeşimi boğazladılar ve annemi doğradılar. Altı kadem boyunda iri bir Bulgar, bu görünüm karşısında kendimi yitirdiğimi görünce, ırzıma geçmeye başladı; beni kendime getirdi bu, ayıldım; babamın şatosunda olan bitenin olağan olduğunu bilmediğimden, bağırdım, çırpındım, dişledim, tırmaladım. Gözlerini oymak istiyordum bu kocaman Bulgar'ın. Kaba herif, sol böğrümü, izini bugün de taşıdığım bir bıçakla yardı.

Saf Candide:

– Yazık! diye sözünü kesti. Görmek isterdim bu izi!

Cunégonde:

– Göreceksiniz, dedi; ama devam edelim.

Candide:

– Devam ediniz, dedi.

Cunégonde, şöyle sürdürdü öyküsünü: "İçeriye bir Bulgar yüzbaşısı girdi, beni kanlar içinde gördü; ancak asker rahatını bozmuyordu. Yüzbaşı, bu kaba herifin kendisine gösterdiği saygısızlığa kızdı ve onu üstümde öldürdü. Sonra, beni pansuman ettirdi ve bir savaş esiri olarak karargâhına götürdü. Birkaç gömleğini yıkıyor ve yemeğini pişiriyordum. Açık söylemek gerekir ki, çok güzel buluyordu beni; ben de, bu subayın pek güzel olmadığını ve cildinin de yumuşak ve beyaz olmadığını yadsıyacak değilim. Aslında kıttı zekâsı ve az felsefe biliyordu: Doktor Pangloss'tan ders

görmediği belliydi. Üç ay sonra bütün parasını yitirdiğinden ve benden de bıktığından, tutup Hollanda ve Portekiz'de ticaret yapan ve kadınlardan da çok hoşlanan Don İsakar adında bir Yahudi'ye sattı beni. Bu Yahudi pek bağlandı bana, ancak amacına ulaşamıyordu; Bulgar askere direndiğimden çok daha fazla direndim ona. Namuslu bir kadının bir kez ırzına geçilebilir, ancak erdemi bu olaydan sonra daha sağlamlaşır. Yahudi, beni alıştırmak için gördüğünüz bu kır evine getirdi. Bugüne değin dünya üzerinde Tunder-ten-Tronk şatosu kadar güzel bir şey olamayacağını sanırdım; bu yanlıştan kurtuldum."

"Büyük Engizisyoncu, bir gün beni kilisede gördü; uzun uzadıya da süzdü. Gizli birtakım işler hakkında benimle konuşmak istediğini bildirdi. Sarayına götürdüler beni; ona ailemin adını söyledim; bir Yahudi'ye ait olmanın, ailemin düzeyinin ne denli altında bir şey olduğunu anlattı. Beni monsenyöre bırakması için Don İsakar'a öneride bulundular. Sarayın bankacısı ve saygın bir kişi olan Don İsakar, duymazlıktan geldi bu öneriyi. Engizisyoncu, ateşte yakmakla korkuttu onu. Sonuçta, benim Yahudi sinip pazarlığa razı oldu. Anlaşmaya göre, evle birlikte, ortaklaşa her ikisinin olacaktım: Pazartesi, çarşamba ve cumartesi günleri Yahudi'nin, haftanın öteki günleri Engizisyoncunun oldu. Altı aydan beri sürüyor bu anlaşma. Kavgasız geçtiğini söyleyemem; çünkü, cumartesiyi pazara bağlayan gecenin eski yasaya mı, yoksa yeni yasaya mı bağlı olduğunda belirsizlik vardı. Bana gelince, bugüne değin her ikisine de direndim ve öyle sanıyorum ki bundan dolayı da hep sevildim."

"Sonunda, deprem felaketinin yolunu değiştirmek ve Don İsakar'ı korkutmak amacıyla, Engizisyoncu efendimiz, bir ateşte yakma töreni düzenlemeye karar verdi günün birinde. Beni de oraya çağırmakla onurlandırdı. Çok iyi bir yerde oturdum; dua ile suçluların yakılması arasında geçen zamanda, bayanlara soğuk içecekler sundular. İki Yahudinin ve sağdıcıyla evlenen o namuslu Biskayalının yakılışında gerçekten tiksindim; ancak, bir *san-benito* ile bir külahın altında Pangloss'un yüzüne benzer bir yüz görünce duyduğum şaşkınlığı, korkuyu ve heyecanı anlatamam. Gözlerimi ovuşturup dikkatle baktım, asıldığını gördüm; bittim. Deh-

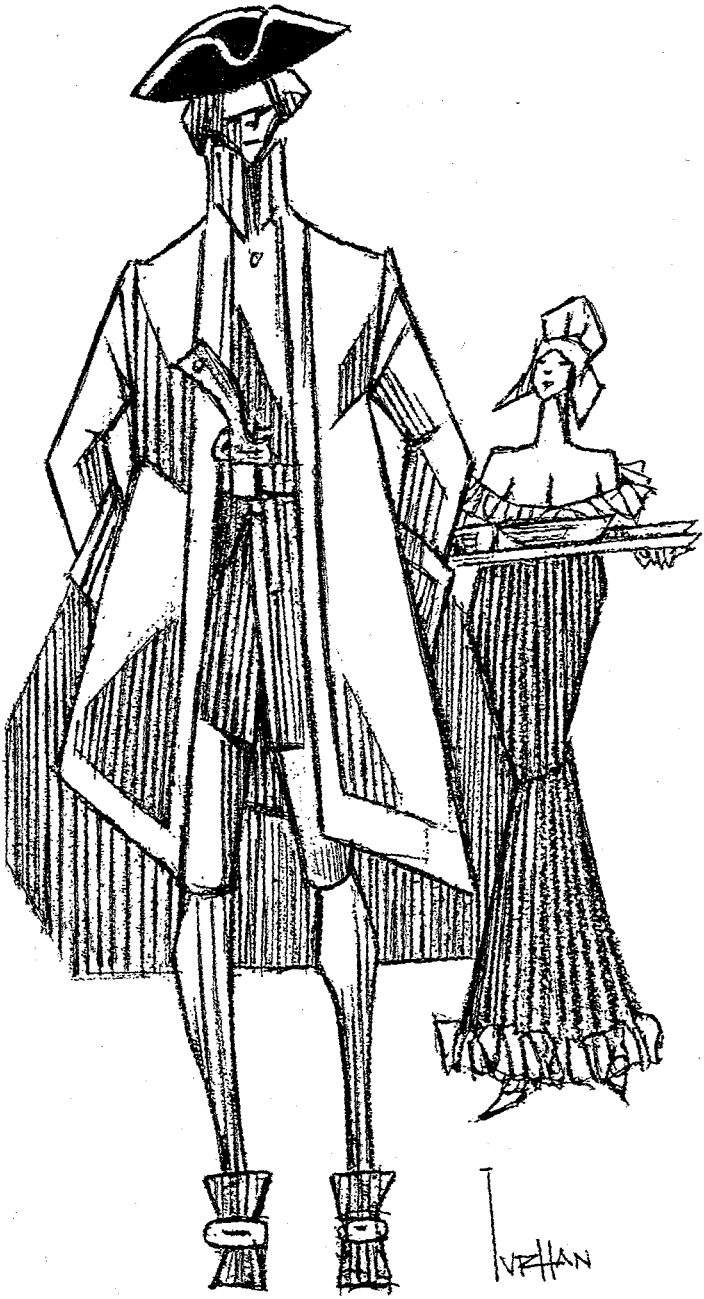

IVRHAN

"... Bağırdım, çırpındım, dişledim, tırmaladım, gözlerini oymak istiyordum, bu kocaman Bulgar'ın. Kaba herif, sol böğrümü, izini bugün de taşıdığım bir bıçakla yardı..."

şetin, hüznün, acının ve umutsuzluğun son sınırıydı bu. Sizin cildinizin Bulgar yüzbaşınınkinden gerçekten daha beyaz, daha da gösterişli olduğunu söyleyeceğim. Bu görünüm, beni ezen, kemiren bütün duyguları bir kat daha artırdı. Kendi kendime: "Vahşiler, durunuz!" diye bağırmak istedim. Ancak sesim çıkmadı. Bağırsam da bir yararı olmayacaktı hem. Siz o dayağı yedikten sonra, "Sevgili Candide ve bilge Pangloss, sevgilisi olduğum Engizisyoncu efendimizin buyruğuyla, biri yüz değnek yemek, öteki de asılmak için nasıl oluyor da Lizbon'da bulunuyorlar?" dedim kendi kendime. Pangloss, bana dünyada her şeyin en iyi bir biçimde yolunda gittiğini söylediği zaman, beni haince aldatmış demek!"

"Heyecanlı, şaşırmış, bazen kendinden geçmiş, bazen güçsüzlükten ölecek bir halde, babamın, annemin, kardeşimin öldürülmesi, Bulgar askerinin saygısızlığı, karnıma sapladığı bıçak, esirliğim, ahçılık mesleğim, Bulgar yüzbaşım, rezil Don İsakar'ım, iğrenç Engizisyoncum, Doktor Pangloss'un asılması, sizi dövdükleri sırada okunan o büyük *Miserere* ilahisi, hele hele sizi son olarak gördüğüm gün paravanın arkasında verdiğim öpücükle doluydu kafam. Onca felaketten sonra, beni size kavuşturan Tanrı'ya dua ediyordum. Yaşlı kadınıma, size özen göstermesini ve ilk fırsatta buraya getirmesini söyledim; dediğimi de pek güzel yaptı. Sizi yeniden görmenin, dinlemenin, sizinle konuşmanın –anlatılması olanaksız– zevkini tatmış bulunuyorum. Karnınız pek acıkmış olmalı, benim de çok iştahım var. Yemek yemekle işe başlayalım!"

İkisi de sofraya geçtiler; yemekten sonra da, daha önce üzerinde konuştukları güzel kanepeye oturdular. Evin efendilerinden biri olan Don İsakar çıkageldiğinde, oradaydılar hâlâ. Cumartesi günüydü; Don İsakar, haklarını kullanmaya ve güzel aşkını anlatmaya geliyordu.

INMAN

"Birkaç gömleğini yıkıyor ve yemeğini pişiriyordum..."

"Engizisyoncu efendimiz, bir ateşte yakma töreni düzenlemeye karar verdi, beni de oraya çağırmakla onurlandırdı. Geçen zamanda, bayanlara soğuk içecekler sundular..."

IX

CUNÉGONDE'UN, CANDİDE'İN, BÜYÜK ENGİZİSYONCUNUN VE BİR YAHUDİ'NİN BAŞINA GELENLER

Don İsakar, Babil'deki tutsaklıktan beri İsrailoğulları arasında eşi görülmemiş, öfkeli bir İbrani'ydi.

– O da ne! Galile'li köpek karı, dedi; Engizisyoncu bey yetmiyor mu? Bu çapkın da mı seni benimle paylaşacak?

Bunları söylerken, hep yanında taşıdığı uzun bir hançeri çıkardı ve hasmının da silahlı olabileceğini düşünmeyip Candide'in üzerine atıldı. Ancak, bizim iyi yürekli Vestfalyalımız, yaşlı kadından elbiseyi aldığı zaman, bir de güzel kılıç almıştı. Kılıcı çekti, ne denli yumuşak huylu biri de olsa, Yahudiyi ölü olarak güzel Cunégonde'un ayaklarının dibine seriverdi.

Cunégonde:

– Aziz Meryem Ana! diye bağırdı. Ne olacak halimiz şimdi? Evimde öldürülmüş bir adam var! Zaptiyeler gelirse mahvoluruz!

Candide:

– Pangloss asılmamış olsaydı, bu umarsız durumda güzel bir öğüt verirdi bize; büyük bir filozoftu çünkü. O olmadığına göre yaşlı kadına danışalım, dedi.

Yaşlı kadın pek ihtiyatlıydı ve düşüncesini açıklamaya başladığı sırada, bir başka küçük kapı açıldı. Saat, gece yarısından sonra birdi; pazar gününün başlangıcıy-

dı; bugün ise Engizisyoncu Hazretlerinindi. O içeri girdi, elinde bir kılıç dayak yemiş Candide'i, yerde yatan ölüyü, şaşkın Cunégonde'u ve öğüt veren yaşlı kadını gördü.

Candide, şöyle geçiriyordu o sırada aklından: "Eğer, bu aziz adam yardım çağırırsa, beni hiç şaşmaz yaktırır; Cunégonde'u da. Acımaksızın kırbaçlatmıştı beni; hasmımdır, öldürmeye başladım bir kez, sallanmaya gelmez." Bu uslamlama, açık ve kesin oldu; ve Engizisyoncunun kendine gelmesine zaman bırakmadan, kılıcını bedenine soktuğu gibi öte yandan çıkardı ve onu da Yahudi'nin yanına attı.

Cunégonde:

– İşte birinin daha hakkından geldiniz! Artık bağışlanacak yerimiz kalmadı; aforoz edildik, son saatimiz geldi. Siz ki o kadar yumuşak yaradılışlı doğmuştunuz, nasıl oluyor da iki dakika içerisinde bir Yahudi'yle bir rahibi öldürebildiniz? dedi.

Candide:

– Güzelim, dedi, insan âşık ve kıskanç olduğunda, bir de Engizisyonca kırbaçlandığı zaman, kendisini tanıyamaz artık!

Sözü yaşlı kadın aldı, ve:

– Ahırda eyeri ve yularıyla üç Endülüs atı var; Candide onları hazırlasın. Bayanın parası ve elmasları var. Her ne kadar bir tek kabamın üstüne oturabiliyorsam da, hemen atlara atlayalım ve Cadiz'e gidelim. Dışarıda, dünyanın en tatlı havası var ve gecenin serinliğinde yolculuk da pek zevklidir, dedi.

Candide, üç atı hemen eyerledi. Cunégonde, yaşlı kadın ve Candide, bir çıkışta otuz mil yol aldılar. Onlar uzaklaşırken, Ermiş Hermandad(1) eve geldi; Engizisyoncu Hazretlerini güzel bir kiliseye gömdüler ve Yahudi'yi de kentin çöplüğüne attılar. Candide, Cunégonde ve yaşlı kadın, Sierra Morena dağlarının arasındaki küçük Avasena kenti-

(1) Ermiş Hermandad kuruluşundan olan kişi. XV. yüzyılın sonlarından başlayarak görülen bu kuruluşun amacı, hırsız-uğursuz takımıyla mücadele etmekti; XVIII. yüzyılda ise, yerel zabıta rolü oynuyordu.

ne[2] varmışlardı bile ve bir meyhanede oturmuşlar, şöyle konuşuyorlardı.

(2) Sierra Morena, İspanya'nın güneyindeki bir sıradağ; orada, Avasena adlı bir kent de bulunmuyor.

"Yaşlı kadın"

X

CANDİDE, CUNÉGONDE VE YAŞLI KADIN CADİZ'E NE HALDE VARDILAR VE GEMİYE NASIL BİNDİLER

Cunégonde ağlayarak:

– Kim çaldı benim altınlarımla elmaslarımı? Ne ile geçineceğiz şimdi? Ne yapacağız? Bana başka altınlarla elmaslar verecek Engizisyoncularla Yahudileri nerede bulacağım?

Yaşlı kadın:

– Ne yazık! dedi, dün bizimle Badajoz'da aynı handa kalan bir Kordöliye papazından çok kuşkulanıyorum; aşırı bir yargıya varmaktan Tanrı korusun beni! Ancak, iki kez odamıza girdi ve bizden çok önce yola çıktı.

Candide:

– Yazık! dedi, sevgili Pangloss bana, yeryüzündeki nesneler üzerinde bütün insanların ortak olduğunu ve herkesin her şeyde eşit hakkı bulunduğunu tanıtlamıştı çoğu kez. Bu Kordöliye papazı, bize yolculuğumuzu bitirecek kadar para bırakmalıydı. Demek, beş paramız kalmadı, öyle mi güzel Cunégonde'um?

Cunégonde:

– Meteliğim bile yok! dedi.

Candide:

– Ne yapmalı? diye sordu.

Yaşlı kadın:

– Atlarımızdan birini satalım, dedi; her ne kadar bir tek kabamın üstüne oturabiliyorsam da, ben bayanın terkisine

binerim ve böylece Cadiz'e varırız.

Aynı handa bir Benedikten papazı vardı; adam, atı ucuza satın aldı. Candide, Cunégonde ve yaşlı kadın, Lusena, Lebriska ve Şillas'dan geçerek, Cadiz'e vardılar sonunda. Cadiz'de bir donanma hazırlanıyordu; Saint-Sacrement kenti dolayında, İspanya ve Portekiz krallarına karşı, ordularından birini ayaklandırmakla suçlanan Paraguay'daki Cizvit papazlarına[1] hadlerini bildirmek için birlikler topluyorlardı. Candide, Bulgarların yanında eğitilmiş olduğundan, küçük ordunun generalinin huzurunda, öylesine göz doldurucu, çevik, atak ve göğüs kabartan bir Bulgar yöntemiyle talim yaptı ki, bir piyade bölüğünün komutanlığını verdiler kendisine; yüzbaşı olmuştu artık. Matmazel Cunégonde, yaşlı kadın, iki uşak ve Portekizli büyük Engizisyoncudan kalma iki Endülüs atıyla gemiye bindi.

Yolculuk boyunca, zavallı Pangloss'un felsefesi üzerine kafa yorup durdular.

Candide:

– Başka bir dünyaya gidiyoruz, diyordu; orada her şey iyidir kuşkusuz. Çünkü, itiraf etmeli ki, bizim dünyamızda –maddi ve manevi– olup bitenlerden yakınmamak elde değil.

Cunégonde da:

– Ben sizi bütün kalbimle seviyorum, diyordu; ancak, gördüklerimden ve geçirdiklerimden dolayı, bugün de büyük korku içinde ruhum.

Candide:

– Her şey yolunda gidecek, diye yanıtlıyordu; bu yeni dünyanın denizi bile bizim Avrupa'mızın denizlerinden daha iyi; deniz daha durgun ve rüzgârlar daha düzenli. Olabilecek dünyaların en iyisi bu yeni dünyadır herhalde!

Cunégonde:

– İnşallah! diyordu; ama bizim dünyada öylesine mut-

(1) Yerlileri Hıristiyanlaştırmak amacıyla, 1566 yılından başlayarak Paraguay'a yerleşen Cizvitler, bu yerlileri 1604-1607 yıllarında köleci İspanyollardan ayırarak, tarıma ve zanaatçılığa dayanan ortaklaşacı bir cumhuriyet kurdular. Bu cumhuriyet, 1768 yılına değin sürmüştür (ç.n.)

"Künegond ağlayarak :

– Kim çaldı benim altınlarımla elmaslarımı? Ne ile geçineceğiz? Şimdi? Ne yapacağız?.."

suz oldum ki, içim hemen hemen kapalı umuda.

Yaşlı kadın, onlara:

– Yakınıyorsunuz, ne yazık! dedi; benim başıma gelen felaketleri görmediniz siz.

Cunégonde, bu sözlere güler gibi oldu ve kendisinden daha mutsuz olduğunu söyleyen bu kadıncağızı pek şakacı buldu.

Ve ona:

– Ne yazık kadıncağızım! dedi. İki Bulgar ırzına geçmedikçe, karnınıza iki bıçak saplanmadıkça, şatolarınızdan ikisi yıkılmadıkça, gözlerinizin önünde ana ve babanız boğazlanmadıkça, sevgililerinizden ikisini ateş yığını üzerinde kamçılanırken görmedikçe, felaket konusunda benden baskın çıkabileceğinizi hiç sanmam; şunu da katın ki, ataları yetmiş iki göbekten beri belli bir ailede baron kızı olarak doğdum ve ahçılık da yaptım.

Yaşlı kadın:

– Matmazel, diye yanıt verdi; benim ailemi bilmiyorsunuz ve size kabamı gösterseydim böyle konuşamazdınız ve yargınızı geciktirirdiniz.

Candide'le Cunégonde'da derin bir merak uyandırdı bu sözler. Yaşlı kadın da, onlara şöyle anlattı öyküsünü.

XI

YAŞLI KADININ ÖYKÜSÜ

"Benim de gözlerim hep böyle kan çanağı gibi ve kıpkırmızı değildi; burnum böyle çeneme değmezdi ve ben de hep hizmetçilik etmedim. Papa X. Urbanus'un[1] ve Palestrina prensesinin kızıyım. 14 yaşıma değin öyle bir sarayda büyüdüm ki, sizin bütün Alman baronlarının şatoları onun ahırı olamazlar ve benim giysilerimden bir teki bütün Vestfalya'yı alır satardı. Eğlence, saygı ve umutlar içinde, güzelliğim, hoşluğum ve yeteneklerim artıp duruyordu günden güne. Yürek yakmaya bile başlamıştım; göğsüm gelişiyordu. Göğüs de ne göğüs! Beyaz, taş gibi, Medicilerin Venüs'ünün göğsü gibi yontulmuş bir göğüs. O ne gözler! O ne kirpikler! O ne kara kaşlar! Gözbebeklerimin her ikisinde de öyle bir alev parlıyordu ki, çevredeki şairlerin dediği gibi, yıldızların parlaklığını bile geride bırakıyordu. Beni giydiren ve soyunduran kadınlar, önümden arkamdan bakıp kendilerinden geçerlerdi ve bu kadınların yerinde olmak isterdi bütün erkekler."

"Massa-Carrara[2] hükümdarı olan prensle nişanlandım. Prens de ne prens! Benim kadar güzel, tatlılık ve incelikle yoğrulmuş, parlak zekâlı, aşk ile yanan bir prens. İnsan ilk kez nasıl severse öyle seviyordum onu; taparcasına, coşkunlukla. Düğün hazırlandı: Eşi görülmemiş bir törendi bu ve görkemliydi. Ardı arkası kesilmeyen eğlenceler oldu, gösterili süvari geçitleri yapıldı, operabufalar[3] temsil edil-

(1) X. Urbanus diye bir papa olmadı. Voltaire, ihtiyatlı davranıp, bilinen bir papayı piç sahibi göstermek istemiyor (ç.n.)

(2) İtalya'nın Toskana yöresinde bulunan, 1664'te dükalığa yükseltilen ve 1859'da da Piemonte'ye katılan bir kent (ç.n.)

di. Bütün İtalya benim için soneler yazdı; bir tanesi bile gözümde yoktu. Mutluluğumun son noktasına varıyordum ki, eskiden prensin metresi olan yaşlı bir markiz, nişanlımı evine çikolata yemeye çağırdı. Prensim, iki saatten az bir zamanda, korkunç çırpınışlar içinde kıvranarak öldü; ama, önemsiz bir şey bu. Benden daha fazla üzülen annem, umutsuzluk içerisinde, bu uğursuz yerden bir süre için kaçıp kurtulmak istedi. Gaeta[4] yakınlarında pek güzel bir malikânesi vardı. Roma'daki San-Pietro Kilisesi'nin mihrabı gibi yaldızlı bir İtalyan gemisine bindik. Birden, Sale'li[5] bir korsan gemisi üzerimize doğru yürüdü ve borda etti. Askerlerimiz, Papa'nın askerleri gibi kendilerini savundular: Hepsi birden diz çöküp silahlarını attılar ve korsanlardan yaşamlarının bağışlanmasını dilediler. Hemen askerleri maymunlar gibi çırılçıplak soyundurdular; annemi de, hizmetçi kızlarla beni de. Bu adamların, herkesi soyundurmakta gösterdikleri el çabukluğu, hayran olunacak bir şeydi. Ancak, beni daha çok şaşırtanı, biz kadınların ancak şıringa borucuğunu koymaya izin verdiğimiz bir yere parmaklarını sokmaları oldu. Pek tuhaf geliyordu bana bu töreni; insan, ülkesinden dışarı çıkmazsa, her şey hakkında böyle yargıya varır işte! Az sonra öğrendim ki, meğer o yerlerimizde elmas saklayıp saklamadığımızı anlamak için yaparlarmış bunu. Denizlerde dolaşan uygar uluslarda çok eski zamanlardan beri yerleşmiş bir âdet imiş. Malta'da yaşayan din şövalyelerinin[6], Türk kadın ve erkeklerini tutsak aldıklarında, böyle davranmaktan geri kalmadıklarını öğrendim; uluslararası hukukun asla karşı çıkılmayan bir yasasıymış bu."

"Bir genç prenses için annesiyle birlikte Fas'a köle olarak götürülmenin ne denli ağır bir şey olduğunu size anlatamam. Korsanların gemisinde çektiklerimizi göz önüne getirebilirsiniz. Annem henüz gençti; nedimelerimiz, hizmetçi kızlarımız, bütün Afrika'da rastlanamayacak kadar güzeldi.

(3) Kahramanları ve konusu komedyadan alınmış sahne eseri (ç.n.)
(4) İtalya'da Latium'da deniz kıyısında bir kent (ç.n.)
(5) Fas'ta, Atlantik kıyısında bir kent (ç.n.)
(6) XII. yüzyılda kurulan bir tarikattır ki, XVI. yüzyıldan başlayarak, Müslümanlara karşı Hıristiyan topraklarını silah zoruyla savunmaya verir kendini (ç.n.)

Bana gelince bir içim su idim, güzellik simgesiydim ve kızoğlankızdım; ancak, uzun sürmedi erdenliğim; Massa-Carrara'nın güzel prensi için saklanmış olan bu çiçeği, korsanların başı zorla aldı elimden. Bana onur verdiğini sanan iğrenç bir zenciydi bu. Palestrina prensesi ve ben çok güçlü imişiz ki, Fas'a varıncaya değin başımıza gelenlere dayanabildik! Ama geçelim, bunlar o denli genel şeyler ki, sözünü etmeye bile değmez."

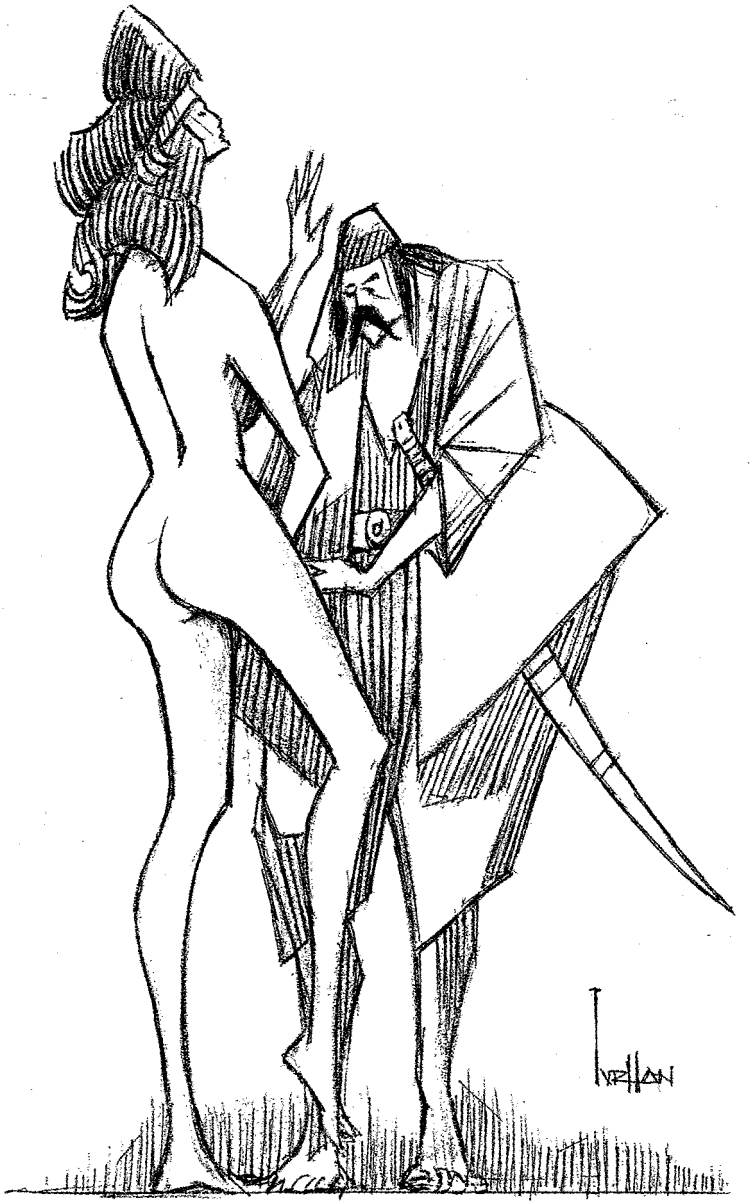
"Fas'a geldiğimizde, kan gövdeyi götürüyordu. İmparator Mevlay İsmail'in(7) elli oğlu ve bunların her birinin de bir hizbi vardı: Siyahilerin siyahilere, siyahilerin Habeşilere, Habeşilerin Habeşilere, melezlerin melezlere karşı verdikleri, elli iç savaş demekti bu da. İmparatorluğun her köşesinde sürekli bir boğazlaşmaydı olanlar."

"Karaya ayak basar basmaz, bizim korsanların düşmanı olan bir zümrenin siyahileri, ganimetleri ellerinden almak için karşımıza çıktılar. Elmas ve altınlardan sonra, en değerli eşya bizdik. Öyle bir çarpışmanın tanığı oldum ki, Avrupa ikliminde asla görmemişizdir. Kuzey kavimlerinin kanları o denli ateşli değildir; Afrika'da kadına karşı duyulan doymazlığı bilmezler onlar. Avrupalıların damarlarında kan yerine süt dolaşıyor olsa gerek; Atlas dağlarıyla komşu ülkelerde oturanların damarlarında ise zaçyağı ve ateş akıyordu. Bizim kime kalacağımızın anlaşılması için, o yörenin aslanlarının, kaplanlarının ve yılanlarının kudurganlığı içinde dövüştüler. Bir Magripli, sağ kolundan yakaladı annemin, bizim korsanbaşının yardımcısı da sol kolundan tuttu; başka bir Magripli asker annemin bir bacağını, bizim korsanlardan biri de öteki bacağını yakaladılar. Kızlarımızın hemen hepsi, böyle dört asker tarafından çekiştirilip durdu bir süre. Bizim korsanbaşı arkasında saklıyordu beni; kılıcını elinde tutuyor ve kudurganlığına karşı çıkmak isteyenlerin hepsini öldürüyordu. Sonunda, bizim İtalyan kızlarını ve annemi, onları paylaşmak için uğraşan canavarlarca parçalanmış, kesilmiş ve öldürülmüş olarak gördüm. Arkadaşlarım olan tutsaklar, onları tutsak alanlar, askerler, tayfalar, siyahiler, Habeşiler, beyazlar, melezler ve son olarak bizim

(7) 1672-1727 yılları arasında hüküm sürmüş, savaşçılığı kadar yönetimdeki ustalığıyla da tanınmış Fas sultanı (ç.n.)

korsanbaşı, herkes öldürüldü ve ben de bir ceset yığınının üstünde can çekişir bir halde kaldım. Bildiğiniz gibi bu tür sahneler, Muhammed'in buyurduğu beş vakit namaza uymakta kusur edilmeyen üç yüz fersahlık bir toprak parçası üzerinde geçiyordu."

"Bin bir güçlükle, bu kanlı ölüler yığını arasından kurtuldum ve sürüklene sürüklene, yakındaki bir ırmağın kıyısında bulunan büyük bir portakal ağacının altına kadar gittim; korkudan, yorgunluktan, dehşetten, umutsuzluktan ve açlıktan bitkin, yığılıp kaldım. Az sonra yorgun duyularım, kendilerini dinlenişten çok baygınlığa benzeyen bir uykuya verdiler. Ölümle yaşam arasında, güçsüzlük ve duygusuzluk noktasındayken, üzerimde gidip gelen bir şeyin beni sıktığını fark ettim. Gözlerimi açtım, içini çeken ve dişlerinin arasından "Ah! İğdiş olmak ne kötü..." diye mırıldanan, güzel yüzlü beyaz ırktan bir adam gördüm."

"Bu adamların, herkesi soyundurmakta gösterdikleri el çabukluğu, hayran olunacak bir şeydi..."

XII

YAŞLI KADININ BAŞINA GELENLERİN ARKASI

"Anadilimi duymaktan şaşırmış ve sevinmiş olduğum kadar, bu adamın söylediklerinden de şaşkınlaşarak, yakındığı şeylerden daha büyük felaketlerin bulunduğunu söyledim ona. Birkaç kelime ile başıma gelenleri anlattım kendisine ve yeniden bitkin düştüm. Beni yakındaki bir eve götürdü, bir yatağa yatırdı, yiyecek verdi, bana hizmet etti, avuttu beni; okşadı, benim kadar güzelini görmediğini ve hiç kimsenin ona geri veremeyeceği bir şeyden yoksun olduğundan dolayı ne denli hayıflandığını anlattı. "Napoli'de doğdum ben," dedi; "her yıl orada iki üç bin çocuğu iğdiş ederler; bazıları bu yüzden ölür, bazılarının sesleri kadınların seslerinden daha güzel olur, bazıları da gidip devlet yönetirler[1]. Benim ameliyatım da büyük bir başarıyla uygulandı ve Palestrina prensesinin kilisesinde şarkıcı oldum."

Ben:

– Annemin! diye bağırdım.

O ağlayarak:

– Annenizin mi? dedi. Nasıl! Siz benim altı yaşına kadar eğittiğim ve sizin gibi güzel olacağı daha o zamandan belli o genç prensessiniz demek?

– Ta kendisi! Annem de, dört yüz adım ötede, bir sürü cesedin altında paramparça yatıyor.

"Başıma gelenlerin hepsini anlattım; o da bana kendi başından geçenleri hikâye etti ve kendisinin, bir Hıristiyan

(1) Voltaire, çocukluğunda iğdiş olan Farinelli'ye (1705-1782) yollamada bulunuyor. Önce ünlü bir şarkıcı, sonra da İspanya kralı VI. Ferdinand'ın gözdesi olmuştur (ç.n.)

devletince bir antlaşma yapmak üzere Fas kralı nezdine nasıl gönderildiğini anlattı. Bu antlaşma gereğince, Fas kralına barut, top ve gemi verilecek, o da öteki Hıristiyanların ticaretini mahvetmek için onlara yardım edecekti[2]. Bu namuslu iğdiş, görevim bitti, dedi; şimdi Seuta'da gemiye bineceğim, sizi de İtalya'ya götüreceğim. Ah! iğdiş olmak ne kötü..."

"Öyle duygulanmıştım ki, gözyaşları dökerek ona teşekkür ettim. Beni İtalya'ya götürecek yerde Cezayir'e götürdü ve o eyaletin beyine sattı. Daha beye satılır satılmaz, Afrika, Asya ve Avrupa'yı dolaşan veba[3] Cezayir'de de şiddetini göstermeye başladı.

– Matmazel, deprem gördünüz, ama hiç vebaya yakalandınız mı?

Cunégonde:

– Hayır, hiç yakalanmadım, dedi.

Yaşlı kadın:

– Eğer yakalansaydınız, bir depremin çok üstünde bir şey olduğunu kabul ederdiniz, diye sürdürdü konuşmasını. Afrika'da pek yaygındır bu hastalık; ben de yakalandım. Üç aylık bir zaman içinde, yoksulluğa ve köleliğe düşmenin, hemen her gün ırzına geçilmenin, annesinin dört bir parçaya ayrıldığını görmüş olmanın, açlığı ve savaşı yaşamanın ve sonunda Cezayir'de vebaya yakalanarak ölmenin, papanın on beş yaşındaki kızı için nasıl bir şey olduğunu gözünüzün önüne getirebiliyor musunuz? Ne var ki, ölmedim. Ancak, benim hadımla, Cezayir beyi ve hemen bütün saray erkânı öldüler.

"Bu korkunç vebanın ilk yıkıları geçince, beyin kölelerini sattılar. Bir tacir satın aldı beni ve Tunus'a götürdü; orada da bir başka tacire sattı; o da tuttu, Trablusgarp'ta bir başka tacire devretti; Trablusgarp'tan İskenderiye'ye satıldım, İskenderiye'den İzmir'e, İzmir'den de İstanbul'a. Sonunda, bir yeniçeri ağası beni satın aldı; o da,

(2) İspanya savaşında (1701-1714) Portekiz kralı, Fransa'ya karşı Mevlay İsmail'in yardımını istemişti; Voltaire, ona yollamada bulunuyor (ç.n.)

(3) Yüz binlerce ölüme yol açan, 1720-1721 yıllarındaki vebaya yollamada bulunuyor Voltaire (ç.n.)

"Beni İtalya'ya götürecek yerde Cezayir'e götürdü ve o eyaletin beyine sattı..."

Rusların kuşattığı Azak'ı[4] savunmak için emir aldı az sonra."

"Kibar bir adam olan ağa, bütün saray halkını yanında götürdü ve Palus-Meotides[5] kıyılarında yirmi askerle iki haremağasının göz kulak olduğu küçük bir kaleye yerleştirdi bizi. Sayısız Rus öldürüldü, ama onlar da bizimkilerden bir o kadarını öldürdüler. Azak, ateş ve kan içinde kaldı ve ne kadın ne de çocuk denildi; kala kala bizim küçük kölemiz kaldı. Düşman, bizi aç bırakarak dize getirmek istedi. Yirmi yeniçeri, asla teslim olmamaya ant içmişlerdi. Açlığın son çizgisine kadar dayandılar ve sonunda, verdikleri söze ihanet etmekten korktukları için tutup bizim iki haremağasını yemek zorunda kaldılar. İki gün sonra da kadınları yemeye karar verdiler."

"Pek dindar ve yufka yürekli bir imamımız vardı; güzel bir vaaz vererek bizi bütünüyle öldürmemeye akıllarını erdirdi: "Bayanların her birinin yalnız kaba etinden bir parça kesip, çok güzel bir yemek yaparsınız; gerekirse, birkaç gün sonra yine bu kadar et daha bulabilirsiniz; Allah, bu iyiliğinizden dolayı sizden hoşnut kalacak, imdadınıza yetişecek!" dedi.

"Çok güzel konuşan bir adamdı; yeniçerileri kandırdı. Bize bu korkunç ameliyatı yaptılar. İmam, yeni sünnet edilen çocuklara sürdükleri merhemi bize de sürdü. Ölü gibiydik hepimiz."

"Yeniçeriler, kendilerine sağladığımız yemeği henüz yemişlerdi ki, Ruslar düz gemilere binmiş geldiler; bir tek yeniçeri kurtulmadı. Ruslar, bulunduğumuz duruma dikkat bile etmediler. Her yerde Fransız cerrahları vardır; bunlardan çok usta olan biri, sağaltım altına aldı bizi, iyileştirdi. Yaralarım iyice kapandığında, bana önerilerde bulunduğunu unutmayacağım. Hepimize, aslında avunmamız gerektiğini söyledi; birçok kuşatmada bu gibi şeylerin görüldüğüne ve bunun savaş yasalarının bir gereği olduğuna inandırdı bizi."

"Arkadaşlarımı, yürümeye başlar başlamaz Moskova'ya gönderdiler. Bölüşmede, beni bahçıvan olarak kulla-

(4) Karadeniz kıyılarında bir Türk kenti; 1695-1696 yıllarında, Büyük Petro kuşattı ve aldı. (ç.n.)

(5) Azak denizinin eski adı. (ç.n.)

nan ve günde bana yirmi kırbaç vuran bir boyara düştüm. Ancak, iki yıl sonra, saray entrikalarından dolayı, otuz boyarla birlikte bu soyluyu da öldürdüler. Ben de yararlandım bu serüvenden, kaçtım. Rusya'yı baştan başa dolaştım; uzun zaman Riga'da, sonra Rostof'ta, Vismar'da, Leipzig'de, Kassel'de, Utrecht'te, Leyden'de ve Rotterdam'da meyhane hizmetçiliği yaptım. Bir papanın kızı olduğumu hiç unutmayarak, kıçımın yarısını yitirmiş bir halde, sefalet ve rezalet içerisinde yaşlandım. Yüz kez canıma kıymak istedim; ancak, daha seviyordum yaşamayı. Bu gülünç zayıflık, en uğursuz eğilimlerimizden biridir belki; çünkü, hep yere atmak istediğimiz bir yükü sürgit taşımak istemekten daha aptalca bir şey var mıdır? Varlığından tiksinmek, ama yine de ona bağlı olmak; sonunda, yüreğimizi yiyip yutuncaya değin, bizi kemirip tüketen bir yılanı okşamak?"

"Yazgımın beni gezip dolaştırdığı ülkelerde ve hizmet ettiğim meyhanelerde, kendi varlıklarından tiksinen bir yığın insan gördüm; ama düşkünlükleri yüzünden, yaşamlarına isteyerek son veren ancak on iki kişiye rastladım: Üç zenci, dört İngiliz, dört Cenevreli ve bir de Robek adlı bir Alman profesör(6). Sonunda, Yahudi Don İsakar'ın yanında hizmetçi oldum: O, beni sizin yanınıza koydu güzel matmazelim; ben de sizin yazgınıza bağlandım ve kendiminkilerden çok sizin başınızdan geçenlerle ilgilendim. Beni iğnelememiş olsaydınız ve bir gemide sıkıntıyı gidermek için öykü anlatmak âdeti olmasaydı, başıma gelenlerden kesinlikle söz etmezdim size. Matmazel, bakın, deneyim sahibiyim, dünyayı tanıyorum; kendinize bir eğlence edininiz, her yolcuyu kendi öyküsünü anlatmaya çağırınız. İçlerinden, yaşama sık sık lânet etmeyen, kendi kendine çok kez insanların en mutsuzu olduğunu söylemeyen birini bulursanız, bacaklarımdan tutup baş aşağı atın denize beni!"

(6) Robek: Kalmar'da (İsveç) 1672'de doğan bir yazar. Yaşamı sevmenin gülünçlüğü üstüne düşünceleriyle tanınmıştır; sonunda, 1739 yılında, kendini suya atarak yaşamına son verdi (ç.n.)

XIII

CANDİDE, GÜZEL CUNÉGONDE İLE YAŞLI KADINDAN NASIL AYRILMAK ZORUNDA KALDI

Güzel Cunégonde, yaşlı kadının öyküsünü dinledikten sonra, o yücelikte ve değerde bir insana gösterilmesi gereken bütün saygıyı gösterdi. Öneriyi kabul etti; tüm yolcuları, sıra ile başlarından geçenleri anlatmaya çağırdı. Candide ile Cunégonde, yaşlı kadının haklı olduğunu açıkça söylediler.

Candide:

– Bilge Pangloss'un, geleneğe aykırı olarak bir ateş yığını üzerinde asılmış olmasına acımamak elde değil. Şimdi sağ olsaydı, karaları ve denizleri kaplayan maddi ve manevi kötülükler üzerine, kim bilir ne denli güzel şeyler söylerdi bize. Ben de, önünde eğilerek, kimi karşı çıkışlarda bulunabilecek kadar yeterli gücü kendimde görebilirdim herhalde, diyordu.

Her yolcu, başından geçenleri anlatırken, gemi de ilerliyordu. Buenos-Aires'e yanaşıldı. Cunégonde, Yüzbaşı Candide ve yaşlı kadın, oranın valisi Don Fernando d'İbaraa y Figuera y Maskaranes y Lampurdos y Suza'yı[1] görmeye gittiler. Bu soylu kişi, bu kadar fazla adı taşıyan bir insana yakışacak derecede gururluydu. Erkeklerle pek soylu bir küçümseme ile konuşuyordu; konuşurken de burnu havada, sesini o denli acımasızca yükseltiyor, öylesine tepe-

(1) Voltaire'in, kimi okumalarından elde ettiği adlardan oluşturduğu uydurma bir kişi (ç.n.)

den bakan bir tavır takınıyor, öyle büyüklenen bir havaya bürünüyordu ki, selam veren herkes dövmeye niyetlenirdi onu. Kadınları çılgıncasına severdi. Cunégonde, şimdiye kadar görmediği bir güzellikte göründü gözüne. İlk işi, Candide'in karısı olup olmadığını sormak oldu. Soruş biçimi, Candide'i telaşlandırdı: Karısı olduğunu söylemeye cesaret edemedi, gerçekten de karısı değildi; kız kardeşi olduğunu da söyleyemedi, kız kardeşi de değildi çünkü. Bu gibi yalanlar, eskilerin arasında(2) pek yaygın, yeniler için de yararlı olabilir idiyse de, Candide'in vicdanı, gerçeği örtbas etmeyecek kadar saftı. Ve:

– Matmazel Cunégonde benimle evlenmek onurunu verecektir bana ve nikâhımızı kıymak lütfunda bulunmasını efendimizden istirham ediyoruz, dedi.

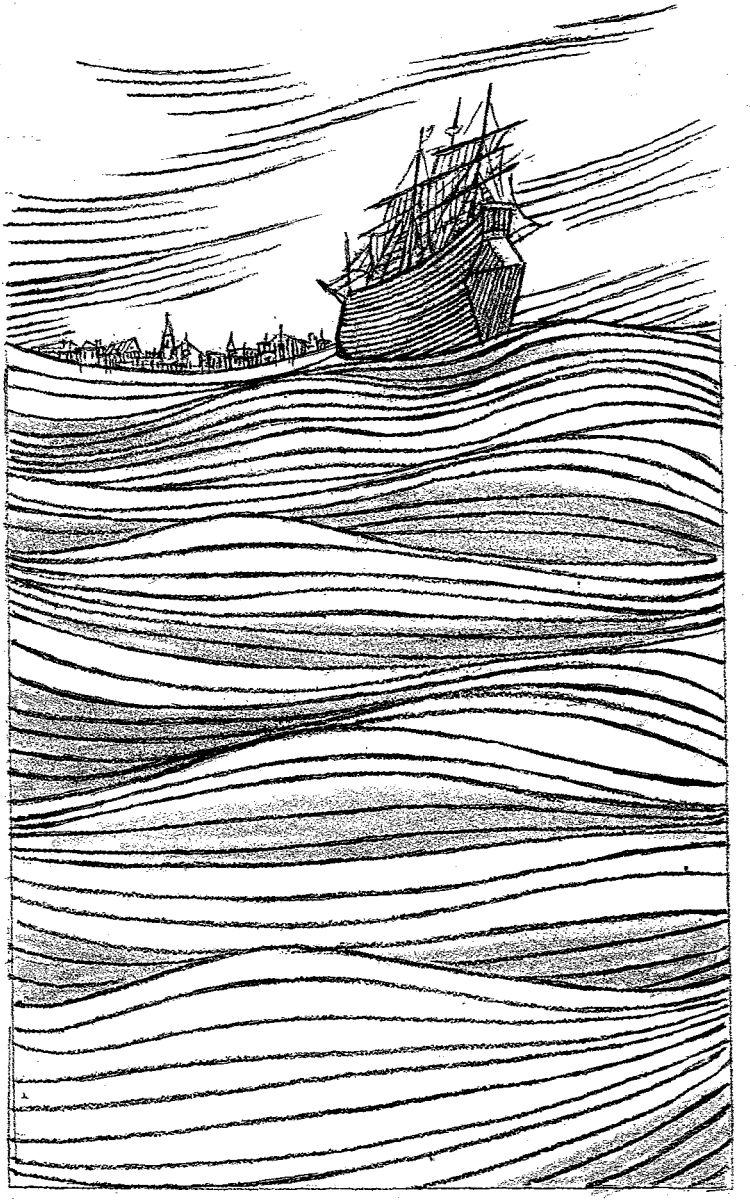
Don Fernando d'İbaraa y Figuera ya Maskaranes y Lampurdos y Suza bıyıklarını burarak acı acı güldü ve Yüzbaşı Candide'e, gidip birliğini denetlemesini buyurdu. Candide uydu emre; vali, Cunégonde ile kaldı. Ona aşkını ilan etti ve ertesi gün Kilise huzurunda ya da gönülleri nasıl isterse öyle evleneceklerini açıkça belirtti. Cunégonde düşünmek, yaşlı kadına danışmak ve karar vermek için on beş dakikalık izin istedi.

Yaşlı kadın, Cunégonde'a:

– Matmazel, dedi, yetmiş iki atanız belli ama, cebinizde beş paranız yok; Güney Amerika'nın, çok güzel bıyıkları olan en büyük soylusunun karısı olmak sizin bileceğiniz bir konu; her şeye meydan okuyan bir bağlılığa saplanıp kalmak size mi düşmüş? Bulgarlar ırzınıza geçtiler; bir Yahudi ve bir Engizisyoncu ilginizle onurlandılar. Felaketler, insana hak verir. Açık söyleyeyim, yerinizde olsaydım, vali ile evlenmekte ve Yüzbaşı Candide'in geleceğini sağlama bağlamakta duraksamazdım.

Yaşlı kadın, böyle yılların ve deneyimlerin verdiği ihtiyatla konuşurken, limana küçük bir geminin girdiği görüldü; bir sorgu yargıcı ile zaptiyeler vardı gemide. Olan biten de şuydu özetle:

(2) Tevrat'ta, Hazreti İbrahim, karısı Sara'dan bahsederken "kız kardeşimdir" der. Voltaire, buna değiniyor (ç.n.)

"Gemi, Buenos-Aires limanına varmıştı bile. Gemiden, bir sorgu yargıcının ineceği ve büyük engizisyoncunun katillerinin izlendiği söylentisi ortalığa yayıldı..."

Yaşlı kadın, Candide'le apar topar kaçarken, Cunégonde'un parasını ve mücevherlerini, Badajoz kentinde, o geniş yenli Kordöliye papazının[3] çaldığını doğru kestirmişti. Bu papaz, mücevherlerden birkaçını bir kuyumcuya satmak istedi. Tacir, bunların büyük Engizisyoncuya ait olduklarını anladı. Kordöliye papazı, asılmadan önce bunları çalmış olduğunu açıkladı; o kişileri tanımlayıp tuttukları yolu da gösterdi. Cunégonde'un ve Candide'in kaçmış olduklarını herkes biliyordu. Cadiz'e değin izlediler onları; zaman yitirmeden arkaları sıra bir gemi gönderdiler. Gemi, Buenos-Aires limanına varmıştı bile. Gemiden, bir sorgu yargıcının inceği ve büyük Engizisyoncunun katillerinin izlendiği söylentisi ortalığa yayıldı. İleri görüşlü yaşlı kadın, yapılabilecek olan her şeyi anında gördü.

Ve Cunégonde'a:

– Kaçamazsınız, dedi, ve korkacak bir şey de yok; büyük Engizisyoncu efendimizi öldüren siz değilsiniz; kaldı ki, sizi seven vali, size kötülük etmelerine izin vermeyecektir. Kalınız, dedi.

Hemen Candide'in yanına koştu, ve:

– Kaçınız, dedi; yoksa bir saat sonra yakılacaksınız.

Yitirilecek bir saniye bile yoktu. Ama Cunégonde'dan nasıl ayrılabilirdi insan? Ve nereye sığınılmalıydı?

(3) Saint-François tarikatından olan kişi. Yenlerinin ve başlıklarının biçimi ile ilgili olarak, bu tarikattan olanları birbirine düşüren ünlü çekişmeye yollamada bulunuyor Voltaire (ç.n.)

XIV

CANDİDE İLE CACAMBO'YU PARAGUAY CİZVİTLERİ NASIL KARŞILADILAR

Candide Cadiz'den, İspanya kıyılarında ve sömürgelerinde benzeri çok görülen bir uşak getirmişti yanında. Tüküman'da[1], bir melezden doğmuş olan çeyrek bir İspanyol'du bu.

Kilisede şarkı söylemiş, kilise bekçiliği, tayfalık, postacılık, askerlik ve uşaklık yapmış bir adamdı. Cacambo idi adı. Ve efendisini pek seviyordu; çok iyi bir adamdı efendisi çünkü. Hemen iki Endülüs atını eyerledi:

– Haydi efendim, dedi, yaşlı kadının öğüdünü tutalım! Yollanalım ve arkamıza bakmadan kaçalım!

Candide, gözyaşları döktü:

– Oh! Sevgili Cunégonde'um. Vali beyin düğünümüzü yapacağı sırada sizi bırakıp gidecek miydim? O kadar uzaklardan alınıp getirilmiş Cunégonde, ne olacaksınız?

Cacambo:

– Ne olacaksa olacak, dedi. Kadınlar, hiçbir zaman güçlüklerle karşılaşmazlar; Tanrı kayırır onları. Koşalım!

Candide:

– Nereye götürüyorsun beni? Nereye gidiyoruz? Cunégonde'suz ne yapacağız? diyordu.

Cacambo:

– Cizvitlere karşı savaşmaya gidiyorsunuz; gidelim, onlarla yan yana savaşalım. Yolları oldukça tanırım; sizi onların ülkesine götüreceğim. Bulgar yöntemiyle eğitim yaptırmasını bilen bir yüzbaşıları olduğu için pek sevineceklerdir;

(1) Bugünkü Arjantin'de bir kent (ç.n.)

büyük bir servet edineceksiniz; insan bir yerde çıkarını bulamadı mı, bir başka yerde bulur onu. Yeni şeyler görmek ve yapmak pek büyük bir zevktir, dedi.

Candide:

– Demek, daha önce de Paraguay'da bulundun, öyle mi? dedi.

Cacambo:

– Evet öyle! dedi. Assompsion kolejinde ahçıydım; Cadiz'in yollarını bildiğim kadar, Los Padres(2) yönetimini de tanırım; hayran olmamak elde değildir ona. Krallığın, hemen hemen üç yüz fersahtan fazla çapı vardır; otuz eyalete bölünmüştür. Los Padres, her şeyin sahibidir orada, halkın ise hiçbir şeyi yoktur; aklın ve adaletin şaheseridir bu. Kendi hesabıma, Los Padres'ten daha tanrısal başka bir şey görmüyorum: Burada İspanya ve Portekiz krallarına karşı savaşır, ama tutar Avrupa'da aynı kralların günahlarını çıkartır; burada İspanyolları öldürürler, ama Madrid'de onları cennete gönderirler. Bu beni hayran bırakıyor işte! İlerleyelim! En mutlusu olacaksınız insanların. Kendilerine Bulgar yöntemiyle eğitim yaptırmasını bilen bir yüzbaşının geldiğini öğrenince, nasıl da hoşnut olacaklar Los Padres!

İlk sınır kapısına vardıklarında, Cacambo, ilerleyen muhafıza, bir yüzbaşının komutan hazretleriyle konuşmak istediğini söyledi; büyük muhafıza bildirildi; Paraguaylı bir subay, haber vermek için komutanın ayağına koştu. Candide ile Cacambo'nun önce silahlarını aldılar; ellerindeki iki Endülüs atına el koydular. İki yabancıyı, iki sıra askerin ortasına aldılar; başında üç boynuzlu takkesi, cübbesini arkasına toplamış, kılıcı belinde süngüsü elinde olarak, öbür uçta komutan bulunuyordu. Bir işaret verdi; hemen yirmi dört tane asker yeni gelenleri kuşattılar. Bir çavuş, onlara beklemeleri gerektiğini, komutanın onlarla konuşamayacağını; muhterem başpapazın, herhangi bir İspanyol'un ancak kendi yüce katında ağız açmasına ve ülkede yalnızca üç saat kalmasına izin vermiş olduğunu söyledi.

(2) Los Padres: Cizvit papazlarını dile getiren İspanyolca bir terim (ç.n.)

Cacambo:

– Peki, muhterem başpapaz nerede? dedi.

Çavuş:

– Kilisede ayin yaptıktan sonra geçit törenine gitti; ve siz de, ancak üç saat sonra öpebileceksiniz mahmuzlarını, diye yanıtladı.

Cacambo:

– Ama, dedi, benim gibi açlıktan ölen sayın yüzbaşı İspanyol değil. Alman'dır; muhterem Papaz Hazretlerini beklerken biraz bir şeyler yiyemez miyiz?

Çavuş, hemen bu sözleri komutana anlatmaya gitti.

Bu soylu kişi:

– Şükürler olsun Tanrı'ya! Mademki Almandır, konuşabilirim onunla; kameriyeye getirsinler, dedi.

Hemen Candide'i, yeşil ve altın renkli mermer sütunlarla, papağanlar, arı kuşları, sinekçil kuşları, beçtavukları ve en az görülür kuşların bulunduğu kafeslerle süslü, yeşilliklerden yapılmış bir odaya götürdüler. Altın kâseler içerisinde nefis bir yemek hazırlanmıştı; Paraguaylılar, çayırların ortasında, güneşin altında, tahta çanaklarda yemek yerlerken, muhterem rahip komutan kameriyeye girdi.

Dolgun yüzlü, oldukça beyaz, güzel renkli, kaşları kalkık, bakışları canlı, kulakları kırmızı, dudakları al, görkemi yerinde, çok güzel bir gençti bu. Ancak çalımı, ne bir İspanyol'un, ne de bir Cizvit'in çalımına benziyordu. Candide'le Cacambo'ya, el koydukları silahlarla Endülüs atlarını geri verdiler. Cacambo, kameriyenin yanında, bir beklenmedik olaydan korktuğu için, gözleri hep onlarda, atlara yulaf yedirdi.

Candide, önce komutanın cübbesinin eteğini öptü, sonra da sofraya oturdular. Cizvit, Almanca olarak:

– Demek ki Almansınız? dedi.

Candide:

– Evet, muhterem rahibim, dedi.

Her ikisi de, bu sözleri söylerken, dizginleyemedikleri sonsuz bir şaşkınlık ve heyecanla bakıyorlardı birbirlerine.

Cizvit:

– Peki, neresindensiniz Almanya'nın? dedi.

Candide:

– Pis Vestfalya eyaletindenim, dedi; Tunder-ten-Tronk şatosunda doğdum.

Komutan:

– Aman Tanrım! Nasıl olur? diye bağırdı.

Candide:

– Ne mucize! diye haykırdı.

Komutan:

– Yoksa siz misiniz? dedi.

Candide:

– Olamaz bu! dedi.

Her ikisi de arkası üstü düştüler; sarmaş dolaş oldular ve ırmaklar gibi gözyaşı akıttılar.

Candide:

– Nasıl! Demek muhterem rahibim sizsiniz! Siz ha, güzel Cunégonde'un kardeşi! Bulgarların öldürdüğü siz ha! Siz ha, Baron cenaplarının oğlu! Paraguay'da Cizvit, siz ha! Açık söylemeli ki, pek şaşırtıcı bir şey bu dünya! Ey Pangloss! Pangloss! Ne denli hoşnut olacaktınız asılmamış olsaydınız!

Komutan, kesme kristal kâseler içerisinde içki dağıtan zenci kölelerle, Paraguaylıları savdı. Tanrı'ya ve Ermiş İgnace'a(3) bin kez teşekkür etti. Candide'i kolları arasında sıkıyordu; yüzleri gözyaşlarıyla ıslanmıştı.

Candide:

– Karnının deşildiğini sandığınız hemşireniz Cunégonde'un sapasağlam olduğunu size söylersem, daha fazla şaşıracak, duygulanacak ve kendinizden geçeceksiniz, dedi.

– Nerede?

– Yakınınızda, Buenos-Aires valisinin yanında; ve ben size karşı savaşmaya geliyordum.

Bu uzun konuşma sırasında ağızlarından çıkan her kelime, şaşkınlık üstüne şaşkınlık ekliyordu. Olanca ruhları dillerinin üstünde uçuyor, kulakları dikkat kesiliyor ve gözleri kıvılcım saçıyordu. Alman oldukları için, muhterem

(3) 1534'te Cizvitler tarikatını kuran Ermiş İgnace de Loyola (ç.n.)

IVRHAN

"Komutan:
– Aman Tanrım! Nasıl olur? diye bağırdı.
Candide:
– Ne mucize! diye haykırdı..."

başpapazı beklerken uzun zaman sofrada kaldılar; ve komutan, sevgili Candide'ine şunları söyledi.

XV

CANDİDE, SEVGİLİ CUNÉGONDE'UN KARDEŞİNİ NASIL ÖLDÜRDÜ

"Anamın, babamın öldürüldüğü ve hemşiremin ırzına geçildiği o korkunç günü, ömrüm oldukça unutmayacağım. Bulgarlar çekilince, sevgili hemşiremi bulamadılar ve annemi, babamı, beni, boğazlanmış olan iki hizmetçiyi ve üç küçük çocuğu, atalarımın şatosundan iki fersah uzaklıkta bulunan bir Cizvit kilisesine gömmek üzere, bir arabaya koydular. Bir Cizvit üzerimize kutsal su serpti; korkunç derecede tuzluydu su; birkaç damlası gözlerime kaçtı; papaz, gözkapağımın azıcık kıpırdadığını gördü: Elini yüreğimin üzerine koydu ve onun çarptığını duydu; yardım gördüm ve üçüncü haftanın sonunda yaram belli değildi. Pek güzel olduğumu biliyorsunuz sevgili Candide'im, daha da güzelleştim; o yüzden, kuruluşun yöneticisi muhterem papaz Krust(1), çok sıcak bir dostluk ilişkisi kurdu benimle. Bana çömez elbisesi giydirdi; bir süre sonra da Roma'ya gönderildim. Büyük Cizvit'in, genç Alman Cizvitlerinden oluşan acemi erlere gereksinmesi vardı. Paraguay hükümdarları, olabildiğince az sayıda İspanyol Cizviti kabul ederler; üstünlüklerini kurduklarını sandıkları yabancıları yeğlerler daha çok. Muhterem Büyük Papaz Hazretleri, beni bu bağda çalışmaya yetenekli gördüler. Bir Polonyalı, bir Troliyen ve ben yola çıktık. Buraya geldiğimde, bir ikinci diyakosluk ve bir başkan yardımcılığıyla onurlandırıldım; bugün hem albay, hem de papazım. İspanya kralının askerlerini sertlikle karşılarız; aforoz edilip yenildiklerini size söylemek isterim. Tanrı, buraya bize yardım etmeye gönderdi sizi. An-

(1) Voltaire, 1754'te Almanya dönüşü Colmar'dayken, bu Alman Cizvitiyle çekişmişti (ç.n.)

cak, sevgili hemşirem Cunégonde'un Buenos-Aires Valisi yanında olduğu doğru mu?

Candide, yemin ederek, hiçbir şeyin bu denli doğru olmadığını söyledi. Gözyaşları yeniden akmaya başladı. Baron, Candide'i kucaklayıp öpmekten bıkmıyordu; "kardeşim, kurtarıcım" diyordu ona:

– "Ah! Sevgili Candide, belki ikimiz birlikte onları yenerek kente girip hemşirem Cunégonde'u kurtarabiliriz! dedi.

Candide:

– Benim de bütün dileğim bu; çünkü, hemşirenizle evlenmek niyetindeydim, yine de umuyorum bunu, dedi.

Baron:

– Siz ha, küstah! Yetmiş iki göbek soyu belli olan hemşiremle evlenmek saygısızlığında bulunmayı mı düşünüyorsunuz? Böylesine çizmeyi aşan bir niyetten söz etmeye cesaret ettiğinizden dolayı, sizi çok hayâsız buluyorum! diye yanıtladı.

Böylesi bir yanıttan donakalan Candide:

"Muhterem Pederim, bütün dünyanın ataları bir araya gelse umurumda değil; hemşirenizi, bir Yahudi'nin ve bir Engizisyoncunun kolları arasından çekip aldım; çok şey borçludur bana, benimle de evlenmek istiyor. Üstat Pangloss, insanların eşit olduklarını söylerdi bana hep; hemşirenizle mutlaka evleneceğim ben de, dedi.

Cizvit Baron Tunder-ten-Tronk:

– Peki görürüz, edepsiz! dedi. Aynı zamanda, kılıcının tersi ile de suratına vurdu.

Candide, hemen kılıcını çekti, sapına kadar Cizvit Baronunun karnına sapladı; ancak, kılıcını dumanı üstünde çeker çekmez ağlamaya koyuldu: "Ne yazık, Tanrım! dedi; eski efendimi, dostumu, kayınbiraderimi öldürdüm; dünyanın en iyi adamı benim, ama işte daha şimdiden üç insanın kanına girmiş durumdayım ve öldürdüğüm üç kişinin içinde iki tane de papaz var."

Kameriyenin kapısında nöbetçilik yapan Cacambo koştu. Efendisi ona:

"Cizvit Baron Tunder-Ten-Tronk:

– Peki görürüz, edepsiz! dedi. Aynı zamanda, kılıcının tersi ile de suratına vurdu..."

– Artık bize yaşamımızı pahalıya satmak kalıyor; kuşkusuz şimdi kameriyeye girecekler, elde silah ölmeliyiz, dedi.

Böyle birçok olaylar görmüş olan Cacambo, kendini yitirmedi; Baronun giydiği Cizvit cübbesini alıp Candide'e giydirdi; ölünün köşeli takkesini de Candide'e verdi ve ata bindirdi onu.

– Dörtnala gidelim efendim; sizi emirler vermeye giden bir Cizvit sanacak herkes; arkamızdan koşmaya kalktıklarında, biz de sınırı aşmış oluruz.

Cacambo, bu sözleri söyleyerek ve İspanyolca, "Yol verin, muhterem Albay Pedere, yol verin!" diye bağırarak uçmaya başladı.

XVI

İKİ KIZ, İKİ MAYMUN VE OREYON DİYE ADLANDIRILAN YABANLARLA, İKİ YOLCUNUN BAŞINA GELENLER

Candide'le uşağı sınırları aştılar. Ordugâhta, henüz hiç kimse Alman Cizvitinin öldüğünü bilmiyordu. Uyanık Cacambo, ekmek, çikolata, jambon, yemiş ve biraz da şarapla doldurmuştu çantasını. Endülüs atlarıyla, yolunu izini çıkaramadıkları bilinmez bir ülkeye daldılar. Sonunda, yer yer ırmaklarla kesilmiş güzel bir çayır çıktı önlerine. Bizim iki yolcu atları otlattılar. Cacambo, efendisine yemek yemeyi önerdi ve önce kendisi başladı.

Candide:

– Baron Hazretlerinin oğlunu öldürdükten ve yaşadığım sürece de güzel Cunégonde'u görmemeye mahkûm olduktan sonra, jambon yememi nasıl olur da istersin? diyordu. Yaşamım, Cunégonde'dan uzakta, vicdan azabı ve umutsuzluk içinde sürükleneceğine göre, neye yarar acılı günlerimi uzatmak? Trévoux[1] gazetesi ne diyecek?

Böyle söylemekle beraber, yemekten de geri kalmadı. Güneş batıyordu. Yolunu şaşırmış bu iki kişi, kadın çığlıklarına benzeyen sesler duydular. Ancak, bu çığlıkların, acı ya da sevinç sesleri olup olmadığını çıkaramadılar; öyle de

(1) 1701 yılından başlayarak, Trévoux'da, Cizvitlerce çıkarılan "Les mémoires pour servir à l'histoire des sciences et des beaux-arts" adındaki gazeteye halk arasında verilen ad. Bu gazeteyle Voltaire'in tartışmaları, Voltaire'in Ansiklopedicilerin safına geçmesiyle, 1750 yılına doğru başlamıştı. Gazetenin başyazarı Berthier, 1759 yılından başlayarak, Voltaire'in hedef tahtası olup çıkmıştı (ç.n.)

olsa, yabancı bir ülkede her şeyin insana aşıladığı kaygı ve korku ile hemen kalktılar. Bu haykırışlar, çayırın kıyısında çırılçıplak koşuşan iki genç kızdan geliyordu. İki maymun da, bu genç kızların kabalarını ısırarak arkalarından koşuyordu.

Candide çok acıdı; Bulgarlardan nişan almasını öğrenmişti ve dalda duran bir fındığı yapraklarına dokunmaksızın düşürebilirdi. İspanyol çiftesini aldı, ateş etti ve iki maymunu öldürdü:

– Tanrı'ya çok şükür, sevgili Cacambo! Bu iki zavallı yaratığı büyük bir tehlikeden kurtardım. Eğer bir Engizisyoncu ile bir Cizvit'i öldürmekle günaha girdimse, iki genç kızın yaşamını kurtararak fazlasıyla arındım bu günahtan. Belki hatırı sayılır bir ailenin kızlarıdır bunlar ve bu serüven ülkede bize pek büyük yararlar sağlayabilir.

Bu minval üzere sürdürecekti konuşmasını; ancak, iki genç kızın maymunları sevgiyle kucakladıklarını, gözyaşları dökerek cesetleri üzerine yığıldıklarını ve ortalığı acı çığlıklarla doldurduklarını görünce dili tutuldu.

Sonunda Cacambo'ya:

– İyi yürekliliğin böylesini de beklemiyordum, dedi.

Cacambo:

– Efendim, şaheser bir şey yaptınız; bu iki kızın sevgililerini öldürdünüz, dedi.

– Sevgilileri mi? Nasıl olur? Alay ediyorsunuz benimle Cacambo, nasıl inanayım size?

Cacambo:

– Benim sevgili efendim, dedi, siz sürekli her şeye şaşırıyorsunuz; bazı ülkelerde maymunların, kadınların ilgisini çektiklerini niçin bu denli şaşırtıcı buluyorsunuz? Ben nasıl çeyrek bir İspanyolsam, onlar da çeyrek bir insandır.

Candide:

– Ne yazık! Eskiden bu gibi kazaların olduğunu ve böylesine birleşmelerden egipanların, kır tanrılarının, satirlerin doğduğunu, İlkçağ'ın pek çok hatırı sayılır kişilerinin bunları gördüklerini, üstat Pangloss'un ağzından duyduğumu hatırlıyorum; ne var ki, masal gibi geliyordu bana bütün bunlar, dedi.

Cacambo:

– Şimdi bunun bir gerçek olduğuna inanmış olmalısınız.

"Bu haykırışlar, çayırın kıyısında çırılçıplak koşuşan iki genç kızdan geliyordu. İki maymun da, bu genç kızların kabalarını ısırarak arkalarından koşuyordu..."

Belli bir eğitimden geçmemiş kadınların bundan nasıl yararlandıklarını gördünüz. Bu kadınların başımıza bir iş açmalarıdır asıl korktuğum, dedi.

Bu yerinde düşünceler, Candide'i, çayırdan kaçıp bir ormana dalmaya götürdü. Cacambo ile orada akşam yemeği yedi; ve her ikisi, Engizisyoncuya, Portekizli Buenos-Aires Valisine ve Barona lanet okuduktan sonra, yosunların üzerinde uyuyakaldılar.

Uyandıklarında kımıldayamadıklarını fark ettiler; şuydu nedeni de: O ülkede oturan Oreyonlar(2), iki kadının haber vermesiyle, ağaç kabuklarından yapılmış iplerle, geceleyin sıkı sıkıya bağlamışlardı onları(3). Ellerinde oklar, topuzlar ve çakıldan baltalarla donanmış çırılçıplak elli kadar Oreyon, ortalarına almışlardı ikisini. Kimileri büyük bir kazanı kaynatıyor, kimileri ise şişler hazırlıyordu ve hepsi birden: "Bu bir Cizvit'tir, bu bir Cizvit'tir! Öcümüzü alacağız ve güzel bir şölen vereceğiz! Cizvit yiyelim, Cizvit yiyelim!" diye bağırıyorlardı.

Cacambo hüzünle:

– Bu iki kızın bize kötü bir oyun oynayacaklarını size söylemiştim sevgili efendim! diye bağırdı.

Candide, kazanı ve şişleri görünce:

– Hiç kuşku yok, ya kızartacaklar bizi ya da kaynatacaklar, dedi. Ah! Üstat Pangloss, katıksız doğanın nasıl yapılmış olduğunu görseydi ne derdi acaba? Her şey iyi, doğru; ama Matmazel Cunégonde'u yitirmek ve Oreyonlarca şişe geçirilmek de, açık söylemeli ki pek acımasızca bir şey!

Kendini hiç yitirmiyordu Cacambo,üzgün olan Candide'e:

– Hiçbir şeyden umudunuzu kesmeyiniz; biraz anlarım bu halkların dilinden, onlarla konuşacağım şimdi, dedi.

Candide:

– Onlara, özellikle insan kızartmanın ne denli korkunç ve insanlığa aykırı bir şey olduğunu ve bunun, Hıristiyanlık

(2) Yukarı Amazon'un Rio Nayo kıyılarında oturan yerliler (ç.n.)

(3) Voltaire, *Gulliver'in Yolculukları*'nı hatırlatıyor. Nitekim, orada da eserin kahramanı, uykudayken, Lilluput'da oturanlarca böyle kıskıvrak bağlanır. Voltaire'in, o eserin yazarı Swift için duyduğu büyük hayranlığı belirtmeye gerek yok (ç.n.)

kurallarına da ne kadar az uyduğunu anlatmamazlık etmeyiniz, dedi.

Cacambo:

– Baylar, bugün bir Cizvit yemek niyetindesiniz demek? Çok iyi yapıyorsunuz; düşmanlara böyle davranmak pek yerinde. Gerçekten, doğal hukuk, bize hemcinsimizi öldürmeyi öğretiyor ve bütün dünyada da böyle davranılır. Eğer insan yemek hakkımızı kullanmıyorsak, yiyeceğimizi başka yerlerden sağladığımızdan ileri geliyor bu. Ancak, bizim gibi kaynaklarınız yoktur sizin; elde edilen zaferin yemişini kargalara ve kuzgunlara bırakmaktansa, düşmanları yemek daha yerindedir elbette. Ama baylar, dostlarınızı yemek istemezsiniz değil mi? Bir Cizvit'i şişe geçireceğinizi sanıyorsunuz; oysa kızartacağınız savunucunuzdur sizin, düşmanlarınızın düşmanıdır. Bana gelince, ülkenizde doğdum; şu gördüğünüz bay da benim efendimdir ve Cizvit olmak şöyle dursun az önce bir Cizvit öldürdü, sırtındakiler de onun giysileri; sizleri de tiksindiren bu aslında. Size şu söylediklerimi doğrulamak için, alınız bu cübbeyi ve Los Padres krallığının ilk sınır kapısına götürünüz ve efendimin bir Cizvit subayını öldürüp öldürmediğini sorunuz. Fazla bir zaman yitirmiş olmayacaksınız; size yalan söylediğimi görürseniz yine yiyebilirsiniz bizi. Ancak gerçeği söylediysem, bizi bağışlayacak kadar kamu hukuku ilkelerini, örfleri ve yasaları bildiğinizi sanıyorum, dedi.

Oreyonlar pek yerinde buldular bu sözleri. Zaman yitirmeden gidip gerçeği öğrensinler diye, tutup iki kişi seçtiler aralarından; iki temsilci, görevlerini zeki insanlara has bir biçimde başardılar ve güzel haberlerle döndüler az sonra. Oreyonlar, tutsaklarını çözdüler, onlara bin bir türlü iltifatta bulundular; kız sundular, serinletici şeyler verdiler ve sevinç içinde, "Cizvit değildir, Cizvit değildir!" diye bağırarak, devletlerinin sınırına kadar uğurladılar onları.

Candide, kurtuluşuna konu olan şeye hayran olmaktan alıkoyamıyordu kendini:

– Ne halk! Ne insanlar! Ne örfler! Matmazel Cunégonde'un kardeşinin bedenini kılıcımla bir atışta delmek mutluluğuna erişmeseydim, acımaksızın yenmiştim şimdi. An-

cak, bu insanlar, beni yiyecek yerde Cizvit olmadığımı öğrenir öğrenmez böyle gönül alıcı davrandıklarına göre, katıksız doğa iyidir o halde, diyordu.

XVII

CANDİDE'LE UŞAĞININ ELDORADO ÜLKESİNE VARIŞLARI VE ORADA GÖRDÜKLERİ

Oreyonların sınırına gelince, Cacambo, Candide'e:

– Görüyor musunuz, dedi, bu yarımküre ötekinden daha iyi değil; bana inanınız, en yakın yoldan gelin Avrupa'ya dönelim!

Candide:

– Nasıl dönelim ve nereye gidelim? Ülkeme gidersem, Bulgarlar ve Abarlar orada herkesi boğazlıyorlar; Portekiz'e dönersem yakılacağım orada; bu ülkede kalırsak, şişe geçirilmek tehlikesiyle yüz yüzeyiz her an. Ya Matmazel Cunégonde'un oturduğu diyarı bırakmaya nasıl karar vermeli? dedi.

Cacambo:

– Cayenne'e[1] doğru gidelim, dedi; orada, dünyanın her yanına giden Fransızları buluruz; bize yardım edebilirler. Belki, Tanrı acır bize!

Kolay da değildi Cayenne'e gitmek. Hangi yöne doğru yürümek gerektiğini az çok biliyorlardı; ancak dağlar, ırmaklar, uçurumlar, haydutlar, vahşiler, korkunç engellerdi her yanda. Atları yorgunluktan öldü, yiyecekleri tükendi; tanımadıkları yemişlerle beslendiler tam bir ay; sonunda, yaşamlarına ve umutlarına güç veren, kıyıları hindistancevi-

(1) XVII. yüzyılın başlarında sömürgeleştirilmiş Fransız Guyana'sının başkenti; zorunlu çalıştırmaya mahkûm olanların toplandığı bir yer haline geldi sonradan (ç.n.)

zi ağaçlarıyla dolu küçük bir ırmağa vardılar.

Yaşlı kadın kadar güzel öğütler veren Cacambo, Candide'e:

– Bir adım atamayız artık, epey yol yürüdük. Boş bir kayık görüyorum kıyıda, hindistancevizi ile dolduralım, atlayıp içine kendimizi akıntıya bırakalım. Bir ırmak, insanı oturulan bir yere götürür hep. Hoşumuza gidecek şeyler bulamazsak, yeni şeyler buluruz en azından, dedi.

Candide:

– Haydi! dedi, kendimizi yazgımızın ellerine bırakalım!

Böylece bir çiçekli, bir çorak, bir düz, bir sarp kıyılar arasında birkaç fersah ilerlediler. Gitgide genişliyordu ırmak; sonunda da, bir yerde, göğe kadar yükselen korkunç kayalardan oluşan bir kemerin altında kayboldu. İki gezgin, bu kemerin altında, korkmadan sulara bıraktılar kendilerini; o yerde fazla daralan ırmak, hızla ve korkunç bir gürültü ile sürükledi onları. Yirmi dört saat sonra, yeniden gökyüzünü görebildiler; ne var ki, kayalara çarparak parçalandı kayıkları; tam bir fersah, bir kayadan ötekine atlayarak gitmeleri gerekti; sonunda, erişilmesi olanaksız alabildiğine geniş bir çevrene vardılar. Ülke, gereksinme için olduğu kadar zevk için de ekilmişti; her yanda, yararlı olan güzeldi aynı zamanda. Yollar, bambaşka güzellikteki kadınları ve erkekleri taşıyan ve hız bakımından güzel Endülüs, Tetuvan ve Mekinez[2] atlarını yaya bırakan iri kırmızı koyunların[3] hızla çektiği, parlak bir maddeden parlak bir kalıpta yapılmış arabalarla doluydu, süslüydü daha doğrusu.

Candide:

– İşte, Vestfalya'dan daha iyi bir ülke! dedi.

Cacambo ile Candide, rastladıkları iki köyün yanında, karaya ayak bastılar. Sırmadan, yırtık dibalar giyinmiş birkaç köy çocuğu, kasabanın girişinde kaydırak oynuyorlardı; bizim başka dünyadan gelmiş iki gezgin, bu çocuklara bakarak eğlendiler; kaydırak taşları, kırmızı ve yeşil renkte, hayli geniş taş parçalarıydı. Gezginlerde, bunlardan birkaç tanesini almak isteği uyandı; en küçükleri bile, Moğol impa-

(2) Bir Fas kenti (ç.n.)

(3) Voltaire, büyük bir olasılıkla "lama"lardan söz ediyor (ç.n.)

"Böylece bir çiçekli, bir çorak, bir düz, bir sarp kıyılar arasında birkaç fersah ilerlediler..."

ratorunun tahtının en büyük ziyneti olmaya layık, altın, zümrüt, yakut parçalarıydı bunların.

Cacambo:

– Bu çocuklar, hiç kuşkum yok, ülkenin kralının kaydırak oynayan oğullarıdır, dedi.

Tam bu sırada, çocukları derse sokmak için kasabanın öğretmeni göründü.

Candide:

– İşte, kral ailesinin eğiticisi! dedi.

İki küçük kerata, kaydıraklarını ve başka şeyleri almadan hemen bıraktılar oyunlarını. Candide, bunları yerden topladı ve koşarak eğiticinin yanına gitti ve ona işaretlerle, Prens Hazretlerinin altınlarını ve mücevherlerini unuttuklarını anlatarak, büyük bir alçakgönüllülükle verdi bu taşları. Kasabanın öğretmeni, gülümseyerek, bunları yere attı; bir an, Candide'in yüzüne hayran hayran baktı ve sonra yoluna devam etti.

Gezginler altınları, yakutları ve zümrütleri toplamaktan geri kalmadılar.

Candide:

– Neredeyiz? diye bağırdı. Bu ülkenin kralının çocukları çok iyi eğitim görmüş olacaklar; onlara, altınlara ve mücevherlere değer vermemeyi öğretmişler çünkü.

Cacambo da Candide gibi şaşkındı. Sonunda, kasabanın ilk evine yaklaştılar; bir Avrupa sarayı gibiydi bu ev. Kapıda bir sürü insan itişiyordu; evin içi daha da kalabalıktı; pek güzel bir müzik duyuluyor ve çok nefis bir yemek kokusu geliyordu. Cacambo, kapıya yaklaştı ve Peru dili konuşulduğunu anladı; anadiliydi bu dil de. Cacambo'nun, yalnız bu dilin konuşulduğu Tüküman'da bir kasabada doğduğunu herkes bilir.

Candide'e:

– Ben size çevirmenlik yapacağım; girelim, burası bir meyhanedir, dedi.

Meyhanenin, sırmadan kumaşlar giyinmiş ve saçları kurdelelerle bağlanmış iki kız iki erkek uşağı, onları buyur ettiler hemen. Her birinde iki tane papağan, iki yüz libre ağırlığında bir akbaba, son derece lezzetli, kızartılmış iki maymun bulunan dört çorba, bir tabakta üç yüz tane arıkuşu, bir başka tabakta altı yüz tane sinekçil kuşu getirdi-

ler sofraya; tadına doyulmaz yahniler, nefis tatlılar... Ve bütün bunlar, bir çeşit kesme kristal tabaklar içerisinde getiriliyordu. Meyhanenin kız ve erkek garsonları, bardakları, şekerkamışından yapılmış çeşitli içkilerle dolduruyorlardı.

Müşterilerin çoğu, son derece nazik tacirlerden ve arabacılardan oluşuyordu. Ağırbaşlı ama pek ihtiyatlı kimi sorular sordular Cacambo'ya; onun sorduklarını da doyurucu biçimde yanıtladılar.

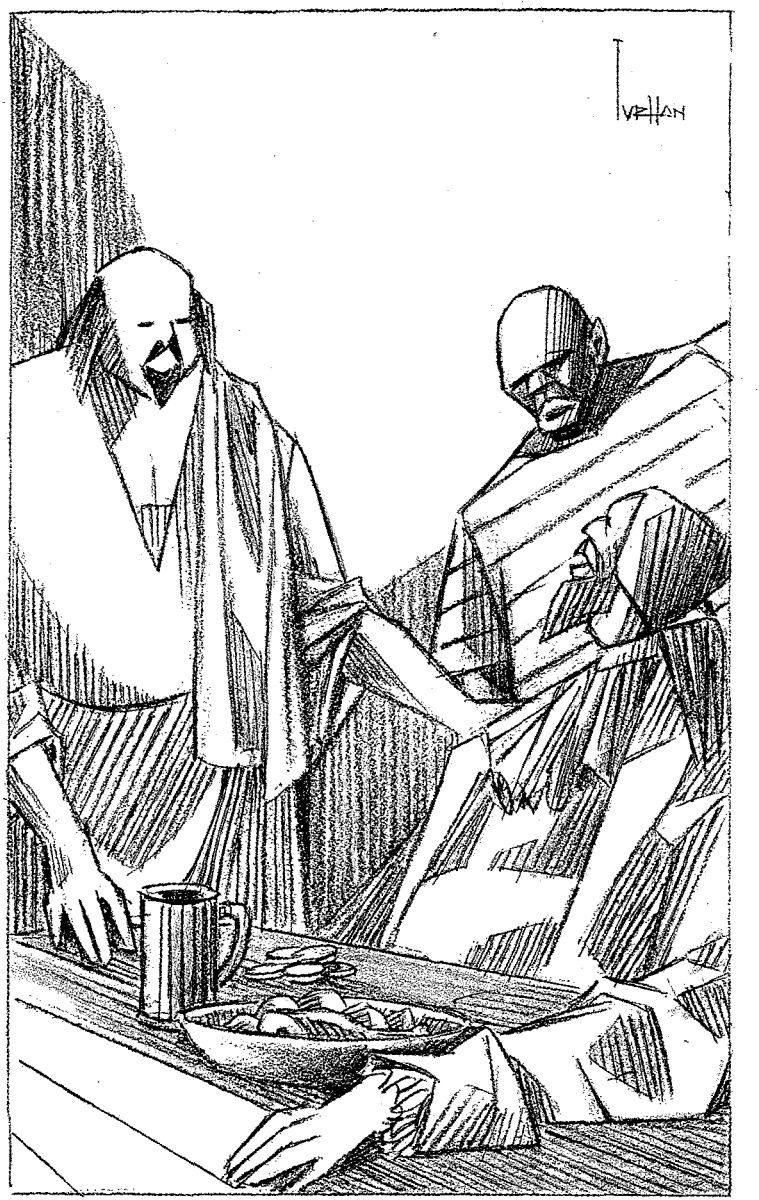
Yemek bitince, Cacambo da Candide gibi, yolda topladığı altın parçalarını masanın üstüne atarak payına düşeni ödemiş olabileceğini sandı. Meyhaneciyle eşi gülmekten katıldılar ve uzun zaman kasıklarını tuttular. Sonunda kendilerine geldiler.

Meyhaneci:

– Baylar, yabancı olduğunuzu görüyorum; yabancı görmeye alışık değiliz. Büyük yollarımızın çakıllarıyla yediklerinizi ödemeye kalktığınız zaman güldüğümüze bakmayın, kusurumuzu bağışlayın. Kuşkusuz, ülkemizin parası sizde yok; ama burada yemek için para da gerekli değildir. Ticareti kolaylaştırmak için kurulmuş olan bütün meyhane ve lokantaların giderlerini devlet öder. Burada pek iyi yemediniz; köyümüz yoksul bir köydür çünkü. Ancak, başka yerlerde layık olduğunuz gibi ağırlanacaksınız, dedi.

Cacambo, meyhanecinin her söylediğini Candide'e açıklıyordu. Candide de, Cacambo'nun kendisine çevirirken duyduğu hayranlık ve şaşkınlığı duyarak dinliyordu bunları:

– Dünyanın başka yerlerinin bilmediği ve doğası bizimkinden bu denli ayrı olan bu ülke neresidir peki? Olsa olsa her şeyin yolunda gittiği ülkedir burası; çünkü, mutlaka bu çeşit bir ülke olmalı yeryüzünde. Ve üstat Pangloss ne derse desin, Vestfalya'da her şeyin kötü gittiğinin farkındaydım çoğu kez, diyordu.

VALLAN

"Cacambo, meyhanecinin her söylediğini Candide'e açıklıyordu. Candide de, Cacambo'nun kendisine çevirirken duyduğu hayranlık ve şaşkınlığı duyarak dinliyordu bunları..."

XVIII

ELDORADO ÜLKESİNDE GÖRDÜKLERİ

Cacambo, meyhaneciye merak ettiği şeyleri anlattı; meyhaneci de ona:

– Pek bilgisizim ve bundan da hoşnutum; ancak, burada saraydan gelme, düşüncelerini ve duygularını başkalarına iletmeyi seven ve ülkenin de en bilgin adamı olan bir yaşlı vardır, dedi.

Cacambo'yu hemen alıp ihtiyarın yanına götürdü. Candide, ikinci derecede bir rol oynuyor ve uşağına arkadaşlık ediyordu. Çok sade bir evden içeri girdiler; çünkü, kapıları gümüşten ve odaların kaplamaları altındandı. Ancak, öylesine büyük bir zevkle işlenmişlerdi ki, en zengin kaplamalar bile solda sıfır kalırdı yanlarında. Bekleme odası, gerçekten kakma zümrüt ve yakutlarla süslenmişti. Ancak, her şeyin sıralanışındaki düzen, bu aşırı yalınlığı gözlerden gizliyordu.

İhtiyar, iki yabancıyı, arıkuşu tüylerinden yapılmış şiltelerle döşeli bir divanın üzerinde kabul etti ve onlara, elmas kâseler içerisinde likör sundu. Bu tören de bittikten sonra, onların meraklarını şu sözlerle giderdi:

– Yüz yetmiş iki yaşındayım. Peru'daki şaşırtıcı devrimleri, kralın seyisi sıfatıyla bu devrimlere tanık olmuş olan rahmetli babamdan öğrendim. Bulunduğumuz krallık, dünyanın başka bir parçasını ele geçirmek için –boş bulunup– buradan çıkan ve sonunda İspanyollarca yerle bir edilen İnkaların eski yurdudur.

Bu ailenin anayurtta kalan prensleri, daha bilgece davrandılar; milletin onayını alarak, hiçbir yurttaşın küçük

krallığımızdan dışarı çıkmamasını buyurdular; saflığımızı ve mutluluğumuzu koruyan da bu olmuştur. İspanyolların bulanık bilgileri vardır bu ülke hakkında. Buraya Eldorado[1] adını vermişlerdir; hatta aşağı yukarı yüz yıl kadar önce, şövalye Raleigh adında bir İngiliz buraya yaklaştı. Ancak ülkemiz, yanaşılmaz kayalar ve uçurumlarla çevrili olduğundan, şimdiye değin, yurdumuzun çakılına ve çamuruna akıl almaz derecede düşkün ve onları elde etmek için hepimizi öldürebilecek olan Avrupalıların açgözlülüğünden yakamızı sıyırabildik.

Konuşma uzun sürdü; yönetim biçimi, örfler, kadınlar, genel seyir-eğlence yerleri ve sanat konuları üzerinde duruldu. Sonunda, metafizikten hep zevk almış olan Candide, Cacambo'nun aracılığıyla ülkede bir din olup olmadığını sordu.

İhtiyar biraz kızardı, ve:

– Bu da söz mü? Nasıl kuşku duyuyorsunuz? Nankör mü sanıyorsunuz bizi? dedi.

Cacambo, alçakgönüllülükle, Eldorado dininin hangisi olduğunu sordu. İhtiyar daha da kızardı:

– Hiç iki tane din olur mu? Bizim dinimiz de herkesin bağlı olduğu din sanıyorum; akşamdan sabaha değin Tanrı'ya tapınırız, dedi.

Candide'in kuşkularını gidermede aracılık yapan Cacambo:

– Yalnız bir tek Tanrı'ya mı taparsınız? dedi.

İhtiyar:

– Elbette, dedi; iki tane, üç tane ya da dört tane Tanrı olmadığına göre!.. Ancak, açık söyleyeyim ki, sizin dünyanın insanları şaşkınca sorular soruyorlar!..

Candide, bu cana yakın ihtiyara soru sordurmaktan bıkmıyordu; Eldorado'da Tanrı'ya nasıl tapınıldığını öğrenmek istedi.

İyi ve saygıdeğer bilge:

– Biz ona asla tapınmayız, dedi; ondan isteyecek hiçbir

(1) Eldorado, "yaldızlı ülke" demek. XV. yüzyılda, Güney Amerika'nın fatihleri, bu masalsı ülkeyi, Orenok'la Amazon arasında bir yerde tasarlıyor ve ısrarla arıyorlardı. Burası, son İnkaların sığındığı yer olmalı. Şövalye Raleigh de, 1596 yılında, İngiltere adına bir sefer yaptı oralara. Voltaire, İnkaların bu eski yurdu hakkında, yaşadığı yıllarda ne yazılmışsa hepsini okumuştu (ç.n.)

şeyimiz yoktur; bize gereken her şeyi vermiştir, durmadan teşekkür ederiz ona.

Candide, rahipleri görmek merakına kapıldı; nerede olduklarını sordu. İyi ihtiyar gülümsedi, ve:

– Dostlarım, dedi, biz hepimiz rahibiz; kral ve tüm aile başları, her sabah törenle gönül borcu ilahileri söylerler ve beş, altı bin müzisyen de onlara katılır.

– Nasıl? Sizde ders veren, kavga gürültü çıkaran, yöneten, hile yapan, dolap çeviren ve kendi düşüncesinde olmayan insanları yaktıran rahipler yok öyle mi?

İhtiyar:

– Deli olmamız gerekirdi; burada hepimiz aynı düşüncedeyiz; ve rahip demekle ne söylemek istediğinizi de anlayamıyoruz, dedi.

Candide, bütün bu sözler karşısında kendinden geçiyor ve kendi kendine: "Vestfalya'dan ve Baron Hazretlerinin şatosundan çok farklı bir yer bu. Dostumuz Pangloss, Eldorado'yu görmüş olsaydı, Tunder-ten-Tronk şatosunun dünyada bulunan şatoların en iyisi olduğunu söyleyemezdi; şu bir gerçek ki, insan yolculuklara çıkmalı" diyordu.

Bu uzun söyleşiden sonra, sevimli ihtiyar, altı koyunlu bir araba hazırlattı ve saraya gidebilmeleri için hizmetçilerinden on ikisini gezginlere verdi. Ve:

– Yaşım size katılmak onurundan beni yoksun bıraktığı için bağışlayın. Kral, sizi öylesine güzel kabul edecek ki, son derece hoşnut kalacaksınız ve ülkemizde hoşunuza gitmeyen bir âdetle karşılaşırsanız, onları da hoş göreceksiniz kuşkusuz, dedi.

Candide'le Cacambo arabaya bindiler; altı koyun uçuyordu sanki. Dört saatten daha az bir zamanda, başkentin bir ucunda bulunan kral sarayına vardılar. Cümle kapısı, iki yüz ayak yüksekliğinde ve yüz ayak genişliğindeydi; hangi maddeden yapılmış olduğunu anlatmak da olanaksızdı. Yalnız, bu maddenin, altın ve mücevher dediğimiz çakıllara ve kum tanelerine olan göz alıcı üstünlüğü açıkça görülüyordu.

Candide'le Cacambo'yu, arabadan indiklerinde, kralın koruyucularından yirmi güzel kız karşıladı. Bu kızlar, iki gezgini banyo dairesine götürdüler ve onlara arıkuşu tüyünden yapılmış kumaştan giysiler giydirdiler; ondan sonra, sa-

raya bağlı kadın ve erkek yüksek görevliler, onları, biner kişiden oluşan iki sıra müzisyenin ortasından geçirerek alışılmış törenle Kral Hazretlerinin dairelerine götürdüler. Taht odasına yaklaştıklarında, Cacambo, büyük rütbeli görevlilerden birine, kralı nasıl selamlamak gerektiğini, diz kırmak mı, yoksa yüzükoyun yatmak mı gerektiğini; ellerini başlarına mı yoksa arkalarına mı koyacaklarını; salonun tozunu yalamak mı gerektiğini, tek kelimeyle törenin ne olduğunu sordu.

Yüksek görevli:

– Töremiz, kralı kucaklamak ve her iki yanağından öpmektir, dedi.

Candide'le Cacambo, kendilerini tasarlanabilecek bir incelikle kabul ve akşam yemeğini birlikte yemelerini dileyen kralın boynuna atıldılar.

Yemek zamanına kadar, onlara kenti, bulutlara değin yükselen resmi yapıları, binlerce sütunla süslenmiş çarşıları, saf su akan çeşmeleri, gülsuyu çeşmelerini, karanfil ve tarçın kokusuna benzeyen bir koku yayan bir tür değerli taşla döşenmiş büyük alanlarda durmadan şekerkamışından yapılmış içki akan çeşmeleri gösterdiler. Candide, adalet sarayını ve parlamentoyu görmek istedi; böyle bir şeyin olmadığını ve herhangi bir davayla karşılaşılmadığını söylediler. Cezaevlerinin olup olmadığını öğrenmek istedi; yok dediler. Candide'i en fazla şaşırtan ve onun en çok hoşuna giden şey, içi matematik ve fizik gereçleriyle dolu olan, iki bin adım uzunluğunda bir galerinin bulunduğu bilimler sarayı oldu.(2)

Öğle yemeğinden sonraki zamanda, kentin –aşağı yukarı– binde birini gezdikten sonra, yeniden kralın sarayına getirildiler. Candide, Kral Hazretleriyle, yanında uşağı Cacambo ve birçok bayanla birlikte sofraya oturdu. Bu denli güzel bir şölen ve yemekte bunca esprili bir kral asla görülmemiştir. Cacambo, Candide'e kralın şakalarını çeviriyordu; ancak çevrilseler de, şaka olmak niteliklerinden bir şey yitirmiyorlardı. Bu da, Candide'i şaşırtan şeyler arasında,

(2) Eldorado üstüne bütün bu ayrıntılar, Voltaire'in –siyasal, sosyal, dinsel vb.– ülküsünü ortaya koymaktadır. Ne yazık ki, sadece hayal dünyasının bir gerçeği Eldorado... (ç.n.)

daha az şaşırtanı değildi.

Bu konukevinde bir ay geçirdiler. Candide Cacambo'ya:

– Dostum, bir daha söyleyeyim, diyordu durmadan, gerçekten doğduğum şato, bulunduğumuz ülkenin değerinde değil; ancak, Matmazel Cunégonde burada yok ve kuşkusuz sizin de Avrupa'da bir sevgiliniz vardır. Burada kalırsak, herkes gibi olamayız; oysa, Eldorado çakıllarıyla yüklü on iki koyunla kendi dünyamıza dönersek, kralların hepsinden daha zengin oluruz; Engizisyondan da korkmayız bundan böyle ve Matmazel Cunégonde'u da kolaylıkla ele geçirebiliriz, dedi.

Cacambo'nun hoşuna gitti bu sözler: İnsan gezmeyi, tanıdıklarının yanında övünmeyi, yolculuklarında gördüklerini anlatmayı ne çok sever! Öyle olduğu için de, iki mutlu adam artık mutlu olmamaya ve Kral Hazretlerinden izin istemeye karar verdiler.

Kral, onlara:

– Aptallık ediyorsunuz, dedi. Ülkemin pek önemli olmadığını biliyorum; ancak insan, bir yerde şöyle böyle rahat olunca orada kalmalıdır. Kuşkusuz ki yabancıları ülkemde alıkoymaya hakkım yok; törelerimizde ve yasalarımızda yeri olmayan bir kıyıcılıktır bu çünkü. Bütün insanlar özgürdürler; istediğiniz an gidebilirsiniz. Ancak, buradan çıkış pek güçtür. Üzerinde her nasılsa geldiğiniz ve kayaların oluşturduğu kemerlerin altından hızla akan ırmaktan yukarı doğru çıkmak olanaksızdır. Krallığımı çevreleyen dağlar, on bin adım yüksekliğindedir ve duvar gibi de diktir; her birinin genişliği on fersahı aşan bir alan kapsar; bu dağlardan uçurumlarla inilir. Ancak, gitmek istediğinize göre, rahat yolculuk edebilmeniz için bir araç yapmalarını bildireceğim yardımcılarıma. Sizi dağların arkasına kadar götürdükten sonra, hiç kimse size arkadaşlık edemez; uyruklarım, bu çevreden dışarı çıkmamaya yemin etmişlerdir çünkü ve bu kararlarından dönmeyecek kadar da akıllıdırlar. Başka ne hoşunuza gidiyorsa isteyiniz benden.

Cacambo:

– Haşmetmeap efendimizden, yalnız ülkenin çamuru, çakılları ve biraz da yiyecek yüklü birkaç koyun isteyeceğiz,

dedi.

Kral güldü, ve:

– Sizin Avrupalı insanlar bizim sarı çamurumuzdan ne zevk alırlar, bilmiyorum; ancak, alın istediğiniz kadar götürün. Hakkınızda hayırlı olsun! dedi.

Hemen mühendislerine, bu iki üstün insanı ülkeden dışarı uçurmaları için bir araç yapmalarını emretti. İşini iyi bilen üç bin fizikçi bu iş için çalıştı; araç on beş gün içinde hazırlandı ve ülkenin parası olan isterling lirasıyla yirmi milyona yakın para gitti. Aracın üstüne Candide'le Cacambo'yu koydular; araçta, dağları aştıktan sonra binek olarak kullanılmak üzere iki tane kırmızı koyun, yiyecek yüklü yirmi tane yük koyunu, ülkenin en seçkin şeylerinden armağanlar taşıyan otuz koyun ve altın, elmas ve değerli taşlar yüklü elli tane koyun vardı. Kral, iki başıboşu sevgiyle kucaklayıp öptü.

Yola çıkışları ve yanlarında koyunlarla dağların tepesine ustalıkla yükselişleri görülecek şeydi. Fizikçiler, yolcuların güvenliğini sağladıktan sonra geri döndüler. Candide'in, koyunlarını götürüp Matmazel Cunégonde'a sunmaktan başka bir düşüncesi ve isteği kalmadı. Ve:

– Matmazel Cunégonde satılığa çıkarılabilirse, Buenos-Aires Valisine verilecek kadar paramız var. Cayenne'e doğru yürüyelim, gemiye binelim, sonra nasıl bir ülke satın alabileceğimizi düşünürüz, dedi.

"Hemen mühendislerine, bu iki üstün insanı ülkeden dışarı uçurmaları için bir araç yapmalarını emretti. İşini iyi bilen üç bin fizikçi bu iş için çalıştı; araç on beş gün içinde hazırlandı ve ülkenin parası olan isterling lirasıyla yirmi milyona yakın para gitti..."

XIX

SURİNAM'DA BAŞA GELENLER VE CANDİDE'LE MARTİN'İN TANIŞMASI

Bizim iki gezginin oldukça güzel geçti ilk günü. Asya, Avrupa ve Afrika'nın bir araya toplayabileceği zenginlikten daha büyük bir servete sahip oldukları düşüncesi, yüreklendiriyordu onları. Heyecana kapılan Candide, ağaçların üzerine Cunégonde'un adını yazdı. İkinci gün, koyunlardan ikisi bataklıklara saplandı ve yükleriyle birlikte battı; birkaç gün sonra da, koyunlardan ikisi yorgunluktan öldü; daha sonra da, yedi sekizi bir çölde açlıktan telef oldu; bir iki gün geçti; birkaçı uçuruma yuvarlandı. Sonunda, yüz gün yürüdükten sonra ellerinde kala kala iki koyun kaldı.

Candide, Cacambo'ya:

– Dostum, bu dünya varlığının ne denli geçici olduğunu görüyorsunuz; Matmazel Cunégonde'u görmek erdemi ve mutluluğu kadar sağlam hiçbir şey yok, dedi.

– Evet, katılıyorum, dedi Cacambo da; ancak, İspanya kralının elde edebileceğinden fazla bir servetle yüklü iki koyunumuz daha kaldı. Uzakta, Hollandalıların olan Surinam sandığım bir kent görüyorum. Çektiğimiz sıkıntıların sonuna ve mutluluğumuzun da başlangıcına vardık.

Kente yaklaşırlarken, giysisinin, yani mavi bezden yapılmış bir donun yarısına sahip bir zencinin yerde upuzun yattığını gördüler; sol bacağı ile sağ eli yoktu zavallının[1].

Candide, Hollandaca ona:

– Hay Allah! Bu korkunç durumunla, ne yapıyorsun burada? dedi.

Zenci:

– Efendim olan ünlü tacir Bay Vanderdendur'u[2] bekliyorum, diye yanıtladı.

Candide:

– Seni bu duruma getiren Bay Vanderdendur mudur? diye sordu.

Zenci:

– Evet efendim, âdet böyledir. Bize, giysi olarak, yılda, ince bezden yapılmış iki don verirler; şeker fabrikasında çalışırken parmağımızı değirmene kaptırırsak elimizi keserler, kaçmak istediğimizde de bacağımızı; bu ikisi de başıma geldi. İşte Avrupa'da şekeri bunun pahasına yiyorsunuz. Bununla birlikte, annem beni Gine kıyılarında on patagon akçesine satarken, bana:

– "Yavrum, bizim putlarımıza hamt et, onlara dua et sürekli, onlar da seni mutlu yaşatırlar; beyaz efendilerimizin kölesi olmak onurunu elde ediyorsun ve böylelikle annenin ve babanın geleceğini de sağlamış olacaksın", dedi.

Ne yazık! Onların geleceğini sağlayıp sağlamadığımı bilmiyorum ama, onlar benimkini sağlamadılar. Köpekler, maymunlar ve papağanlar, bizden bin kez daha mutludurlar. Beni Hıristiyan yapan Hollandalı rahipler, her pazar bana, beyaz olsun kara olsun, hepimizin Hazreti Adem'in oğulları olduğumuzu söylüyorlar. Soy kütükleri uzmanı değilim; ancak bu vaizler doğru söylüyorlarsa, demek hepimiz amca çocuğuyuz. Şimdi, kabul edersiniz ki, insan hısımlarına bundan daha korkuncunu yapamaz, dedi.

Candide:

– Ah Pangloss! Sen bu iğrenç davranışı kestirememiştin; artık bitti, senin iyimserliğinden vazgeçmem gerekiyor,

(1) XVIII. yüzyılda, sömürgelerde, kölecilik alabildiğine gelişmiş ve zulüm de artmıştı. Voltaire, burada söyledikleriyle, aydın kamuoyunun protestolarına katılmış oluyor (ç.n.)

(2) Voltaire, kendisine hayli güçlükler çıkarmış olan Hollandalı yayımcı Van Duren'e bir yollamada bulunuyor burada; ve –Fransızcada kelime oyunu yapıp– kişinin sertliğini gösteriyor (ç.n.)

IVRHON

"Zenci:

– Evet efendim, âdet böyledir. Bize, giysi olarak, yılda ince bezden yapılmış iki don verirler; şeker fabrikasında çalışırken parmağımızı değirmene kaptırırsak elimizi keserler, kaçmak istediğimizde de bacağımızı; bu ikisi de başıma geldi. İşte Avrupa'da şekeri bunun pahasına yiyorsunuz..."

diye bağırdı.

Cacambo:

– İyimserlik de ne demek? diyordu.

Candide:

– Ne yazık! İnsanın kötü bir durumda olduğu bir zamanda her şeyin iyi olduğunu ileri sürmesi deliliğidir bu, dedi ve zenciye bakarak gözyaşları döktü ve ağlayarak Surinam'a girdi.

Her şeyden önce, limanda Buenos-Aires'e gönderilebilecek bir gemi olup olmadığını sordular. Bunu sordukları kişi, tam İspanyalı bir kaptan çıktı ve dürüstçe bir pazarlık yapmayı kabul etti; bir meyhanede randevu verdi onlara; Candide ve sadık Cacambo, koyunları da yanlarına katarak, bu adamı beklemek üzere meyhaneye gittiler.

İçini dökmekten hoşlanan Candide, başlarından geçen her şeyi İspanyol'a anlattı ve ona Matmazel Cunégonde'u kaçırmak istediğini açıkladı.

Patron:

– Sizi Buenos-Aires'e götürmekten çekinirim: Siz de asılırsınız, ben de; Matmazel Cunégonde, Vali Hazretlerinin başkapatmasıdır, dedi.

Candide'in başına yıldırım düşmüş gibi oldu, uzun uzun ağladı; sonra, Cacambo'yu bir yana çekti, ve:

– Bak sevgili dostum, dedi, yapman gereken şey şudur: Her ikimizin ceplerinde beş altı milyon değerinde elmas var; sen benden daha kurnazsın; git, Matmazel Cunégonde'u Buenos-Aires'ten al. Vali güçlük çıkarırsa kendisine bir milyon ver; razı olmazsa, iki milyon ver. Engizisyoncuyu sen öldürmedin, senden kuşkulanmazlar. Ben de başka bir gemi donatırım; Venedik'te seni beklemeye giderim. Orası Bulgarlardan, Abarlardan, Yahudilerden ve Engizisyoncular dan korkusuz yaşanan, özgür bir kenttir.

Cacambo, bu yerinde kararı alkışladı. İçtenlikli bir dost olup çıkan efendisinden ayrılmak ağır geliyordu ona; ancak, efendisine yararlı olmak zevki ondan ayrılmak acısını bastırdı. Gözyaşları dökerek sarmaş dolaş oldular. Candide, ona yaşlı kadını unutmamasını salık verdi. Cacambo, aynı gün yola çıktı. Gerçekten, çok iyi bir adamdı bu Cacambo.

Candide, bir süre daha kaldı Surinam'da; başka bir

kaptanın, kendisini ve geri kalan iki koyununu İtalya'ya götürmesini bekledi. Hizmetçiler tuttu ve uzun bir yolculuk için gereken her şeyi aldı. Son olarak, büyük bir geminin sahibi olan Bay Vanderdendur, Candide'e başvurdu.

Candide, bu adama:

– Beni, hizmetçilerimi, eşyamı ve şu iki koyunu, doğruca Venedik'e götürmek için ne istiyorsunuz? diye sordu.

Kaptan, on bin kuruş istedi; Candide duraksamadı.

Akıllı Vanderdendur kendi kendine: "O, o! dedi. Bu yabancı, bir isteyişte on bin kuruş verebiliyor. Çok zengin olmalı herhalde!"

Biraz sonra dönerek, yirmi bin kuruştan aşağı gemiyi kaldıramayacağını anlattı.

Candide:

– Peki, yirmi bin kuruş vereceğim, dedi.

Gemi sahibi, kendi kendine: "Vay canına! Bu herif on bin kuruşu nasıl rahat rahat veriyorsa, yirmi bini de öyle veriyor" dedi. Yeniden döndü ve Venedik'e otuz bin kuruştan aşağı gidemeyeceğini söyledi.

Candide:

– Peki canım, otuz bin veririm, dedi.

Hollandalı tacir, kendi kendine: "Allah! Allah! Otuz bin kuruş bu adama vız geliyor; hiç kuşkusuz, iki koyun hadsiz hesapsız hazinelerle yüklü olmalı. Daha fazla ısrar etmeyelim; önce otuz bin kuruşu alalım, sonra gerekeni yaparız" dedi.

Candide, en küçüğü, kaptanın istediği paradan daha değerli olan iki küçük elması sattı; kaptanın parasını peşin olarak ödedi. İki koyun gemiye bindirildi. Candide, limanda bulunan gemiye gitmek için bir kayığa bindi; kaptan fırsattan yararlandı yelkenleri açtı ve limandan ayrıldı; rüzgâr da işini kolaylaştırıyordu. Çılgına dönen Candide, şaşkınlıktan ne yapacağını bilmez bir halde, gemiyi gözden yitirdi az sonra. "Ne yazık! İşte eski dünyaya yaraşan bir oyun!" diye bağırdı. Acı içinde boğulmuş bir halde kıyıya döndü; yirmi hükümdarın servetine denk bir şey yitirmişti ne de olsa.

Hollandalı yargıcın evine gitti, Candide az buçuk şaşırmış olduğundan kapıyı hızlıca çaldı; içeri girdi, başından geçeni anlattı ve biraz gereğinden fazla bağırdı. Yargıç, yaptı-

ğı gürültüden dolayı Candide'den on bin kuruş almakla işe başladı; sonra, sabırla dinledi kendisini ve tacir geri döner dönmez işini inceleyeceğine söz verdi ve görüşme ücreti olarak da on bin kuruş daha aldı.

Candide'i son derece umutsuzluğa düşürdü bu davranış. Gerçekten, bundan bin kez daha acı felaketlere uğramıştı. Ancak, yargıcın ve servetini çalan kaptanın soğukkanlılığı Candide'in tepesini attırdı ve kapkara bir hüzne boğdu onu. İnsanların kötülüğü bütün çirkinlikleriyle kafasında beliriyordu; yalnız hüzün verici şeyler düşünüyordu. Sonunda, bir Fransız gemisi Bordeaux'ya hareket etmek üzere olduğundan ve artık elmas yüklü koyunları da bulunmadığından, geminin bir kamarasını tam fiyatla kiraladı; durumundan en fazla tiksinen ve eyaletin en mutsuz ama namuslu adamı olan birini yanında götüreceğini ve yolculuk ve yiyecek giderlerini ödeyeceğini, üstelik iki bin kuruş da para vereceğini bütün kentte ilan ettirdi.

Bir donanmanın alamayacağı kadar istekli çıktı. Candide, en gösterişliler arasından birini seçmek istediğinden, tümü seçilmeye layık olduklarını ileri süren ve oldukça hoşsohbet görünen yirmi kişiyi ayırdı. Hepsini, kendi gittiği meyhanede topladı ve yemek yedirdi onlara. Başlarından geçenleri olduğu gibi anlatacaklarına yemin ettirdi; kendisi de, en acınacak olan ve durumundan en az hoşnut görüneni seçeceğini ve ötekilere de bir miktar bahşiş vereceğini vaat etti.

Sabahın saat dördüne kadar sürdü toplantı. Candide, bu serüvenleri dinlerken, Buenos-Aires yolculuğunda yaşlı kadının söyledikleri ve gemide başına büyük bir felaket gelmeyen hiç kimsenin bulunmadığı konusunda giriştiği bahis geliyordu aklına. Her serüven anlatıldığında, Pangloss'u düşünüyordu, ve: "Bu Pangloss, sistemini tanıtlamakta çok güçlük çekerdi. Burada olmasını isterdim. Eğer her şey yolunda gidiyorsa Eldorado'ya özgüdür bu, yoksa dünyanın öteki yanlarına değil!" diyordu. Sonunda, Amsterdam'daki kitapçılar için on yıl çalışmış zavallı bir bilgini seçti. Dünyada bundan daha fazla tiksinti duyulabilecek bir meslek bulunmadığı yargısına vardı.

İyi bir adam olan bu bilgini, karısı çarpmış, oğlu döv-

müş ve kızı da bir Portekizli ile kaçarak bırakmıştı. Şimdi de, geçimini sağladığı küçük bir işten çıkarılmıştı ve Surinam'daki papazlar zavallıyı Sosiniyen(3) diye sıkıştırıp zulmetmeye başlamışlardı. Ötekilerin de en az bunun kadar felakete uğramış olduklarını kabul etmek gerekiyorduysa da, Candide, bu bilginin bütün yol boyunca kendisini avutacağını umuyordu. Rakipleri, kendilerinin büyük bir haksızlığa uğradıklarını söylediler; ancak Candide, her birine yüz kuruş vererek onları da yatıştırdı.

(3) Fausto Sozzini'nin görüşünde olanlar. Sozzini, XVI. yüzyılda yaşamış bir din reformcusudur. Özellikle, "üçübirlik" (trinité) inanışına ve İsa'nın tanrısallığına karşıydı; ve ayrıca, kutsal metinlerin akılcı bir açıdan yorumunu öneriyordu (ç.n.)

XX

CANDİDE'LE MARTİN'İN DENİZDE BAŞLARINA GELENLER

Martin adındaki yaşlı bilgin, Candide ile birlikte, Bordeaux'ya gitmek üzere gemiye bindi. Her ikisi de çok görmüş ve çok acı çekmişlerdi. Gemi, Surinam'dan kalkıp Umut Burnu'nu geçerek Japonya'ya doğru yol aldığında, bütün yolculuk boyunca, gerek bedensel gerekse ruhsal acılar üstüne söyleyecekleri vardı her ikisinin de.

Bununla beraber, Candide'in, Martin'e oranla bir üstünlüğü bulunuyordu: Candide, Matmazel Cunégonde'u göreceği umudu içindeydi sürekli; Martin'in umacak hiçbir şeyi yoktu oysa. Ayrıca, Candide'in altınları ve elmasları vardı; ve dünyanın en büyük hazinesiyle yüklü yüz kırmızı koyunu yitirmiş ve Hollandalı kaptanın düzenbazlığı yüreğine dert olmayı sürdürüyor da olsa, cebinde kalanları düşündükçe ve özellikle yemekten sonra Cunégonde'dan söz ettikçe, daha çok benimser oluyordu Pangloss'un görüşünü.

Candide, bilgine:

– Siz, Sayın Martin, bütün bunlar hakkında ne düşünüyorsunuz? Ruhsal ve bedensel acılar üstüne düşünceniz nedir? dedi.

Martin:

– Efendim, rahiplerim Sosiniyenlikle suçladılar beni; ama işin gerçeği şu ki ben Maniciyim[1], diye yanıt verdi.

Candide:

– Benimle alay mı ediyorsunuz? Yeryüzünde artık Manici yok, dedi.

Martin:

– Ben varım! Ne yapacağımı bilmiyorum, ancak başka türlü de düşünemiyorum, dedi.

Candide:

– Bedeninize şeytan girmiş o halde, dedi.

Martin:

– Bu dünyanın işlerine o denli fazla karışıyor ki, her yere girdiği gibi, benim bedenime de girmiş olabilir; ancak bu küreye, daha doğrusu bu küreciğe bir göz gezdirince, Tanrı'nın, kötülük yapan bir yaratığın eline bıraktığını sanıyorum dünyayı. Eldorado'yu bunun dışında tutuyorum hep. Komşu kentin yıkılmasını istemeyen bir kent, başka bir aileyi yıkmak istemeyen bir aile görmedim. Her yerde zayıflar, önlerinde süründükleri güçlülerden tiksinirler; güçlüler de, yünü ve eti satılan sürüler gibi davranırlar onlara. Bir milyon katil, alay halinde, daha namusluca bir meslek bulamadıklarından, ekmeklerini kazanmak için, Avrupa'nın bir ucundan öbür ucuna koşarak, disiplin içinde katillik ve haydutluk yaparlar; sanatların geliştiği ve barış içinde yaşar gibi görünen kentlerde, kuşatılmış bir kentin uğradığı afetten çok, kaygı ve tasa kemirir insanları. Gizli acılar, genel sefaletlerden çok daha fazla acımasızdır. Bir kelime ile söyleyeyim, o kadar şey gördüm ve o denli felakete uğradım ki, Manici oldum sonunda, dedi.

Candide:

– Bununla birlikte iyi de var, diye ısrar ediyordu.

Martin de:

(1) Zerdüşt ve Mazdek'in öğretilerinin kimi yönlerini kabul eden ve İsa'dan sonra III. yüzyılda İran'da yaşayan Manes'in öğretisinden yana olan. Dünyada, iki ilkenin, iyilik ile kötülüğün birbiri ile savaştığına inanıyordu Manes. Bütün dinlerin aynı kaynaktan doğduğunu, değmez ayrıntılar yüzünden bunca yıldır insanların boş yere birbirleriyle boğuştuklarını görerek, bütün dinleri tek bir dinde toplamaya, bir çeşit dinler bireşimi yapmaya kalktı. Düşmanlarınca, derisi yüzülerek öldürülmüştür. Voltaire, Manes'in görüşüne pek yakınlık duymuştur; *Beyaz'la Kara* adlı öyküsünde, romanesk açıdan anlatır onu (ç.n.)

"Marten :

– Efendim, rahiplerim sosiniyenlikle suçladılar beni; ama işin gerçeği şu ki, ben maniciyim, diye yanıt verdi..."

– Olabilir, ama ben görmedim, bilmiyorum, diye yanıt veriyordu.

Bu tartışmanın tam ortasında top sesleri duyuldu; her an daha çoğalıyordu sesler. Herkes dürbününü aldı. Üç mil uzakta iki geminin çarpıştığı görülüyordu. Rüzgâr, bu iki gemiyi Fransız gemisine o denli yaklaştırdı ki, kolaylıkla izlenebildi çarpışmalar. Sonunda, gemilerden biri ötekine, öyle alttan ve doğruca bir borda yaptı ki denizin dibine yolladı. Candide'le Martin, batan geminin güvertesinde açık seçik yüz kadar insan gördüler: Ellerini göğe kaldırıyor hepsi ve korkunç çığlıklar atıyorlardı. Bir anda sulara gömüldüler.

Martin:

– İşte gördünüz mü, birbirlerine nasıl davranıyorlar insanlar? dedi.

Candide:

– Bu işte şeytanca bir şey olduğu gerçek! dedi.

Böyle konuşurken, parlak kırmızı renkte bir şeyin gemilerinin yanında yüzdüğünü gördü. Bunun ne olduğunu anlamak için bir kayığı denize indirdiler; Candide'in koyunlarından biriydi bu. Candide'in bu koyunu bulmaktan duyduğu sevinç, Eldorado'nun iri elmaslarıyla yüklü yüz koyununu yitirdiğinde duyduğu üzüntüden çok daha fazla idi.

Fransız kaptan, az sonra, su yüzünde duran geminin bir İspanyol'un, batan geminin ise Hollandalı bir korsanın olduğunu fark etti. Candide'i çarpan da bu adamdı. Bu vicdansızın el koyduğu o koca servet de onunla birlikte denize gömüldü ve bir koyun kurtulabildi yalnız.

Candide Martin'e:

– Gördünüz mü? Demek, kimi zaman cezasını görüyor suç; bu rezil Hollandalı kaptan da hak ettiği cezayı buldu! dedi.

Martin:

– Evet, ama gemisinde bulunan yolcuların da ölmesi mi gerekirdi? Tanrı, bu düzenbazı cezalandırdı; şeytan da yolcuları boğdu, dedi.

Fransız gemisiyle İspanyol gemisi yollarına devam ettiler; Candide de Martin'le olan söyleşisini sürdürdü. On beş gün durmadan tartıştılar ve on beş günün sonunda ancak iik

günkü kadar ilerlemişlerdi. Ama, ne de olsa konuşuyorlardı; düşüncelerini açıklıyorlardı karşılıklı olarak, birbirlerini avutuyorlardı.

Candide, koyununu okşuyor, ve:

– Seni buldum ya Cunégonde'u da bulacağım, diyordu.

XXI

CANDİDE'LE MARTİN FRANSA KIYILARINA YAKLAŞIYORLAR VE DÜŞÜNÜYORLAR

Fransa kıyıları göründü sonunda.

Candide:

– Mösyö Martin, Fransa'da bulundunuz mu hiç? dedi.

Martin:

– Evet, birçok bölgesini dolaştım. Ahalisinin yarısı deli olan bölgeleri var; kimisinde insanlar çok kurnaz, kimisinde pek yumuşak ve avanak; kimisinde de, aklı başında kişiler. Ve hepsinde başta gelen uğraş, aşktır; ikincisi başkalarını çekiştirmek, üçüncüsü de aptal aptal konuşmaktır, dedi.

– Ama, Mösyö Martin, siz Paris'i gördünüz mi?

– Evet gördüm. Orası, bu saydıklarımın hepsine benzer; bir karmakarışıklık, bir cenderedir ki orada herkes haz peşinde koşar, ama hemen kimse de aradığını bulamaz. Gördüğüm kadarıyla böyle, Paris'te az kaldım. Saint-Germain panayırında, yankesiciler, neyim var neyim yok hepsini çaldılar; beni de hırsız sandılar ve sekiz gün hapiste yattım. Sonra, Hollanda'ya yaya dönebilecek kadar para kazanmak için bir basımevine düzeltici olarak girdim; orada yazarlar sürüsünü, düzenbazlar sürüsünü ve azgın bağnazlar sürüsünü tanıdım. Pek terbiyeli, nazik insanların bulunduğunu söylüyorlar bu kentte; dilerim öyle olsun! dedi.

Candide:

– Bana gelince, Fransa'yı görmeyi hiç istemiyorum. El-

dorado'da bir ay kaldıktan sonra, dünyada Matmazel Cunégonde'u görmenin dışında başka bir şey için merak duyulmayacağını kestirebilirsiniz. Cunégonde'u Venedik'te bekleyeceğim. İtalya'ya gitmek için Fransa'dan geçeceğiz. Bana arkadaşlık etmeyecek misiniz? dedi.

Martin:

– Seve seve! Venedik'in yalnız Venedikli soylular için iyi olduğunu, ama parası çok olan yabancılara da güler yüz gösterildiğini söylüyorlar. Benim beş param yok, sizin var; nereye gitseniz arkanızdan gelirim, dedi.

Candide:

– Aklıma gelmişken şunu da sorayım: Geminin kaptanında bulunan iri kitapta(1) yazıldığı gibi, dünyanın başlarda bir deniz olduğuna inanıyor musunuz? dedi.

– Hiçbir şeye inandığım yok! Birkaç zamandan beri piyasaya sürülen masallara da inanmıyorum, diye yanıtladı Martin.

Candide:

– Peki, hangi amaçla yaratıldı bu dünya? diye sordu.

Martin:

– Bizi kudurtmak için! dedi.

Candide:

– Size başlarından geçenleri anlattığım Oreyonlar ülkesinden iki genç kızın iki maymuna âşık olmaları şaşırtmadı mı sizi? dedi.

Martin:

– Asla! dedi. Böyle bir tutkuda şaşırtıcı bir yan göremiyorum; o denli tuhaf şeyler gördüm ki, hiçbir şey yadırgatamaz artık beni.

Candide:

– İnsanların, bugün yaptıkları gibi, ezelden beri birbirlerini öldürdüklerine inanıyor musunuz? İnsanların hep böyle yalancı, hileci, vefasız, nankör, haydut, zayıf, sebatsız, alçak, kıskanç, obur, sarhoş, pinti, tutkulu, kan dökücü, dedikoducu, serseri, bağnaz, iki yüzlü ve budala olduklarını mı sanıyorsunuz? dedi.

(1) Voltaire, De Brosses'un *Deniz Yolculukları Tarihi*'ne yollamada bulunuyor bir olasılıkla. Bu kitapta, özellikle Buffon'un, karaların denizlerden çıktığını ileri süren kuramı açıklanıyordu.

Bilgin Martin

Martin:

– Atmacaların hep buldukları güvercinleri yediklerine emin misiniz? dedi.

Candide:

– Evet kuşkusuz, dedi.

– Peki o halde, atmacalar aynı niteliği hep sürdürmüşlerse, niçin insanların doğalarını değiştirmelerini bekliyorsunuz? dedi.

Candide:

– O o! Çok fark var, dedi. Çünkü, *irade-i cüz'iye*...

Böyle konuşurlarken Bordeaux'ya vardılar.

XXII

FRANSA'DA CANDİDE'LE MARTİN'İN BAŞLARINA GELENLER

Candide, Eldorado çakıllarından birkaç tanesini satacak ve bir yolcu arabasında iki kişilik bir yer bulacak kadar kaldı Bordeaux'da; çünkü, filozof Martin'den ayrılamıyordu artık. Bordeaux'da Bilimler Akademisi'ne bıraktığı koyunundan ayrıldığına üzüldü yalnız. Bu koyunun yününün niçin kırmızı olduğu sorusunu sordu; ve yarışmayı da, koyunun kırmızı olacağını ve çiçek hastalığından öleceğini, A artı B, eksi C, bölü Z ile kanıtlayan kuzeyli bir bilgin (1) kazandı.

Yolda, meyhanelerde rastladığı bütün yolcular, "Paris'e gidiyoruz!" diyorlardı Candide'e.

Bu genel sabırsızlık, Candide'de de, Paris'i görmek isteğini uyandırdı sonunda; Venedik yolundan fazla sapmış olmayacaktı bununla da.

Saint-Marceau varoşundan(2) kente girdi ve Vestfalya'nın en çirkin köylerinden birinde sandı kendisini. Can-

(1) Voltaire burada, Maupertuis'nin (1698-1759) *Kozmoloji Denemesi* (1751) adlı eseriyle alay ediyor. Maupertuis kitabında, tanrısal yaratışın yasalarını, matematiğe dayanarak, "Z eşittir BC, bölü A+B" formülüyle özetliyordu. "Kuzeyli bilgin" denmesi de, Maupertuis'nin Laponya'ya, dünyanın yassılığını ölçmeye giden bilim heyetinin başkanı, sonra da Prusya Krallık Akademisi'nin yöneticisi olması nedeniyledir (ç.n.)

(2) Burası, bugünkü Goblen mahallesidir ki, XVIII. yüzyılın ortalarında pek sefil haldeydi. J.-J. Rousseau, *İtiraflar* adlı eserinde (IV. Kitap), "kirli ve pis kokan küçük sokaklar"ıyla, "kara ve çirkin evler"inden söz eder oranın (ç.n.)

dide, otele varır varmaz, yorgunluk sonucu hafif hastalandı. Parmağında kocaman bir elmas bulunduğu ve eşyası arasında ufak ama pek ağır bir kasa görüldüğü için, yanında, çağırtmadığı iki hekim, arkasını bırakmayan birkaç içten dost ve çorbasını ısıtan iki sofu belirmişti hemen.

Martin:

– Paris'e ilk yolculuğumda hasta olduğumu hatırlıyorum; çok yoksuldum: O yüzden ne dostlarım vardı, ne sofularım, ne de hekimlerim, yine de iyi oldum, diyordu.

Bununla beraber, o denli ilaç verdiler, öylesine kan aldılar ki, Candide'in hastalığı ciddileşti sonunda. Mahallenin gediklilerinden biri gelip, tatlılıkla Candide'den, öbür dünyada taşıyanına ödenmek üzere bir senet[3] istedi. Candide, bunu yapmak istemedi. Sofular, yeni bir moda olduğunu söylediler bunun; Candide, modaya bağlı bir adam olmadığını söyledi. Martin, gedikliyi pencereden atmak istedi. Papaz çömezi, Candide'in öldüğünde kesinlikle gömülmeyeceğine ant içti. Martin de, daha fazla canlarını sıkarsa papaz çömezini yere gömeceğine yemin etti. Kavga kızıştı; Martin, omuzlarından yakaladı herifi ve kabaca kovdu; skandala yol açtı bu da ve bir tutanak tutuldu hakkında.

Candide, hastalığı atlattı ve iyileşme döneminde bir sürü insan bulundu sofrasında. Büyük ölçüde kumar oynanıyordu. Candide, kendisine hiç as gelmemesine şaşıyordu; Martin ise şaşmıyordu buna.

Candide'e kenti gezdirenler arasında, Périgourdlu bir rahip vardı; hep sabırsızlık gösteren, sürekli gözü açık, herkesin işine koşuşturmaktan hoşlanan, küstah, okşayıcı, uysal, yabancıların yolunu kesen, onlara kentin skandallarını anlatan ve her keseye uygun eğlenceler bulan yaratıklardan biriydi bu. Adam, Candide'le Martin'i, önce tiyatroya götürdü. Yeni bir tragedya oynanıyordu. Candide, birkaç ukalanın yanına düşmüştü; öyle de olsa, kimi sahnelerde Candide'in ağlamasını engellemedi bu. Bu ukalalardan biri,

(3) 1750 ile 1760 yılları arasında, ruhbanın, kimi insanlara, kutsamada bulunmak ve usulüne uygun bir gömülmeyi sağlamak için buldukları bir oyun (ç.n.)

perde arasında, Candide'e:

– Ağlamakta pek haksızsınız. Bu kadın oyuncu çok kötü oynar; onunla oynayan erkek oyuncu daha da kötüdür; piyes ise oyunculardan da berbattır; yazarı Arapça tek kelime bilmez, ama konu Arabistan'da geçiyor. Dahası, yazar, doğuştan düşüncelere inanmayan bir adamdır[4]: Yarın, ona karşı yazılmış, en az yirmi kitap getireceğim size, dedi.

Candide, bu adama:

– Bayım, kaç tane tiyatro piyesi vardır Fransa'da? dedi.

– Beş ya da altı bin kadar, diye yanıtladı o da.

Candide:

– Ne kadar çok! Bunlardan kaçı güzeldir? dedi.

Öteki:

– On beş ya da on altı tanesi, diye yanıtladı.

Martin:

– Bu da fazla! dedi.

Ara sıra oynanan, oldukça yavan bir tragedyada[5], Kraliçe Elizabeth rolünü oynayan bir kadın oyuncudan, Candide pek hoşnut kaldı.

Martin'e:

– Bu oyuncu çok hoşuma gidiyor; Matmazel Cunégonde'u andırıyor biraz; kendisi ile tanışmaktan zevk duyacağım, dedi.

Périgourdlu papaz, Candide'i oyuncunun yanına götürmeyi önerdi. Candide, Almanya'da yetiştiğinden, törenin ne olduğunu, Fransa'da İngiltere kraliçelerine nasıl davranıldığını sordu.

Rahip:

– Ayırmak gerekir: Taşrada onları meyhaneye götürürler; Paris'te güzel oldukları sürece saygı görürler ve öldükleri zaman da çöplüğe atarlar, diye yanıt verdi.

Candide:

(4) Buradaki yazar, doğuştan düşüncelere inanmamayı öğütleyen ve o yüzden kendisine karşı çeşitli eliştiriler yapılan Voltaire'in kendisidir; söz konusu piyesin de, *Çin'in Yetimi* adındaki piyesi olduğu sanılıyor (ç.n.)

(5) Thomas Corneille'in *Le Comte d'Essex* adlı piyesine yollamada bulunuluyor (ç.n.)

– Kraliçeleri çöplüğe atarlar, ha? dedi.

Martin:

– Evet doğru, rahip efendinin hakkı var: Matmazel Monime[6], bu dünyadan öbür dünyaya göçtüğünde, Paris'teydim; buralarda dendiği gibi, onu gömülme onurundan yani mahallenin serserileriyle birlikte bir mezarlıkta çürümekten yoksun bıraktılar; kendi sürüsünden ayrı, Burgonya sokağının bir köşesine gömdüler. Böyle davranılması çok acı vermiş olsa gerek ona; pek soyluca düşünen bir kadındı, dedi.

Candide:

– Çok kaba bir davranış! dedi.

Martin:

– Ne bekliyordunuz? Bu adamlar da böyle yapmışlar. Hayalinizden geçirebileceğiniz bütün çelişmeleri, bütün bağdaşmazlıkları, bu tuhaf milletin hükümetinde, mahkemelerinde, kiliselerinde, seyir yerlerinde bulabilirsiniz, dedi.

Candide:

– Paris'te durmadan gülündüğünü söylerler, doğru mudur? dedi.

Rahip:

– Evet, hem de çıldırtırcasına insanı; kahkaha ile gülerek her şeyden yakınırlar çünkü; giderek, en iğrenç işleri bile gülerek yaparlar.

Candide:

– Peki demin, o denli ağladığım piyes ve o kadar hoşlandığım oyuncular hakkında kötü şeyler söyleyen o şişman domuz kimdi? dedi.

Rahip:

– Yaşamını, bütün kitapları ve bütün tiyatro piyeslerini kötülemekle kazanan canlı bir uğursuzdur; iğdişlerin zevk duyanlardan nefret etmesi gibi, o da başarıya ulaşan herkesten tiksinir: Edebiyatın çirkef ve zehirleriyle beslenen yılanlarından biridir bu; bir yazar değil, yazar bozuntusu-

(6) Voltaire, kadın oyuncu Adrienne Lecouvreur'e (1692-1730) yollamada bulunuyor. Bu oyuncu, 1717 yılında Fransız Tiyatrosu'nda, *Mithridate* piyesinde Monime rolüne çıkmıştı; 1730'da öldüğünde de, dinsel törenden yoksun bırakılıp çöplüğe atılmıştı ölüsü (ç.n.)

dur, diye yanıtladı.

Candide:

– Yazar bozuntusu ile ne demek istiyorsunuz? dedi.

Rahip:

– Yani abuk sabuk yazı yazanlardan biridir, bir Fréron'dur[7], dedi.

Piyes bittikten sonra, Candide, Martin ve Périgourdlu, tiyatronun merdiveninde dikilmiş, çıkanları seyrederken böyle konuşuyorlardı.

Candide:

– Matmazel Cunégonde'u görmekte ne denli sabırsızlık gösterirsem göstereyim, Matmazel Clairon'la[8] yemek yemeyi de isterdim; hayran oldum kendisine çünkü, dedi.

Rahip, yalnız soylu ve zengin kişilerle görüşen Matmazel Clairon'a yaklaşabilecek bir adam değildi. O yüzden, Candide'e:

– Bu akşam sözlüdür; ancak, ben sizi seçkin bir bayanın evine götüreceğim; orada, sanki dört yıl kalmışçasına Paris'i tanıyacaksınız, dedi.

Yaradılıştan meraklı olan Candide, Saint-Honoré mahallesinde oturan o bayanın evine götürülmesine ses çıkarmadı. Firavun[9] oynuyorlardı evde. On iki hüzünlü kumarbazın her birinin elinde, sefaletlerinin kıvrılmış defteri, iskambil kâğıtlarından oluşan küçük bir defter vardı. Derin bir sessizlik egemendi. Kumarbazların alnında solgunluk, kasayı tutanınkinde de kaygı vardı. Bu acımasız kasa tutanın yanında ev sahibesi, her oyuncunun kartlarını kıvırmasına neden olan her paroliyi, her yediliyi ve her vadökampaynı vaşak gözleriyle izliyor; ve ciddi ama, incelikli bir dikkatle, kartlara yapılan kıvrımları düzeltiyor ve elde ettiği alışkanlığı yitirmekten korktuğu için, hiç kızmıyordu. Ev sahibesi, Markiz dö Parolinyak dedirtiyordu kendisine. On beş yaşında olan kızı, kumarbazlar arasındaydı ve yazgının

(7) Voltaire, Elie Fréron'u (1718-1776) söylemek istiyor. Fréron, Voltaire'e ve filozoflara yönelttiği eleştirilerle ünlüdür. *Edebi Yıllık* diye, gelenekçi bir derginin yöneticisi idi. Voltaire de, her fırsatta, tiksintisini gösterirdi ona (ç.n.)

(8) Voltaire'in tragedyalarının ünlü yorumcularından biri (ç.n.)

(9) Bakaraya benzeyen bir çeşit kâğıt oyunu (ç.n.)

acımasızlıklarını gidermeye çalışan bu zavallıların yaptıkları hileleri bir göz işaretiyle haber veriyordu. Périgourdlu rahip, Candide ve Martin içeri girdiler; kimse ne kalktı, ne selam verdi, ne de baktı; ellerindeki kâğıtlarla uğraşıyordu herkes.

Candide:

– Madam la Baronne Tunder-ten-Tronk daha nazikti, dedi.

Rahip, markizin kulağına yaklaştı; markiz, yarı doğrularak, Candide'i zarif bir gülümseme ile ve Martin'i de soylu bir baş işareti ile onurlandırdı. Candide'e, bir iskemle ve bir de iskambil kâğıdı verdirdi; o da, iki aşamada elli bin frank yitirdi. Sonra, güle oynaya yemek yediler. Ve herkes, zarara uğradığı halde,Candide'in aldırmadığına bakıp şaşırıyordu; uşaklar, kendi dilleriyle birbirlerine: "Mutlaka bir İngiliz lordudur" diyorlardı.

Yemek, Paris'in çoğu yemeklerinde olduğu gibi geçti: Önce sessizlik, sonra hiçbir şeyin anlaşılmadığı bir sürü lakırdı, arkasından çoğu yavan şakalar, yanlış haberler, alışılmamış yargılar, biraz siyaset ve alabildiğine dedikodu; hatta, yeni kitaplardan bile söz edildi.

Périgourdlu rahip:

– İlahiyat doktoru, Bay Gauchat'nın[10] romanını gördünüz mü? dedi.

Çağrılılardan biri:

– Evet, ama bitiremedim. Bir sürü delidolu yazı yazanlar var; ancak bunların hepsi bir araya gelseler, ilahiyat doktoru Gauchat'nın densizliğine erişemezler.Her yeri dolduran bu gibi iğrenç kitapların bolluğundan öylesine usandım ki, kendimi firavuna verdim sonunda, dedi.

Rahip:

– Ya başdiyakos T...nin[11] *Seçmeler* adlı kitabı için ne buyuruyorsunuz? dedi.

Madam dö Parolinyak:

(10) İlahiyat doktoru olup romancı olmayan Gauchat, filozofların ve Voltaire'in düşmanıydı; çoğu kez Voltaire'in saldırısına uğramıştır (ç.n.)

(11) Adı geçen başdiyakos rahip Truplet'dir; Ansiklopedicilerin, Voltaire'in bir başka düşmanıdır (ç.n.)

– Ah can sıkan yaratık! Herkesin bildiği şeyleri ne kadar da ilgiyle söylüyor! Hiç de dikkate değmeyen şeyleri nasıl da özenle tartışıyor! Başkalarının yaptığı nükteleri ne kadar da zevksiz biçimde benimsiyor! Aşırdığı şeyleri nasıl da bozuyor! Ne denli iğreniyorum ondan bilseniz! Ama artık iğrenmeyeceğim: Başdiyakostan birkaç sayfa okumak yeter çünkü! dedi.

Sofrada, markizin söylediklerini doğrulayan bilgin ve zevk sahibi bir adam vardı. Bundan sonra tragedyalardan söz edildi(12); bayan, niçin kimi zaman oynanan ama okunulamayan tragedyalar olduğunu sordu. Zevk sahibi kişi, bir piyesin kimi zaman hiçbir değer taşımadığı halde, nasıl ilgi çekebileceğini pek güzel biçimde açıkladı; birkaç kelime ile, her romanda bulunan ve izleyenleri hep büyüleyen durumlardan bir iki tanesini ortaya koymanın yetmediğini, tuhaflığa kaçmadan yeni olmanın, çoğu kez yüce ve hep doğal olmanın, insan kalbini bilmenin ve onu konuşturmanın, piyesin hiçbir kahramanını şair göstermeden büyük bir şair olmanın, dili pek güzel bilmenin, onu, uyakların anlamı bozmamasına dikkat ederek sürekli bir uyumla temiz bir biçimde konuşmanın da gerektiğini kanıtladı, ve:

– Bu kurallara uymayanlar da tiyatroda alkışlanan bir iki tragedya yazabilirler; ancak asla iyi yazarlar arasına geçemezler. Güzel tragedyanın sayısı pek azdır: Kimi, diyalog biçiminde iyi yazılmış ve uyakları yerinde –aşk ve doğayla dolu– şiirlerdir; kimisi, uyutan siyasal düşünceler ya da insanı bıkıp usandıran abartmalardır; kimisi de, kaba bir biçemle yazılmış, deli saçmalarıyla ve kopuk söyleşilerle, insanlara seslenmesini bilmedikleri için tanrılara uzun söylevlerle yanlış özdeyişler ve şişirilmiş beylik sözlerle doludur, dedi.

Candide, ilgiyle dinledi bu sözleri ve konuşmacı hakkında olumlu bir kanıya vardı; markiz de onu yanına oturtmuş olduğundan, Candide kulağına eğildi ve bu kadar güzel konuşan bu adamın kim olduğunu sormak yürekliliğinde bulundu.

(12) Voltaire, burada *Tancrède* (1760) adlı oyununa yöneltilmiş eleştirileri yanıtlıyor (ç.n.)

Ev sahibi bayan:

– Hiç kumar oynamayan ve rahibin ara sıra bana getirdiği bir bilgindir; tragedyalardan ve kitaplardan çok iyi anlar; tiyatroda ıslıklanan ve bana imzaladığı bir örneğinden başka, kitapçısının dükkânının dışında tek bir nüshasına rastlanmayan bir tragedya yazmıştır, dedi.

Candide:

– Ne büyük adam! Bu da bir ikinci Pangloss olsa gerek, dedi.

Ve, bu bilgine dönerek:

– Bayım, kuşkusuz siz de, gerek maddi ve gerekse manevi dünyada her şeyin en iyi olduğunu ve başka türlü olamayacağını düşünüyorsunuzdur, dedi.

Bilgin:

– Ben mi? Benim kesinlikle böyle bir şey düşündüğüm yok! Her şeyin bizde tersine gittiğini, hiç kimsenin yerinin ve görevinin ne olduğunu, ne yaptığını, ne yapılması gerekeni bilmediğini, oldukça eğlenceli geçen ve pek uyuşulmuş görülen yemekler dışında, zamanımızın geri kalanının münasebetsiz kavgalarla geçtiğini sanıyorum: Jansenistler Molinstlere karşı, Parlöman üyeleri kilise mensuplarına karşı, yazarlar yazarlara karşı, kralın nedimleri öteki nedimlere karşı, maliyeciler halka karşı, karılar kocalarına karşı, hısımlar hısımlara karşı. Bitip tükenmeyecek bir savaş içindeyiz, dedi.

Candide:

– Daha kötüsünü gördüm; ancak, bir süre önce asılmak talihsizliğine uğramış olan bir bilge, bütün bunların olağanüstü olduğunu öğretmişti bana; güzel bir tablo üzerinde gölgeler olduğunu söylemişti onların, dedi.

Martin:

– Sizin asılmış dediğiniz kişi alay etmiş dünyayla; sözünü ettiğiniz gölgeler korkunç lekelerdir, dedi.

Candide:

– Lekeleri yapanlar insanlardır ve bundan sıyıramazlar kendilerini, dedi.

Martin:

– O halde insanların kusuru yok, dedi.

Bu konuşulanlardan hiçbir şey anlamayan kumarbazların çoğu içki içiyordu; Martin, bilginle tartışmaya daldı,

Candide de başından geçenlerin bir bölümünü ev sahibi bayana anlattı.

Yemekten sonra, markiz, kendi odasına götürdü Candide'i ve bir kanepeye oturttu. Ve:

– Demek, Matmazel Cunégonde dö Tunder-ten-Tronk'u hâlâ çılgınca seviyorsunuz, öyle mi? dedi.

Candide:

– Evet Madam, diye yanıtladı.

Markiz, tatlı bir gülümseyişle:

– Vestfalyalı bir genç gibi yanıtlıyorsunuz, dedi. Bir Fransız genci olsaydı, "Gerçi Matmazel Cunégonde'u seviyorum; ancak, sizi gördükten sonra, artık onu sevmeyeceğimden korkuyorum", derdi bana.

Candide:

– Ne yazık! Madam, benim yanıtım da istediğiniz gibi olacak, dedi.

Markiz:

– Ona olan aşkınız mendilini yerden almakla başladı; ben de jartiyerimi çıkarmanızı istiyorum, dedi.

Candide:

– Bütün kalbimle dedi, ve eğilip jartiyeri çıkardı.

Markiz:

– Şimdi de jartiyerimi yerine koymanızı istiyorum, dedi. Ve Candide jartiyeri yerine koydu.

Markiz:

– Bakın, siz yabancısınız; Parisli âşıklarımı kimi zaman on beş gün üzerim, size ise daha tanıştığımız ilk gece kendimi veriyorum; Vestfalyalı bir gence ülkemizi tanıtmak gerek! dedi.

Güzel kadın, Candide'in iki elinde gördüğü iki büyük elmas parçasını öylesine iyi niyetle övdü ki, Candide'in parmaklarından markizin parmaklarına geçiverdi elmaslar.

Candide, Périgourdlu rahiple odasına dönerken, Matmazel Cunégonde'a karşı gösterdiği vefasızlıktan dolayı vicdan azabı duymaya başladı. Rahip efendi de Candide'in acısına katıldı. Candide'in oyunda yitirdiği elli bin frankta ve yarısı hoşnutlukla yarısı da zorla alınmış olan iki elmas parçasında, rahip efendinin de ufak bir payı vardı. Rahibin asıl tasarladığı, Candide'in tanıdığı kişilerin sağlayacakla-

rından olabildiğince yararlanmaktı. Bunun için, durmadan Cunégonde'dan söz etti Candide'e. Candide de ona, Cunégonde'u Venedik'te gördüğünde gösterdiği vefasızlıktan dolayı bağışlanmasını dileyeceğini söyledi.

Périgourdlu, incelik ve dikkatini artırıyor ve Candide'in söylediği, yaptığı ve yapmak istediği her şeyle yakından ilgileniyordu.

Périgourdlu rahip, Candide'e:

– Bayım, Venedik'te bir buluşmanız var demek, öyle mi? dedi.

Candide:

– Evet rahip efendi, dedi; Matmazel Cunégonde'u mutlaka gidip bulmalıyım.

Candide, sevdiği kişiler hakkında konuşmaktan hoşlandığı için, hep yaptığı gibi Vestfalyalı bu soylu kızla olan serüveninin bir bölümünü anlattı.

Rahip:

– Matmazel Cunégonde'un çok zeki olduğunu ve güzel mektuplar yazacağını sanıyorum, dedi.

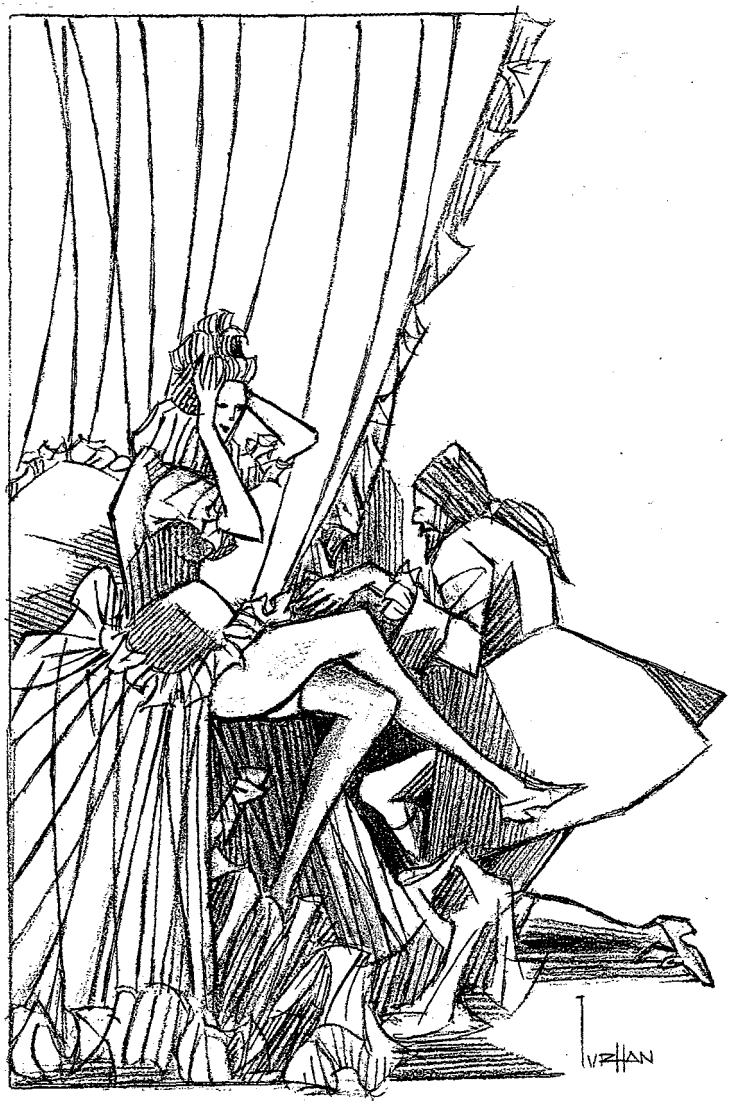
Candide:

– Hiçbir mektubunu alamadım: Çünkü düşününüz, şatodan onun aşkı için kovulduktan sonra kendisine mektup yazamadım; az sonra öldüğünü duydum, daha sonra da kendisini canlı buldum; ancak yeniden yitirdim; şimdi de, buradan iki bin beş yüz fersah uzaklıkta bulunan bir yere özel ulak gönderdim, yanıt bekliyorum, dedi.

Rahip dikkatle dinliyor ve düşünceli görünüyordu. Az sonra, iki yabancıyı sevgiyle kucaklayıp izin istedi. Candide, ertesi sabah uyanır uyanmaz şöyle yazılmış bir mektup aldı:

"Canım sevgilim, efendim: sekiz günden beri bu kentte hasta yatıyorum. Sizin de burada bulunduğunuzu öğrendim. Ayağa kalkmaya gücüm yetseydi, uçarak gelirdim kollarınıza, Bordeaux'dan geçtiğinizi öğrendim. Arkam sıra gelecek olan vefalı Cacambo ile yaşlı kadını orada bıraktım. Buenos–Aires Valisi her şeyimi aldı, ancak kalbiniz bende. Geliniz, sizin yanımda olmanız bana yaşam verecek ya da sevinçten öldürecektir."

Bu güzel mektup, bu umulmayan mektup, anlatılmaz bir sevinç verdi Candide'e; sevgili Cunégonde'unun

IVAN

"Markiz:

– Şimdi de jartiyerimi yerine koymanızı istiyorum, dedi..."

hastalığı da acıya boğdu onu. Bu iki duygu arasında, altın ve elmaslarını aldı ve Martin'le birlikte Matmazel Cunégonde'un oturduğu otele yollandı. Heyecandan eli ayağına dolaşarak girdi otele, kalbi çarpıyor ve sesi titriyordu. Yatağın perdelerini açmak, lambayı getirtmek istedi.

Odada bulunan kadın:

– Sakın ha! Işık öldürür onu, dedi; bu yüzden kapadı perdeleri.

Candide ağlayarak:

– Sevgili Cunégonde'um nasılsınız? Eğer beni göremiyorsanız, sesinizi duyurun hiç olmazsa, dedi.

Kadın:

– Konuşamaz dedi; ve yataktan tombul bir el çıkardı. Candide gözyaşlarıyla ıslattı bu eli, sonra elmaslarla süsledi ve koltuğun üzerine de bir kese dolusu altın bıraktı.

Tam bu heyecanlı anda, arkalarında bir manga zaptiye ile bir komiser ve Périgourdlu rahip odadan içeri girdiler.

Rahip:

– İşte, sözünü ettiğim kuşkulu iki yabancı! dedi.

Komiser, hemen her ikisini de tutuklayıp, zaptiyelerine, cezaevine götürmelerini emretti.

Candide:

– Eldorado'da gezginlere karşı böyle davranmazlar, dedi.

Martin:

– Her zamankinden daha fazla Maniciyim, dedi.

Candide:

– Ama bayım bizi nereye götürüyorsunuz? dedi.

Komiser:

– Zindana! dedi.

Martin, kendini toparlamıştı; Cunégonde olduğunu söyleyen kadının ve Candide'in saflığını pek çabuk kötüye kullanan Périgourdlu rahibin birer dolandırıcı olduklarını ve komiserin de yakayı kolaylıkla sıyırabilecek bir başka dolandırıcı olduğunu anladı.

Martin'in öğütleriyle uyanan ve gerçek Cunégonde'u görmek için sabırsızlanan Candide, adeletin pençesine düşmektense, komisere, her biri üç bin pistol değerinde üç elmas vermeyi yeğledi ve öneride bulundu.

Fildişi bastonlu komiser:

– Ah bayım, akla gelebilecek bütün cinayetleri işlemiş olsanız bile, dünyanın en namuslu adamısınız! Her biri üç bin pistol değerinde üç tane elmas mı? Bayım! Sizi zindana götürecek yerde, ölürüm sizin için. Bütün yabancıları tutukluyorlar, ama bana bırakın siz; benim Normandiya'da Dieppe kentinde bir kardeşim var, oraya götüreceğim sizi ve eğer ona da verecek birkaç elmasınız varsa, o da, benim gibi işinizi görür, dedi.

Candide:

– Peki, bütün yabancıları tutuklamak neden? dedi.

Périgourdlu rahip söz aldı, ve:

– Atrébatie[13] ülkesinden bir serseri budalaca laflar söylendiğini duymuş da ondan. Sadece bu sözler, onun, 1610 yılının Mayıs ayındaki gibi değil de, 1594 yılının Aralık ayındaki gibi ve böyle budalaca sözler söylendiğini duymuş olan öteki serserilerin öteki yıllar ve öteki aylarda yaptıkları cinayetler gibi bir cinayete girişmesine neden olmuş, dedi.

Komiser, söz konusu şeyi anlattı.

Candide:

– Ah! Hainler; durmadan dans eden ve şarkı söyleyen bir millette böylesine korkunç kıyımlar olur mu? Maymunların kaplanlara saldırdığı bu diyardan çabucak dışarı çıkamaz mıyım? Ülkemde ayılar gördüm; ancak Eldorado'da insan gördüm. Allah aşkına başkomiser, Venedik'e götürün beni; Matmazel Cunégonde'u bekleyeceğim orada! diye bağırdı.

Komiser:

– Sizi ancak Aşağı Normandiya'ya götürebilirim, dedi. Hemen ellerindeki kelepçeleri çözdürdü, yanıldığını söyle-

(13) Atrebat'ların ülkesi anlamına Atrébatie, Artois'dan başka bir yer değil. Arras yakınlarında doğmuş olan Damiens adında biri, 5 Ocak 1757'de XV. Louis'ye karşı bir saldırıda bulunmuştu. Damiens, eskiden Cizvitlerin hizmetinde olduğu için, cinayete bunların etkisinde giriştiği sanıldı. Çünkü, kimi Cizvitler, kral öldürmenin övgüsünü yapmışlardı. Damiens'i dört parça ettiler. 1610 suikastı, Ravaillac'ın IV. Henry'e yaptığı suikasttır. 27 Aralık 1594'te ise, Jean Chastel adında biri, yine IV. Henri'ye saldırmıştı; onu da dört parça ettiler. Cizvit papazı idam edilip yakıldı ve Cizvitler de Fransa'dan kovuldular (ç.n.)

di, adamlarını saldı ve Candide ile Martin'i Dieppe'e götürüp kardeşine teslim etti. Küçük bir Hollanda gemisi vardı limanda. Üç elması görünce insanların en yardımseveri olan Normandiyalı, İngiltere'de Portsmouth limanına giden gemiye Candide'i ve adamlarını bindirdi. İzledikleri yol, Venedik'in yolu değildi; ancak Candide, cehennemden kurtulduğu inancındaydı ve ilk fırsatta Venedik'in yolunu tutmayı düşünüyordu.

XXIII

CANDİDE İLE MARTİN İNGİLTERE KIYILARINA GİDİYORLAR; ORADA GÖRDÜKLERİ

Candide, "Ah Pangloss ah! Ah Martin ah! Ah benim sevgili Cunégonde'um ah! Nedir bu dünya?" diyordu, Hollanda gemisinde.

Martin:

– Çok çılgın ve çok iğrenç bir yer! diye yanıtlıyordu.

– Siz İngiltere'yi tanıyorsunuz, orada da Fransa'daki gibi deliler var mıdır?

– Orada da başka türlü bir çılgınlık egemendir. Kanada'da, birkaç dönüm kar uğruna bu iki ulusun savaş içinde olduklarını ve bu savaş için de Kanada'nın değerinden daha çok para harcadıklarını bilirsiniz[1].

Bu iki ülkenin hangisinde, bağlanmaya değer daha çok insan bulunduğunu kesinlikle söylemeye gelince; bilgimin azlığı elvermez buna. Ancak, bildiğim bir şey varsa, o da, göreceğimiz insanların pek çabuk öfkelenir kişiler olduklarıdır, dedi.

Böyle konuşa konuşa Portsmouth'a yanaştılar. Kıyıya bir yığın insan doluşmuştu ve donanma gemilerinden birinin güvertesinde, diz çökmüş, gözleri bağlı, oldukça şişman bir adama dikkatle bakıyorlardı. Bu adamın karşısında du-

(1) Saint–Laurent'in girişinde Louisbourg için yapılan savaşlar denmek isteniyor ki, 1741 yılından beri sürüyordu (ç.n.)

ran dört askerden her biri, son derece soğukkanlılıkla, üç kurşun sıktı zavallının kafasına; ve orada bulunanlar da hoşnut bir halde geri döndüler.

Candide:

– Nedir bütün bunlar? Her yanda istediğini yaptıran hangi şeytandır? dedi. Törenle öldürdükleri bu şişman adamın kim olduğunu sordu.

Yanıt olarak:

– Bir amiraldir(2), dediler.

– Peki, niçin öldürdüler bu amirali?

– Gereken sayıda insan öldürmedi de ondan. Bir Fransız amirali ile savaştı ve ona gereğince yanaşmadığı görüldü, dediler.

Candide:

– Ama Fransız amirali de bu İngiliz amiralinden aynı uzaklıkta bulunmuyor muydu?

– Bu tartışılmaz bir gerçektir; ancak, bu ülkede, öteki amiralleri yüreklendirmek için ara sıra bir amiral öldürmek âdettir, dediler.

Candide, gördüğü ve işittiği şeylerden öylesine sarsılıp şaşkına döndü ki, karaya ayak basmak istemedi ve –Surinam'daki kaptan gibi soymaya girişse bile– Hollandalı kaptanla, kendisini, hiç vakit yitirmeden Venedik'e götürmesi için pazarlığa girişti.

Kaptan, ancak iki gün içinde hazırlığını tamamlayabildi. Fransa kıyılarını sıyırdılar; Lizbon'un yakınından geçtiler ve Candide ürperdi. Boğaza ve Akdeniz'e girdiler; sonunda Venedik'e vardılar. Candide, Martin'i kucaklayarak: "Allah razı olsun! Güzel Cunégonde'umu işte burada göreceğim. Kendime ne denli güvenim varsa, Cacambo'ya da o denli güvenim var. Her şey iyidir, her şey iyi gidiyor, her şey olabildiğince iyi gidiyor" dedi.

(2) Buradaki "amiral", John Byng'dir. Fransızların Menorea'ya asker çıkarmalarını önleyememişti. Yüreklilik gösterememek ve savaşı erken terk etmekle suçlanan amiral ölüme mahkûm edildi ve 14 Mart 1757'de, gemisinin üzerinde kurşuna dizildi. Voltaire, burada o amirali savunuyor (ç.n.)

"... Dört askerden herbiri, son derece soğukkanlılıkla, üç kurşun sıktı zavallının kafasına..."

XXIV

PAQUETTE'LE PAPAZ GİROFLÉE

Venedik'e varır varmaz, Candide, bütün meyhanelerde, bütün kahvelerde, bütün fuhuş evlerinde Cacambo'yu arattı ve bulamadı. Her gün, limana gelen gemileri ve kayıkları aramaya adam gönderiyordu, ama hiçbir haber çıkmıyordu Cacambo'dan.

Martin'e:

– Nasıl olur? Ben Surinam'dan Bordeaux'ya, Bordeaux'dan Paris'e, Paris'ten Dieppe'e, Dieppe'den Portsmouth'a gittim; tüm Portekiz ve İspanya kıyılarını dolaştım, bütün Akdeniz'i aştım ve birkaç aydan beri de Venedik'te bulunduğum halde, güzel Cunégonde gelmedi hâlâ! Onun yerine, bir markizle bir de Périgoudlu rahibe rastladım. Cunégonde ölmüştür artık; ben de ölmeliyim! Bu lanet Avrupa'ya gelmektense, Eldorado gibi bir cennette kalmak daha iyiydi. Ne kadar haklısınız azizim Martin, bu dünyada her şey hayal, her şey felaketten ibaretmiş! dedi.

Derin bir hüzne kapıldı Candide ve ne moda olan operaya, ne de öteki karnaval eğlencelerine katıldı; hiçbir kadın, –ufak da olsa– bir istek uyandırmadı onda.

Martin ona:

– Ceplerinde beş altı milyon bulunan melez bir uşağın, dünyanın öbür ucuna gidip sevgilinizi arayıp bulacağını ve Venedik'e getireceğini düşünüyorsanız, gerçekten çok saf bir insansınız. Eğer sevgilinizi bulursa kendisi için

saklar onu; yok bulamazsa başka birini alır. Uşağınız Cacambo'yu ve sevgiliniz Cunégonde'u unutmanızı öğütlerim size, dedi.

Martin, Candide'i avutmaktan uzaktı bu sözleriyle. Candide'in hüznü gün geçtikçe artıyordu; Martin de ona, hiç kimsenin gidemediği Eldorado bir yana, yeryüzünde pek az erdemin ve pek az mutluluğun bulunduğunu tanıtlıyordu durmadan.

Bu önemli konu üzerinde tartışırken ve Cunégonde'u beklerken, Candide, Saint-Marc alanında, kolunda bir kızla duran genç bir papaz gördü. Papaz genç, etine dolgun ve güçlü kuvvetli görünüyordu; gözleri parlak, kendinden emin, başı havada, yürüyüşü gösterişliydi. Kız çok güzeldi ve şarkı söylüyordu; papaza âşıkça bakıyor ve tombul yanaklarını çimdikliyordu arada sırada.

Candide, Martin'e bunları göstererek:

– Hiç olmazsa, bu ikisinin mutlu olduğunu kabul edersiniz, değil mi? Bugüne değin, Eldorado bir yana, yeryüzünün her köşesinde yalnız mutsuz insanlar gördüm; ancak, bu kızla papaza gelince, ikisinin de çok mutlu yaratıklar olduğuna bahse girerim, dedi.

Martin:

– Ben de mutlu olmadıklarına bahse girerim, dedi; onları yemeğe çağıralım, yanılıp yanılmadığımı görürsünüz.

Candide, hemen bu çifte kumrulara yaklaştı, kızla erkeği selamladı; ve onları oteline, makarna, Lombardiya kekliği, mersinbalığı yumurtası yemeye ve Montepülçiyano, Lakrima-kristi, Kıbrıs ve Sisam şarapları içmeye davet etti. Genç kız kızardı, papaz öneriyi kabul etti ve genç kız Candide'e, şaşkınlık ve birkaç damla gözyaşının karıştığı utangaç gözleriyle bakarak, papazın arkasına takıldı. Genç kız, Candide'in odasına henüz girmişti ki, "Nasıl olur da Mösyö Candide Paquette'i tanıyamaz?" dedi. Aklında hep Cunégonde olduğundan, genç kıza o ana değin dikkatle bakmaya vakit bulamamış olan Candide, bu sözler üzerine:

– Ne yazık! Zavallı çocuğum, Doktor Pangloss'u gördüğüm duruma sokan demek sizdiniz ha? dedi.

Paquette:

– Yazık ki benim, efendim! Her şeyi öğrenmiş olduğunuzu görüyorum. Madam La Baronne'un evindekilerin ve güzel Cunégonde'un başlarına gelen korkunç felaketleri öğrendim. İnanınız bana, benim de yazgım onlarınki kadar acılı olmuştur. Çok masumdum beni gördüğünüzde. Günahlarımı çıkartan bir Kordöliye papazı çekinmeden kanıma girdi; sonuçları pek korkunç oldu bunun. Baron Hazretleri sizi tekmelerle kovduktan sonra, ben de şatodan çıkmak zorunda kaldım. Eğer ünlü bir hekim beni sağaltmasaydı çoktan ölmüştüm. Borcumu ödemek için, bir süre metresi oldum bu hekimin. İnsanı deli edecek denli kıskanç olan karısı her gün insafsızca dövüyordu beni; her çeşit çılgınlıktı bu. Hekim, dünyanın en çirkin adamıydı ve ben de, sevmediğim bir adam yüzünden durmadan dayak yediğim için, dünyanın en mutsuz yaratıklarından biriydim. Geçimsiz bir kadın için, hekimin karısı olmanın ne denli tehlikeli olduğunu bilirsiniz. Hekim, karısının yaptıkları canına tak dediğinden, nezlesini iyileştireceğim diye, bir gün öylesine etkili bir ilaç verdi ki ona, kadın, korkunç kıvranışlar içerisinde iki saatte ölüp gitti. Yakınları, hekimin aleyhine bir cinayet davası açtılar; hekim kaçtı ve ben de hapsedildim. Biraz güzel olmasaydım, suçsuzluğum kurtaramazdı beni. Yargıç, hekimin yerine geçmek koşuluyla serbest bıraktı beni. Çok geçmeden bir başka kadın aldı yerimi, ben de verdiklerimin karşılığını alamadan kovuldum; ve siz erkeklere pek hoş görünen, ama bizim için bir sefalet uçurumu olan bu iğrenç mesleği sürdürmek zorunda kaldım. Sanatımı Venedik'te gösterecektim. Ah! Bayım, yaşlı bir taciri, bir avukatı, bir papazı, bir sandalcıyı kayıtsızca okşamak zorunda olmanın; her türlü aşağılanmaya ve her türlü onur kırıcı davranışa uğramanın; iğrenç bir adamın çıkarması için, çoğu kez bir eteklik ödünç almak zorunda kalmanın; birinden kazandığınızın bir başkasınca çalınmasının; kanun adamlarına haraç vermenin ve gelecekte yalnız korkunç bir yaşlılığın, bir hastane köşesinin ve bir çöplüğün sizi beklediğini düşünmenin ne demek olduğunu göz önüne bir getirebilirseniz, dünyanın en mutsuz yaratıklarından biri olduğumu anlarsınız, dedi.

Paquette, bir odada Martin'in önünde, iyi yürekli Candide'e böylece içini döküyor ve Martin de, "Görüyor-

sunuz ya, daha şimdiden bahsin yarısını kazandım" diyordu.

Papaz Giroflée, yemek vaktini beklemek için, yemek odasında oturmuş şarap içiyordu.

Candide Paquette'e:

– Ama, size rastladığımda, öylesine sevinçli, öylesine hoşnut görünüyordunuz ki, şarkı söylüyordunuz ve doğal bir istekle okşuyordunuz papazı; ileri sürdüğünüz mutsuzluğunuz kadar mutlu görünüyordunuz, dedi.

Paquette:

– A efendim, bu da mesleğimizin sefaletlerinden biridir. Dün bir subay, hem paramı çaldı hem de beni dövdü; bugün bir papazın hoşuna gitmek için güler yüzlü olmam gerekiyor, diye yanıtladı.

Daha fazla sormak istemedi Candide; Martin'in haklı olduğunu kabul etti. Paquette ve papazla birlikte sofraya oturdular; oldukça eğlenceli geçti yemek. Sonlarına doğru da, birbirlerine sırlarını açıklamaya başladılar.

Candide papaza:

– Papaz efendi, herkesin kıskanması gereken bir talihiniz var gibi; yüzünüzde sağlık çiçeği parlıyor, mutluluk okunuyor; eğlenmek için de pek güzel bir kız bulmuşsunuz ve papazlıktan da hayli hoşnut görünüyorsunuz, dedi.

Papaz Giroflée:

– Vallahi efendim, denizin dibinde olmasını isterdim bütün papazların. Yüz kez manastırı yakmayı ve gidip Müslüman olmayı düşündüm. Anam babam, lanetlik ağabeyime fazla servet bırakmak için, on beş yaşımdayken, bu tiksinti verici cüppeyi giymeye zorladılar beni. Allah karıştırsın! Manastırda kıskançlık, geçimsizlik ve hırs hüküm sürüyor. Doğrudur: Birkaç düzensiz vaazda bulundum, karşılığında biraz para geçti elime; onun da yarısını yöneticimiz çaldı; geri kalanını da güzel kızlara yediriyorum. Ancak, akşam olup da manastıra döndüğümde, yatakhanenin duvarlarına çarparak kafamı kırmaya hazırım ve bütün arkadaşlarım da aynı durumdadırlar, dedi.

Martin, her zamanki soğukkanlılığıyla Candide'e döndü, ve:

– Nasıl, bütün bahsi kazanmadım mı? dedi.

Candide, iki bin kuruş Paquette'e ve bin kuruş da pa-

IVRHAN

"Paquette"

paz Giroflée'ye verdi, ve:

– İnanınız bana, bu paralarla mutlu olacaklardır, dedi.

Martin:

– Hiç inanmıyorum; bu paralarla, belki daha çok mutsuzluğa sürükleyeceksiniz onları, dedi.

Candide:

– Alınlarına ne yazılmışsa o olacaktır; ancak, avutan bir şey var beni: İnsan, artık hiç göremeyeceğini sandığı kimseleri çoğu kez yeniden görebiliyor; kırmızı koyunumla Paquette'e nasıl rastladımsa, gün gelecek Cunégonde'a da rastlayacağım elbet, dedi.

Martin:

– Cunégonde'un da bir gün sizi mutlu etmesini dilerim; ancak, pek kuşkuluyum bundan da! dedi.

Candide:

– Çok acımasızsınız!

Martin:

– Yaşadım da ondan, dedi.

Candide:

– Bakın, şu sandalcılar durmadan şarkı söylemiyorlar mı? dedi.

Martin:

– Burada görüyorsunuz; bir de evlerinde karılarıyla ve veletleriyle görseniz onları! Doj'ların[1] üzüntüleri vardır, sandalcıların da kendilerine göre üzüntüleri vardır. Ama yine de, bir sandalcının talihi bir Doj'un talihine yeğlenebilir; aradaki fark öylesine azdır ki, üstünde durulmaya bile değmez, dedi.

Candide:

– Brenta üzerindeki şu güzel sarayda oturan ve yabancılara pek güler yüz gösteren senatör Pococuranté'den[2] söz ediyorlar. Hiç üzüntüsü olmayan bir adam olduğu ileri sürülüyor, dedi.

Martin:

– Böyle az bulunur bir yaratığı görmek isterdim, dedi.

(1) Eski Venedik Cumhuriyeti'nde, seçimle gelen başkanlara verilen ad (ç.n.)

(2) Pococuranté, "pek az şeyden kaygılanan" demek. Bu, bir heveslidir aslında; ve, XXV. bölümde görüleceği gibi, görüşleri, Voltaire'inkilerle benzerlik içindedir. Nitekim Voltaire de, yerip çekiştirmenin rüzgârına terk ettiğinde kendini, böyle yapardı (ç.n.)

Candide, hemen ertesi gün, kendilerini kabul etmesi için Pococuranté Hazretlerinden izin istetti.

XXV

VENEDİKLİ SOYLU POCOCURANTÉ HAZRETLERİNİ ZİYARET

Candide'le Martin, Brenta'yı gondolla geçerek soylu Pococuranté'nin sarayına vardılar. Bahçeler zevkle düzenlenmiş ve mermerden güzel heykellerle süslenmişti; saray ise, güzel bir mimarlık eseri idi. Altmış yaşlarında, çok zengin bir ihtiyar olan ev sahibi, pek büyük bir incelikle, ama çok az bir yakınlık göstererek karşıladı iki meraklıyı; Candide'in canını sıktı bu ve Martin'in ise hiç hoşuna gitmedi.

Önce, güzel ve zarif giyimli iki kız, pek güzel köpürttükleri çikolataları sundular. Candide, bunların güzelliklerini, inceliklerini ve hamaratlıklarını övmekten kendini alamadı.

Senatör Pococuranté:

– Bunlar, oldukça iyi yaratıklardır. Kimi zaman yatağıma alırım; kent kadınlarından, onların işvelerinden, kıskançlıklarından, kavgalarından, huylarından, küçüklüklerinden, gururlarından, aptallıklarından ve onlar için yaptığım ya da ısmarladığım sonelerden bıktım usandım çünkü. Ancak, bu iki kız da, canımı pek sıkmaya başladılar sonunda, dedi.

Yemekten sonra Candide, uzun bir galeride gezinirken, tabloların güzellikleri karşısında hayran kaldı. İlk iki tablonun hangi ustanın eserleri olduğunu sordu.

Senatör:

– O iki tablo Raffaello'nundur. Birkaç yıl oluyor, salt

övüneyim diye, çok yüksek bir fiyatla aldım onları. İtalya'da, en güzel şeylerin bunlar olduğunu söylerler, ancak hiç hoşuma gitmiyorlar: Renkler pek karanlık, çehreler gereğince değirmi olmayıp iyice ortaya çıkmıyorlar; giysilerin kumaşa benzer hiçbir yanı yok. Tek kelimeyle, ne derlerse desinler, bu tablolarda doğanın gerçek bir yansıtılışını göremiyorum. Bir tabloda gerçek doğayı görebildiğime inandığımda seveceğim o tabloyu; böylesi de yok elimde. Birçok tablom var, ama hiçbirine baktığım yok artık, dedi.

Pococuranté, akşam yemeğine değin zamanı geçirmek için bir konser verdirdi. Candide, pek güzel buldu bu müziği.

Pococuranté:

– Bu gürültü, yarım saat kadar eğlendirebilir insanı; ancak, daha uzun sürerse, kimse söylemeyi göze alamasa da, yorar herkesi. Günümüzde müzik, güç şeyleri çalmak sanatı diye anlatılıyor; oysa, yalnız güç olan bir şey, bir an gelir ki hoşuna gitmez olur insanın[1].

Eğer operayı beni çileden çıkaran bir dev haline sokmanın sırrını bulmasalardı, daha çok severdim belki. Sahneleri, bir kadın sanatçının gırtlağının değerini gösteren iki üç gülünç şarkının olmadık bir sırada söylenmesi için yapılmış olan müzikli tragedyaları kim görmek isterse gitsin görsün; acemi bir tavırla sahnede gezinen ve Sezar'ın ya da Cato'nun rollerini mırıldanan bir iğdişi dinlemeye kim bayılırsa gitsin bayılsın; bana gelince, ben, bugün İtalya'ya onur veren ve hükümdarların etek dolusu para döktükleri böylesine zavallılıkları çoktan bıraktım, dedi.

Candide, ağırbaşlılıkla biraz daha tartıştı. Martin, baştan sona senatörün düşüncesindeydi.

Sofraya oturdular, güzel bir akşam yemeğinden sonra, kitaplığa geçtiler.

Candide, pek güzel ciltlenmiş bir Homeros görünce, ev sahibinin dillere destan beğenisini övdü, ve:

(1) Başlarında besteci Rameau'nun bulunduğu Fransız müziği yandaşlarıyla, Fransa'da 1752'den başlayarak Bouffon'lar trupunun esinlettiği İtalyan müziği yandaşları arasındaki tartışmaların bir yankısı olarak alınmalı bu düşünceler (ç.n.)

– İşte, Almanya'nın en iyi filozofu, büyük Pangloss'un zevkini okşayan bir kitap, dedi.

Pococuranté, soğuk bir tavırla:

– Olabilir, dedi. Ama benim hoşuma gitmiyor. Eskiden, onu okurken hoşlandığıma beni inandırmışlardı. Ancak, o hep birbirine benzeyen savaşların sürekli tekrarı; o bir şey yapmadan durmaksızın hareket eden tanrılar; piyesin bir kadın sanatçısı olabilecekken, savaşın konusu olup çıkan Helena; o durmadan kuşatılan, ama bir türlü alınamayan Troya; bütün bunlar, bana anlatılmaz bir sıkıntı veriyor. Bu kitabı okuduklarında benim kadar sıkılıp sıkılmadıklarını sorduğum olmuştur bilginlere: Kitabı okurken ellerinden düştüğünü, ancak İlkçağ'ın bir anıtı olarak ve kullanımdan kalkmış paslı paralar gibi kitaplıkta bulundurulması gerektiğini, bütün açık yürekli olanlar itiraf etmişlerdir.

Candide:

– Senatör Hazretleri, herhalde bir Virgilius hakkında böyle düşünmüyorlar, dedi.

Pococuranté:

– Virgilius'un *Aeneas* adlı kitabının ikinci, dördüncü ve altıncı bölümlerinin(2) pek güzel olduğunu kabul ediyorum; ancak dindar Aeneas'ına, güçlü Kloant'ına, dost Akat'ına, küçük Ascanius'un ve aptal kral Latinus'una ve orta halli kadın Amata'sına ve tatsız Lavinia'sına gelince, bunlar kadar soğuk ve bunlar kadar çekilmez şeylerin bulunacağını sanmıyorum. Tasso ile Ariosto'nun budalaca öykülerini daha çok seviyorum, dedi.

Candide:

– Horatius'u okumaktan büyük zevk alıp almadığınızı sorabilir miyim? dedi.

Pococuranté:

– Kimi özdeyişler vardır, toplumda yaşayan bir adam yararlanabilir bunlardan ve güçlü dizeler arasına sıkıştırıldığında belleğe daha kolay kazınırlar; ama Brindes'e yaptığı yolculuktan, orada yediği kötü bir akşam yemeğinden ve

(2) *Aeneas*'ın ikinci bölümünde Troya'nın alınışı ve yakılışı, dördüncü bölümde Didon ile Aeneas'ın aşkları, altıncı bölümde cehenneme iniş anlatılır. Daha sonra adları anılan kişilere eserin hemen her yerinde rastlanır (ç.n.)

sözleri irin dolu Pupilus diye biriyle sözleri sirke gibi olan bir başkasının yaptığı hamal dalaşmasından bana ne?(3) Yaşlı kadınlara ve sihirbazlara karşı yazmış olduğu kaba dizeleri, derin bir tiksintiyle okudum; dostu Mesenas'ı lirik şairler sırasına koyarsa, yüksek alnıyla gökteki yıldızları döveceğini söylemekle nasıl bir değer kazanabileceğini anlayamıyorum. Aptallar, beğenilen bir yazarın her şeyine hayran olurlar. Ben ise, yalnız kendim için okurum ve ancak alışkanlıklarıma uyan şeyleri severim, dedi.

Hiçbir şey hakkında kendi kendine yargıya varmamaya alışarak yetiştirilmiş olan Candide'i pek şaşırtmıştı duydukları; Martin ise, oldukça akla yakın buluyordu Pococüranté'nin düşünüş biçimini.

Candide:

– Oh! İşte bir Cicero, dedi. Bu büyük adama gelince, kitaplarını okumaktan bıkmadığınızı sanıyorum.

Venedikli:

– Asla okumam! Rabirius'u ya da Cluentius'u savunmuş bana ne? Haklarında hüküm verdiğim davalarım yeter bana. Felsefi eserleri ile daha çok yakınlık kurabildim; ancak, her şeyden kuşkulandığını görünce, onun bildiği kadar benim de bildiğimi ve cahil olmak için başkasına gereksinmem olmadığını anladım, diye yanıtladı.

Martin:

– Ah! İşte bir bilimler akademisinin seksen ciltlik dergisi, diye bağırdı. Bunda yararlanılacak şeyler olduğunu sanıyorum!

Pococuranté:

– Yararlanılacak şeyler olurdu, eğer bu karmakarışık yazılardan birinin yazarı, hiç olmazsa bir iğne yapmak sanatını bulmuş olsaydı! Ama, ne yapalım ki, bütün bu kitaplar, yalnız boş sistemlerle dolu, yararlı hiçbir şey yok içlerinde, dedi.

Candide:

– Şurada İtalyanca, İspanyolca ve Fransızca bir sürü ti-

(3) Burada Horatius'un *Yergiler*'inin birinci kitabının beşinci yergisi anlatılmak isteniyor. Senatörün Pupilus dediği Rupilius adında biridir. Daha sonraki satırlarda, Horatius'un çeşitli yergileri ve övgülerine yollamalar vardır (ç.n.)

yatro eseri görüyorum, dedi.

Senatör:

– Evet, üç bin kadar var, ama içlerinde güzel denebilecek üç düzine bile bulamazsınız. Hepsi birden Seneca'nın bir sayfası ayarında olmayan şu vaazlar derlemesine ve şu kalın ilahiyat kitaplarına gelince, ne benim, ne de kimsenin bunları açmadığımıza emin olabilirsiniz, dedi.

Martin, İngilizce kitaplarla dolu rafları göstererek:

– Bu kadar serbestçe yazılmış olan bu kitapların çoğunun bir cumhuriyetçinin hoşuna gideceğini sanıyorum, dedi.

Pococuranté:

– Evet, insanın düşündüğünü yazması çok iyi bir şeydir; insanlığın bir ayrıcalığıdır bu. İtalya'mızda, yalnız düşünmediklerimizi yazmakla yetiniriz; Sezar'ların ve Antonius'ların yurdunda oturanlar, ancak bir Jakoben'in iznini aldıktan sonra bir düşünceye sahip olabiliyorlar. Eğer tutku ve particilik, bu değerli özgürlüğün en çok değer verilen yanını bozmasaydı, İngiliz dehalarına esin veren özgürlükten hoşlanırdım, dedi.

Candide, Milton'un bir eserini görünce, buna büyük bir adam olarak bakıp bakmadığını sordu Pococuranté'ye.

Pococuranté:

– Kim! Tekvin'in birinci bölümünü kaba dizelerle dolu on kitapta yorumlayan bu ilkel kişiyi mi? Musa, evreni sözle yaratan ölümsüz insanı temsil ederken, Mesih'e, eserini çizmesi için gökteki dolaptan bir pergel vererek yaradılışı bozan Yunanlıların bu kaba öykünmecisini mi? Tasso'nun cehennemi ile şeytanını bozanı mı? Lucifer'i kâh kurbağa, kâh cüce durumuna getireni mi? Şeytana yüz kez aynı sözleri söyleteni mi? Ateşli silahların bulunmasına bakıp, gökte şeytanlara top attıranı mı beğeneceğim? İtalya'da ne ben, ne de hiç kimse, insana sıkıntı veren böylesine tuhaflıklardan hoşlanmayız. Günahla ölümün birleşmesi ve günahın doğurduğu kara yılanlar, beğenisi biraz ince olan her insanı kusturur; ve bir hastane hakkında uzun uzun anlattıkları, bir mezarcının hoşuna gidebilir ancak. Karanlık, yabansı ve iğrenç olan bu şiir, ilk yazıldığında horlanmıştır; çağdaşları ne yapmışlarsa ona, ben de onu yapıyorum bugün[4]. Aslında düşündüğümü söylüyorum, başkalarının da benim gibi

düşünüp düşünmediğine aldırdığım yok, dedi.

Candide, pek üzülmüştü bu sözlerden; Homeros'a saygı duyar ve Milton'u da biraz severdi. Martin'in kulağına:

– Yazık! Korkarım bu adam, bizim Alman şairlerine karşı derin bir tiksinti içinde, dedi.

– Bunda kötü bir şey yok ki! dedi, Martin.

Candide, kendi kendine, "Oh! Bu Pococuranté, ne yüce adam! Ne büyük dâhi! Hiçbir şey hoşuna gitmiyor" diye mırıldanıyordu dudaklarının arasından.

Bütün kitapları böylece gözden geçirdikten sonra, bahçeye indiler. Candide, tüm güzelliklerini övdü bahçenin.

Ev sahibi:

– Ömrümde böylesine zevksiz olanını görmedim! Burada eften püften çiçekler var; ama, yarından başlayarak, daha iç açan türden çiçekler diktireceğim, dedi.

İki meraklı, Pococuranté Hazretlerinden izin isteyip de saraydan dışarı çıkınca, Candide Martin'e:

– Gördünüz mü ya! Bu adamın insanların en mutlusu olduğunu kabul ediyorsunuz, değil mi? Çünkü, sahip olduğu her şeyin üstünde bir adam, dedi.

Martin:

– Elinde bulunan her şeyden iğrendiğini görmüyor musunuz? Platon, çok önceleri, en iyi midelerin bütün yiyeceklerden tiksinen mideler olmadığını söylemiştir, dedi.

Candide:

– Ama her şeyi eleştirmekte, başka insanların güzel buldukları şeylerdeki eksiklikleri görmekte de zevk yok mudur? dedi.

Martin:

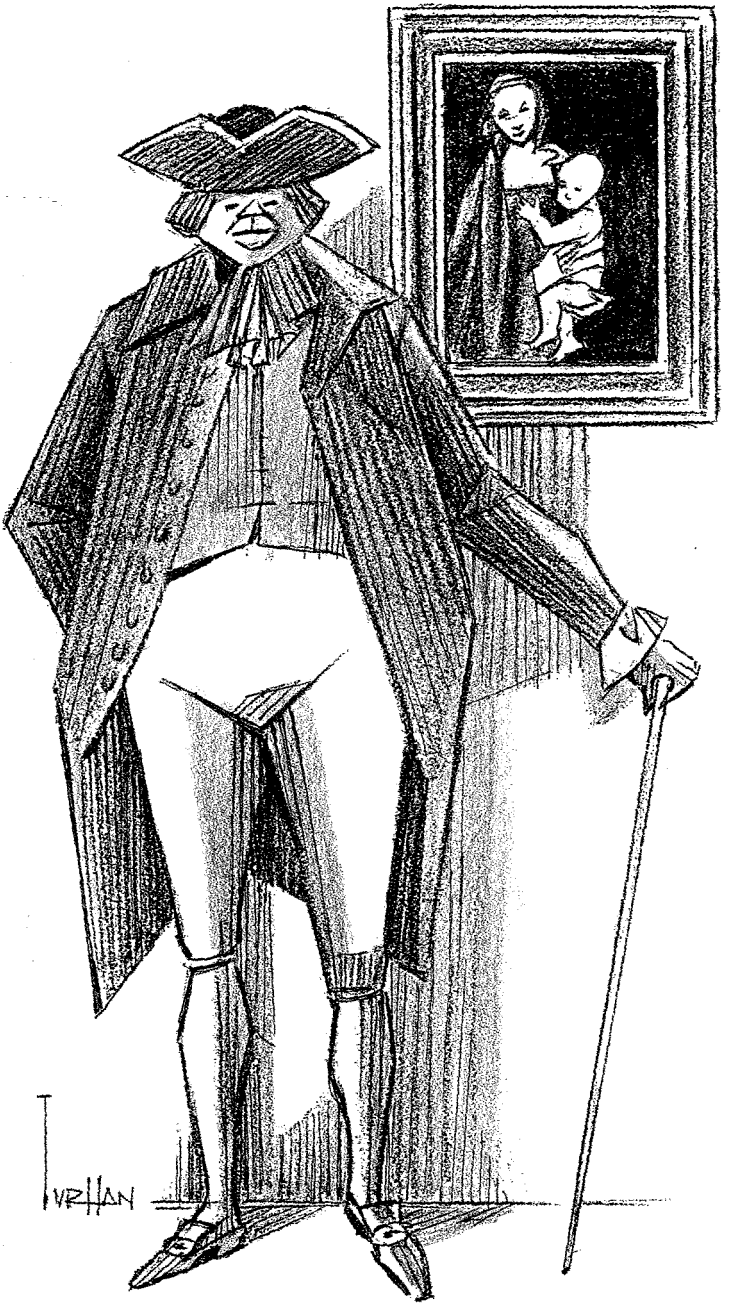
– Yani zevk duymamaktan doğan bir zevk değil mi? dedi.

Candide:

– Pekâlâ! Demek Matmazel Cunégonde'a kavuştuğumda, bir ben mutlu olacağım yalnız, dedi.

Martin:

(4) Voltaire, Milton karşısında hep bu denli sert olmuştur (Bkz. *Felsefe Sözlüğü*'nde "Destan" maddesi) (ç.n.)

IVRHAN

"Pococuranté, beğenmediği Rafaello tablosu önünde..."

– Ummak hep iyidir, dedi.

Günler, haftalar böylece geçiyordu; Cacambo bir türlü gelmiyordu ve Candide acı içerisinde öylesine ezilmişti ki, Paquette'le, papaz Giroflée'nin kendisine kuru bir teşekkür için bile gelmediklerini düşünecek hali yoktu.

XXVI

CANDİDE İLE MARTİN'İN ALTI YABANCI İLE YEDİKLERİ YEMEK VE BU YABANCILARIN KİM OLDUKLARI

Bir akşam, Candide, yanında Martin, aynı otelde kalan yabancılarla sofraya oturacağı sırada, kapkara suratlı bir adam arkasından gelip koluna girdi ve ona:

– Bizimle birlikte yola çıkmaya hazır olun, sakın geç kalmayın, dedi.

Candide başını çevirdi ve Cacambo'yu gördü. Cunégonde'u görseydi ancak bu denli şaşırır ve bu denli hoşuna giderdi. Sevinçten çıldıracaktı nerdeyse. Sevgili dostunu kucakladı:

– Cunégonde'un burada olduğundan kuşkum yok. Söyle nerede? Beni ona götür, sevinçten onunla birlikte öleyim!

Cacambo:

– Cunégonde burada değil, İstanbul'da, dedi.

Candide:

– Aman Tanrım! İstanbul'da mı? Çin'de bile olsa oraya uçarım, haydi yürü! dedi.

Cacambo:

– Yemekten sonra yola çıkacağız. Size daha fazla söyleyemem; köleyim, efendim beni bekliyor; sofrada kendisine hizmet etmek gerekiyor. Tek kelime söylemeyin; yemeğinizi yiyin ve hazır olun, dedi.

Sevinç ve acı ile ikiye bölünmüş, sadık dostunu yeniden

gördüğünden dolayı hoşnut, onu tutsak olarak bulduğundan şaşkın, sevgilisini bulmak düşüncesiyle dolu, kalbi heyecanlı, kafası karmakarışık bir halde olan Candide, bütün bu serüvenleri soğukkanlılıkla seyreden Martin ve karnavalı Venedik'te geçirmeye gelmiş altı yabancı ile sofraya oturdu.

Bu yabancılardan birine şarap veren Cacambo, yemeğin sonuna doğru efendisinin kulağına eğilip:

– Haşmetmeap efendimiz, ne zaman arzu ederlerse hareket edebilirler, gemi hazırdır, dedi.

Bu sözleri söyledikten sonra, çıkıp gitti. Çağrılılar, şaşkın bir halde, tek bir söz söylemeden birbirlerine bakarken, yine başka bir hizmetçi efendisine yaklaşıp:

– Haşmetmeabın arabası Padova'dadır ve kayık da hazırdır, dedi.

Efendisi bir işaret verdi ve uşak dışarı çıktı. Hazır bulunanlar yeniden bakıştılar ve şaşkınlıkları bir kat daha arttı. Üçüncü bir uşak üçüncü bir yabancıya yanaşarak:

– Haşmetmeap, bana inanınız, daha fazla burada kalamazsınız, her şeyi hazırlayacağım, dedi ve hemen ortadan kayboldu.

O zaman, Candide ile Martin'in, bunun karnavala has bir oyun olduğundan kuşkuları kalmadı. Dördüncü bir uşak dördüncü bir efendiye:

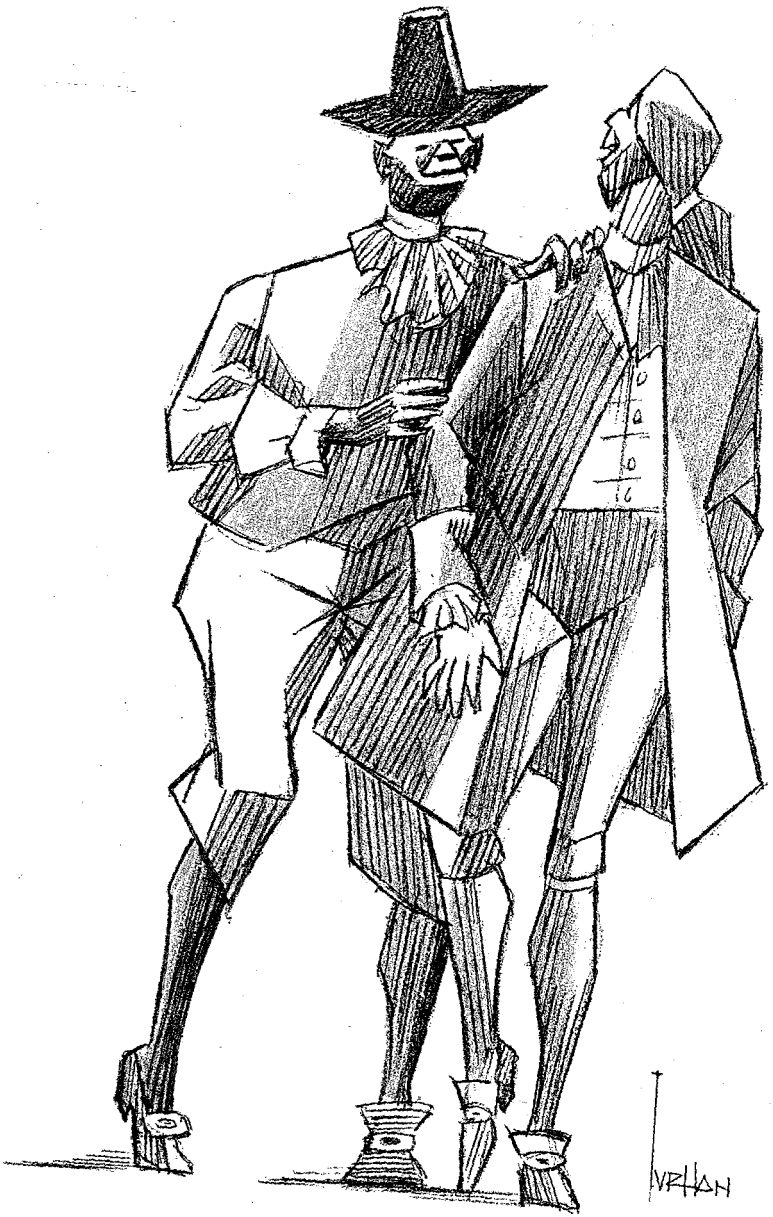
– Haşmetmeap ne zaman isterlerse o zaman hareket edebilirler, dedi ve ötekiler gibi dışarı çıktı. Beşinci uşak da beşinci efendiye aynı sözleri söyledi. Ancak, altıncı uşak, Candide'in yanında oturan altıncı efendiye büsbütün başka biçimde seslendi, ve:

– Emin olunuz haşmetmeap, hiç kimse, ne efendimize ne de bana, artık kredi açmak istemiyor; bu gece, her ikimiz de kodesi boylayabiliriz; o yüzden kendi başımın çaresine bakmaya gidiyorum. Allahaısmarladık! dedi.

Bütün hizmetçiler dışarı çıkınca, altı yabancı, Candide ve Martin derin bir sessizliğe daldılar. Sonunda, Candide sessizliği bozup:

– Baylar, işte tuhaf bir şaka! Niçin hepiniz kralsınız? Bize gelince, açıkça söyleyeyim ki, ne ben, ne de Martin kral değiliz, dedi.

Cacambo'nun efendisi, ağır bir sesle söz alıp, İtalyanca:

IVRHAN

"Candide, başını çevirdi ve Cacambo'yu gördü, Cunégonde'u görseydi ancak bu denli şaşırır ve bu denli hoşuna giderdi..."

– Ben şaka yapmıyorum. Adım, III. Ahmet'tir[1]. Yıllarca görkemli bir sultan olarak yaşadım. Kardeşimi tahtından indirdim; yeğenim de beni tahtımdan indirdi; vezirlerimin boyunlarını vurdular. Ömrümün geri kalanını eski sarayda sürüyorum. Yeğenim büyük Sultan Mahmut, sağlığım için ara sıra geziye çıkmama izin verir; ben de karnavalı Venedik'te geçirmeye geldim, dedi.

Sonra Ahmet'in yanında oturan genç bir adam söz aldı, ve:

– Benim adım İvan'dır[2]. Bütün Rusların imparatoru idim. Daha beşikteyken tahtımdan indirildim; anamı ve babamı hapsettiler, beni de hapishanede büyüttüler. Kimi zaman, koruyucularımın eşliğinde olarak, geziye çıkmama izin verirler; ben de karnavalı Venedik'te geçirmeye geldim, dedi.

Üçüncüsü:

– Ben İngiltere kralı Charles-Eduard'ım[3]. Babam, krallık üstündeki haklarını bana aktardı. Ben de bu hakları savunmak için savaştım; yandaşlarımdan sekiz yüzünün yüreklerini deştiler ve yanaklarını parçaladılar; hapsedildim. Benim gibi tahtından indirilmiş olan babamı ve büyük babamı Roma'da görmeye gidiyorum. Karnavalı Venedik'te geçirmeye geldim, dedi.

Dördüncüsü söz aldı, ve:

– Ben de Polakların kralıyım[4]. Bir savaş sonunda, bana kalan ülkeler elimden gitti; babam da aynı talihsizliklere uğramıştı. Tanrı'nın uzun ömürler vermesini dilediğim Sultan Ahmet gibi, İmparator İvan gibi ve Kral Charles-Eduard gibi, Tanrı'nın koruyuculuğuna sığınıyorum ben de ve

(1) III. Ahmet, 1703'ten 1730'a değin padişahlık etmiştir; tahtından yeniçerilerce indirilmiş ve 1736'da ölmüştür. *Candide* yayımlandığında, Sultan Ahmet'in ölümünün üstünden –aşağı yukarı– yirmi yıl geçmiş bulunuyordu (ç.n.)

(2) Çar VI. İvan (1740-1764), Büyük Petro'nun kızı Elizabeth yararına tahtından indirilmiş, sürgüne yollanıp hapsedilmiş, sonra da öldürülmüştür (ç.n.)

(3) Charles-Eduard (1720-1788), III. Jacques Stuart'ın oğludur. İngiltere tahtının davacısıydı; ne var ki, boşa gitmiştir çabaları. Babası III. Jacques da tahtından indirilmiştir (ç.n.)

(4) III. Auguste (1696-1763), Polonya kralı iken, II. Friedrich 1756 yılında kovdu onu (ç.n.)

karnavalı Venedik'te geçirmeye geldim, dedi.

Beşincisi[5]:

– Ben de Polakların kralıyım. Tahtımı iki kez yitirdim; ama Tanrı'nın yazgısı bana başka bir ülke nasip etti; ben de bu ülkede, bütün Sarmat krallarının hep bir arada Vistül kıyılarında yaptıkları iyiliklerden daha büyüğünü yaptım. Ben de yazgıma boyun eğiyorum ve karnavalı Venedik'te geçirmeye geldim, dedi.

Konuşma sırası altıncı hükümdara gelmişti, o da:

– Baylar, ben sizler kadar büyük bir senyör değilim; ama sonunda, ben de herhangi bir kral gibi bir kraldım. Adım Thêodore'dur[6]. Korsika'ya beni kral seçtiler. Bana da haşmetmeap diye seslenirlerdi; bugünse, zorla bay diyorlar; bir zamanlar para bastırdım, şu anda beş param yok; bir zamanlar iki nazırım vardı, bugün zar zor bir uşağım var; bir taht üzerinde otururken gördüm kendimi, sonra uzun süre Londra'da hapishanede samanların üzerinde yattım. Her ne kadar haşmetmeaplar gibi ben de karnavalı Venedik'te geçirmeye geldimse de, burada başıma aynı şeyin geleceğinden korkuyorum, dedi.

Öteki beş kral, soylu bir acımayla dinlediler bu sözleri. Her biri Théedore'a, giysi ve gömlek satın alabilmesi için yirmi lira verdi; Candide, ona iki bin lira değerinde bir elmas armağan etti.

Beş kralın beşi de:

– Bizim verdiğimiz paranın yüz mislini verebilecek durumda olup, vermekten de çekinmeyen bu sıradan adam da kim? diyorlardı.

Masadan kalkacakları sırada, aynı otele, savaş sonunda ülkelerini yitirip, karnavalın geri kalan bölümünü Venedik'te geçirmeye gelen dört haşmetmeap hazretleri daha geldi. Ancak Candide, bu yeni gelenlere dikkat bile etmedi. Tek şey vardı düşündüğü; İstanbul'a gidip sevgili Cunégonde'unu bulmak!

(5) Stanislas Leszczynski (1677-1766), Polonya'yı 1738'de yitirdi ve karşılığında Lorraine'i aldı (ç.n.)

(6) Baron Théodore de Nöhof (1694-1756), İsveç hizmetinde bir serüvencidir. Korsikalıların Cenovalılara karşı ayaklanmalarına yardım etti ve birkaç kez Korsika kralı oldu; sonra da Londra'da borç yüzünden hapse girdi ve 1756'da orada öldü (ç.n.)

XXVII

CANDİDE'İN İSTANBUL YOLCULUĞU

Sadık Cacambo, Sultan Ahmet'i İstanbul'a götürecek olan geminin Türk kaptanını, Candide ile Martin'i de gemisine almaya razı etmişti. Her ikisi de, zavallı haşmetmeabın önünde yerlere değin eğildikten sonra, geminin yolunu tuttular. Candide, yolda Martin'e:

– İşte, birlikte yemek yediğimiz, tahtlarından indirilmiş altı kral! Bu altı kraldan birine de sadaka verdim üstelik. Belki, daha bahtsız birçok prens vardır. Bana gelince, ben yüz tane koyun yitirdim ve Cunégonde'un kollarının arasına uçuyorum. Azizim Martin, bir daha söylüyorum; Pangloss'un hakkı varmış, her şey iyidir! dedi.

Martin onu:

– Öyle olmasını dilerim, diyerek yanıtladı.

Candide:

– Ama işte Venedik'te çok az inanılır bir serüven yaşadık. Hiç kimse, tahtından indirilmiş altı kralın meyhanede bir arada yemek yediklerini ne görmüştür, ne de işitmiştir.

Martin:

– Bunlar, bizim başımıza gelen çoğu şeylerden daha olağanüstü değildir. Kralların tahtlarından indirilmiş olmaları da, her zaman görülen şeylerdendir; onlarla yemek yemek onurunu elde etmemize gelince, bu da öylesine önemsizdir ki sözünü etmeye bile değmez, dedi.

Candide, gemiye ayak basar basmaz, eski uşağı, sevgili dostu Cacambo'nun boynuna atıldı, ve:

– Ah! Bakalım, Cunégonde ne yapıyor? Eskisi gibi yine bir güzellik örneği mi? Bugün de seviyor mu beni? Sağlığı nasıl? İstanbul'da, ona bir saray satın aldınız kuşkusuz,

dedi.

Cacambo:

– Sevgili efendim, Cunégonde, çanak çömleği çok az olan bir prensin yanında, Marmara kıyılarında bulaşık yıkıyor. Matmazel Cunégonde, şimdi, sultanın günde üç akçe verdiği, Ragotski[1] adında eski bir hükümdarın evinde halayıktır. Ancak, işin daha üzücü yanı, Matmazel Cunégonde'un güzelliğini yitirip korkunç biçimde çirkinleşmiş olmasıdır, dedi.

Candide:

– Güzel ya da çirkin, ben onurlu bir adamım; onu her zaman sevmek boynumun borcudur. Ancak, cebinde beş altı milyon götürdüğün halde, nasıl oldu da Cunégonde böylesine iğrenç bir duruma düşebildi? dedi.

Cacambo:

– Bakınız, Matmazel Cunégonde'u almak iznini elde edebilmek için Buenos-Aires Valisi Senyör Don Fernando d'İbaraa y Figueora y Mascarenez y Lampurdos y Suza'ya iki milyon vermem gerekti. Ve bir korsan geri kalan paramızı hakladı. Bu korsan, bizi Matapan Burnu'na, Milo'ya, Nikari'ye, Sisam'a, Petra'ya, Çanakkale'ye, Marmara'ya, Üsküdar'a götürdü. Cunégonde'la yaşlı kadın, sözünü ettiğim prensin evinde hizmetçilik yapıyorlar; ben de, tahtından indirilmiş olan kralın kölesi oldum, dedi.

Candide:

– Bu dünyada birbirine zincirlenmiş ne çok felaket varmış! Ama ne olursa olsun, birkaç elmasım daha var; Cunégonde'u kolayca kurtarırım bunlarla. O kadar çirkinleşmiş olması ne acı! dedi.

Sonra da, Martin'e dönerek:

– Kimi daha çok acınmaya değer görüyorsunuz? Sultan Ahmet'i mi, İmparator İvan'ı mı, Kral Charles-Eduard'ı mı, yoksa beni mi? dedi.

Martin:

– Bilmem! Bunu bilmek için kalplerinizin içerisinde olmam gerek, dedi.

(1) Ferenc Rakoçi (1676-1735), Transilvanyalı bir prens olup, XIV. Louis ve Osmanlıların desteği ile, Macarları, Avusturya imparatoruna karşı ayaklandırdılar; yenilince, Marmara kıyılarında göz hapsine alındı (ç.n.)

Candide:

– Ah! Pangloss burada olsaydı, o anlar ve bize de söylerdi, dedi.

Martin:

– Sizin Pangloss'un, hangi terazi ile insanların düşkünlüklerini tarttığını ve acılarını değerlendirdiğini bilmiyorum. Ancak, benim anlayabildiğim bir şey varsa, o da, yeryüzünde Kral Charles-Eduard'dan, İmparator İvan'dan ve Sultan Ahmet'ten daha çok acınacak milyonlarca insanın bulunduğudur, dedi.

Candide:

– Bu da pek mümkündür, dedi.

Birkaç günlük bir yolculuktan sonra İstanbul Boğazı'na vardılar. Candide, önce Cacambo'yu çok pahalıya satın aldı; sonra da, zaman yitirmeden, Marmara kıyılarına gidip çirkinleşmiş de olsa Cunégonde'u aramak için, arkadaşlarıyla birlikte bir kadırgaya atladı.

Forsalar arasında, Türk kaptanının ara sıra çıplak omuzlarına sığır sinirinden yapılmış bir kırbaçla vurduğu, pek kötü kürek çeken iki tutsak vardı. Candide, doğal olarak, öteki tutsaklardan daha fazla bir dikkatle baktı onlara, yanlarına acıyarak yaklaştı ve bozulmuş yüzlerindeki bazı çizgilerle, Pangloss ve Matmazel Cunégonde'un kardeşi Baron cenapları –o zavallı Cizvit– arasında bir benzerlik sezer gibi oldu. Böyle bir düşünce, hem heyecanlandırdı Candide'i, hem de üzdü onu. Daha da dikkatle baktı onlara.

Ve Cacambo'ya:

– Aslında Pangloss'un asıldığını görmeseydim ve Baronu öldürmek bahtsızlığına uğramasaydım, şu iki tutsağın onlar olduğuna inanırdım, dedi.

Baron ve Pangloss'un adları geçince, her iki tutsak, bir çığlık atıp sıraları üzerinde kalakaldılar ve ellerinden küreklerini bıraktılar. Türk kaptan, üzerlerine yürüyüp kırbaçlamaya başladı.

Candide:

– Kaptan Hazretleri, durunuz, durunuz! Size istediğiniz kadar para vereceğim, diye bağırdı.

Forsalardan biri:

– Nasıl, Candide ha! diyordu.

Öteki de:

– Nasıl? Candide ha! diye tekrarlıyordu.

Candide:

– Düş mü görüyorum? Uykuda değilim ya? Ben miyim bu kadırgada olan? Karşımdaki, öldürdüğüm Baron Hazretleri değil mi? Asıldığını gördüğüm üstad Pangloss mu şu? diye bağırıyordu.

Onlar da:

– Evet biziz, ta kendileriyiz! diyorlardı.

Martin:

– Nasıl, büyük filozof bu mu? diyordu.

Candide:

– Eh bakalım, Türk kaptan hazretleri, imparatorluğun en büyük baronlarından biri olan Sayın Tunder-ten-Tronk'la, Almanya'nın en derin metafizikçisi olan Sayın Pangloss için ne kadar kurtuluş akçesi istiyorsunuz? dedi.

Türk kaptan:

– Köpek gâvur! Mademki bu iki gâvur tutsağın biri baron, öteki de metafizikçidir; kuşkusuz, bunlar onların ülkelerinde büyük birer rütbedir, bana elli bin akçe vereceksin, dedi.

Candide:

– Verdim gitti! Beni bir şimşek gibi İstanbul'a götürün, paranızı hemen alacaksınız. Ama hayır, beni Matmazel Cunégonde'a götürün, dedi.

Türk kaptan, Candide'in daha ilk önerisi üzerine, geminin başını İstanbul'a doğru çevirmişti ve gemiyi, kuşların havayı yararak uçmalarından daha da hızlı yürütüyordu.

Candide, Baronla Pangloss'u yüz kez kucakladı, ve:

– Ben sizi öldürmedim mi, sevgili Baron Hazretleri? Ya siz, sevgili Pangloss, asıldığınız halde nasıl oluyor da yaşıyorsunuz? Ve nasıl oluyor da, her ikiniz de böyle Türkiye'de küreğe mahkûm durumdasınız? dedi.

Baron Hazretleri:

– Hemşiremin bu ülkede olduğu doğru mu? diyordu.

Cacambo:

– Evet, burada! diye yanıtlıyordu.

Pangloss:

– Demek, sevgili Candide'imi buldum ha! diye bağırıyordu.

Candide, onlarla Cacambo ve Martin'i tanıştırdı. Birbirlerini kucaklıyor ve bir ağızdan konuşuyorlardı. Kadırga uçuyordu, limana bile girmişlerdi. Bir Yahudi buldular; Candide ona yüz bin akçe değerinde bir elması elli bin akçeye sattı. Yahudi, Hazreti İbrahim'in adına ant içerek, daha fazla veremeyeceğini söyledi. Candide, Baronla Pangloss'un kurtuluş akçelerini duraksamadan ödedi. Pangloss, kurtarıcısının ayaklarına kapandı ve gözyaşlarıyla ıslattı onları; Baron Hazretleri, bir baş işaretiyle teşekkür etti ve ilk fırsatta bu parayı geri vereceğine söz verdi, ve:

– Hemşiremin Türkiye'de olması gerçekten mümkün mü? dedi.

Cacambo:

– Bundan daha gerçeği olamaz; çünkü, Transilvanyalı bir prensin evinde bulaşık yıkıyor, dedi.

Hemen iki Yahudi daha getirttiler; Candide, birkaç elmas daha sattı. Cunégonde'u gidip kurtarmak için hep birlikte bir başka kadırgaya bindiler.

"– Hemşiremin Türkiye'de olması gerçekten mümkün mü? dedi.

Cacambo:

– Bundan daha gerçeği olamaz; çünkü, Transilyvanyalı bir prensin evinrde bulaşık yıkıyor, dedi..."

XXVIII

CANDİDE'İN, CUNÉGONDE'UN, PANGLOSS'UN, MARTİN'İN VE BAŞKALARININ BAŞLARINA GELENLER

Candide Baron'a:

– Yeniden bağışlamanızı dilerim; bedeninizi bir kılıçla deldiğimden dolayı af diliyorum, muhterem Papaz Hazretleri, dedi.

Baron:

– Bundan söz etmeyelim artık; biraz sert davrandığımı kabul ediyorum. Ancak, mademki ne tür bir rastlantının beni bu kadırgaya düşürdüğünü anlamak istiyorsunuz, ben de anlatacağım: Kolejin eczacı papazı yaramı iyileştirdikten sonra, bir İspanyol birliğinin saldırısına uğrayıp tutsak düştüm. Hemşirem Buenos-Aires'ten yola çıktığı sıralarda, beni orada hapse tıktılar. Roma'da büyük Cizvit papazının yanına dönmek istedim. İstanbul'da Fransız elçisi yanında papazlığa atandım. Göreve başlayalı sekiz gün olmuştu ki, bir gün akşamüzeri güzel bir içoğlanına rastladım. Hava pek sıcaktı: Oğlan, denize girmek istedi; ben de fırsattan yararlanıp denize girerek banyo yapmak istedim. Bir Hıristiyanın bir Müslüman genciyle çırılçıplak bir arada bulunmasının büyük bir suç sayıldığını bilmiyordum. Bir kadı, tabanlarıma yüz sopa attırıp kürek cezasına çarptırdı beni. Dünyada bunun kadar korkunç bir haksızlık yapılabileceğini sanmıyordum. Ancak, hemşiremin Türklere sığınmış Transilvanyalı bir prensin mutfağında niçin çalıştığını anlamak ister-

dim, dedi.

Candide:

– Sevgili Pangloss, nasıl oluyor da sizi yeniden görebiliyorum? dedi.

Pangloss:

– Benim asıldığımı gördüğünüz doğrudur; pek doğaldır ki yakılacaktım. Ancak, beni yakacakları sırada, bardaktan boşanırcasına yağmur yağdığını hatırlıyorsunuz değil mi? Öylesine şiddetli oldu ki fırtına, ateş yakmaktan umudu kestiler; daha iyi bir yol bulamadıklarından astılar beni. Bir cerrah cesedimi satın aldı, evine götürdü ve beni parçalamaya başladı. Önce, göbeğimden köprücükkemiğine kadar çapraz yardı. Beni astıkları biçimden daha kötü durumda asamazlardı. Kutsal Engizisyonun yüksek buyruklarını yerine getiren cellat, ki aynı zamanda ikinci diyakostur, insanları pek güzel yakmasını biliyor, ancak adam asmaya alışık değilmiş: İp ıslaktı, o yüzden kaydı ve düğümlendi; yani henüz soluk alabiliyordum. Çapraz yarık öyle bağırttı ki beni, cerrah arkası üstü yere düştü ve bir şeytan parçaladığını sanarak, korkudan ödü patlayıp kaçtı ve kaçarken de merdivenlerden paldır küldür yuvarlandı. Yan odalardan birinde bulunan karısı gürültüyü duyunca koşarak geldi; beni, masanın üzerinde yarığımla uzanmış görünce, kocasından fazla korkup kaçtı ve kaçarken de kocasının üstüne düştü. Biraz kendilerine gelince, karısının cerraha:

– "Bir imansızı parçalamak de nereden hatırına geldi? Şeytanın, hep böylesi adamların bedenlerinde barındığını bilmiyor muydun? Bu adamı okuyup üflemesi için hemen bir papaz bulmaya gideceğim", dediğini duydum. Bu sözleri duyunca titredim ve olanca gücümle, "Acıyınız bana!" diye bağırdım. Sonunda, Portekizli berber yüreklendi, derimi dikti; hatta karısı da beni sağalttı. Ve on beş gün içerisinde ayağa kalktım. Berber bana bir iş buldu ve beni Venedik'e giden Maltalı bir soylunun yanına uşak olarak verdi. Ancak, efendimin bana vereceği parası olmadığı için, ben de Venedikli bir tacirin hizmetine girdim ve arkası sıra İstanbul'a geldim.

Bir gün, canım bir camiye girmek istedi. Yaşlı bir imamla, dua eden pek güzel genç bir kadın vardı camide.

Kadının göğsü açıktı; memelerinin arasında lalelerden, güllerden, manisalalelerinden, düğünçiçeklerinden, sümbüllerden ve çuhaçiçeklerinden yapılmış bir demet vardı. Demeti yere düşürdü kadın, pek saygılı bir çabuklukla yerden aldım; ancak yerine koymakta öylesine geciktim ki, imam kızdı ve Hıristiyan olduğumu fark edince, "imdat!" diye bağırdı. Beni kadıya götürdüler; o da tabanlarıma yüz sopa attırdıktan sonra, kürek cezasına çarptırdı beni; Sayın Baronla aynı kadırgada, aynı sıraya zincirlendim. Bu kadırgada, dört genç Marsilyalı, beş Napolili papaz ve iki de Korfulu keşiş vardı. Bunlar, böylesine serüvenlerin her gün olageldiğini söylediler bize. Baron Hazretleri, benden daha fazla haksızlığa uğradığını ileri sürüyordu; ben ise, bir kadının göğsüne bir demet çiçek koymanın, bir içoğlanla çırılçıplak bulunmaktan daha hoşa gider olduğu kanısındaydım. Bu evrendeki olayların zincirlenişi sizi bu kadırgaya düşürdüğü zaman ve bizi satın aldığınızda, durmadan tartışıyor ve günde yirmi kırbaç yiyorduk, dedi.

Candide:

– Peki sevgili Pangloss, asıldığınız, parçalandığınız, dayak yediğiniz ve küreğe mahkûm olduğunuz zamanlarda, yine dünyada her şeyin yolunda gittiğini düşündünüz mü? dedi.

Pangloss:

– Başta ne düşünmüşsem, odur düşündüğüm bugün de; ne de olsa bir filozofum: Zaten, doluluk ve uçucu madde gibi daha baştan kurulmuş uyum da dünyanın en güzel şeyi olduğundan, Leibniz haksız değildir. Benim de sözümden dönmem doğru olamaz, diye yanıtladı.

"Pangloss:

– Başta ne düşünmüşsem, odur düşündüğüm bugün de, ne de olsa bir filozofum..."

XXIX

CANDİDE, CUNÉGONDE'U VE YAŞLI KADINI NASIL BULDU

Candide, Baron Hazretleri, Pangloss, Martin ve Cacambo, başlarından geçenleri anlatır, evrende olası ya da olmayan olaylar üzerinde akıl yürütür; nedenler ve sonuçlar, manevi ve maddi acılar, özgürlük ve zorunluluk, Türkiye'de bir kadırganın üstünde duyulabilecek avuntular hakkında tartışırlarken, Transilvanyalı prensin Marmara kıyısındaki evine yaklaştılar. İlk gördükleri, havluları kurutmak için iplere seren Cunégonde ile yaşlı kadın oldu.

Baron Hazretleri, bu görünüm karşısında sarardı. Sevecen âşık Candide, güzel Cunégonde'unu, cildi kararmış, gözleri kızarmış, boğazı kurumuş, yanakları buruşmuş, kolları kırmızılaşmış ve soyulmuş görünce, dehşet içerisinde kalarak üç adım geriledi; sonra, incelik gereği ilerledi. Cunégonde, Candide'i ve kardeşini kucakladı; yaşlı kadını da onlar kucakladılar ve Candide her ikisini satın aldı.

Küçük bir çiftlik vardı yakında; yaşlı kadın, daha iyi bir yaşam kuruncaya değin burada yerleşmelerini önerdi Candide'e. Cunégonde, çirkinleştiğini bilmiyordu, kimse de bunu söylememişti ona; Candide'e, verdiği sözleri öylesine kesin bir tavırla hatırlattı ki, Candide geri çevirmek gücünü gösteremedi. Candide de, Baron Hazretlerine, kız kardeşi ile evleneceğini bildirdi.

Baron Hazretleri:

– Hemşiremin böylesine aşağılaşmasına ve sizin de bu

tür küstahlaşmanıza asla katlanamam; buna engel olacağımdan ve yapacağım alçaklıktan dolayı hiçbir zaman ayıplanmayacağım: Hemşiremin çocukları Almanya'nın soyluluk meclislerine giremeyecektir. Hayır, hemşirem, imparatorluk baronlarından biriyle evlenebilir ancak! dedi.

Cunégonde, kardeşinin ayaklarına kapandı ve gözyaşlarıyla ıslattı onları. Ancak, Baron Hazretleri yumuşamadı.

Candide:

– Benim çılgın efendim, seni kadırgalardan kurtardım; senin ve kardeşinin kurtuluş akçelerinizi ödedim. Kız kardeşin bulaşık yıkıyordu burada, üstelik de çirkinleşmiş. Öyle olduğu halde, onunla evlenmek inceliğini gösteriyorum; sen ise karşı çıkıyorsun. Kızgınlığıma uyacak olsam, bir daha öldürürdüm seni, dedi.

Baron Hazretleri:

– Beni öldürebilirsin, ancak ben yaşarken hemşiremle evlenemezsin! dedi.

"... Kandid, güzel Künegond'unu, cildi kararmış, gözleri kızarmış, boğazı kurumuş, yanakları buruşmuş, kolları kırmızılaşmış ve soyulmuş görünce, dehşet içerisinde kaldı..."

XXX

SONUÇ

Candide, Cunégonde'la evlenmeye hiç de niyetli değildi aslında; ancak, Baron Hazretlerinin aşırı densizliği, bu evliliğe götürüyordu onu. Ve Cunégonde da öylesine sıkıştırıyordu ki, artık sözünden dönemez bir noktaya geldi Candide. Pangloss'a, Martin'e ve sevgisine güvenilir Cacambo'ya danıştı. Pangloss, güzel bir açıklamada bulunarak, Baronun, kız kardeşi üzerinde hiçbir hakkı olmadığını ve imparatorluğun bütün yasaları gereğince, Cunégonde'un, sol elini Candide'e vererek evlenebileceğini tanıtladı; Martin, Baron Hazretlerinin denize fırlatılmasını uygun gördü; Cacambo, Baronun yeniden kadırgaya konulması için Türk kaptana geri verilmesini, ondan sonra da ilk gemiyle Cizvitlerin başpapazına gönderilmesine karar verdi. Bu görüşü çok yerinde buldular; yaşlı kadın da uygun gördü; Cunégonde'a hiçbir şey söylemediler. Sorun, ufak bir para karşılığında çözüldü ve hep birden bir Cizvit papazını yakalamaktan ve bir Alman baronunun kasılıp kurulmasını kırmaktan doğan zevki tattılar.

Bunca başa gelenden sonra sevgilisiyle evlenen Candide'in, eski İnkaların yurdundan getirdiği elmaslar sayesinde, filozof Pangloss'la, filozof Martin'le ve ihtiyatlı Cacambo ve yaşlı kadınla birlikte, dünyanın en güzel ömrünü süreceğini düşünmek pek doğaldı. Ancak, Yahudiler öylesine dolandırdılar ki, sonunda yalnız küçük çiftliği kaldı elinde. Her gün biraz daha çirkinleşen karısı hırçınlaştı ve dayanılmaz hale geldi; yaşlı kadın zaten sakattı ve Cunégonde'dan daha çok hırçınlaştı. Bahçede çalışan ve sonra İstanbul'a

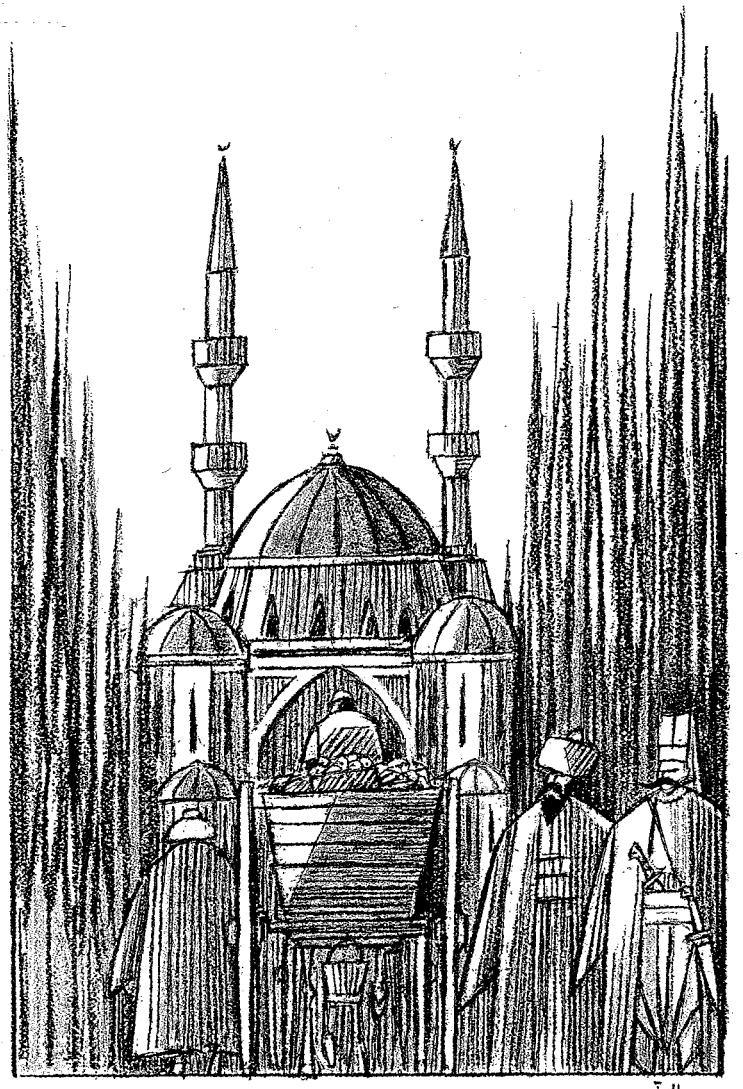
zerzevat satmaya giden Cacambo'nun çalışmaktan canı çıkıyordu; o da lanet okuyordu talihine. Pangloss, Alman üniversitelerinden birinde parlayamadığı için kederleniyordu. Martin'e gelince, kötülüğün her yerde olduğunun kesin inancı içindeydi; o yüzden de sabırla karşılıyordu olayları. Candide, Martin ve Pangloss, ara sıra metafizik ve ahlak sorunları üzerinde tartışıyorlardı. Limnos'a, Midilli'ye ve Erzurum'a sürülen beyler, paşalar ve kadılarla dolu gemilerin, çiftliğin pencerelerinin altından geçtiği görülüyordu çoğu kez. Sürülenlerin yerlerini almak için, başka kadıların, başka paşaların ve başka beylerin geldikleri görülüyordu; bunlar da sürülüyordu sıraları gelince. Babıâli'ye sunulmak üzere götürülen samanla doldurulmuş kelleler görüyorlardı. Bu görünümler, tartışmaları çoğaltıyordu; tartışmadıkları zaman sıkıntıları o dereceye varıyordu ki, bir gün yaşlı kadın, onlara: "Hangisinin daha kötü olduğunu anlamak isterdim: Zenci korsanlarca yüz kez ırzına geçilmek mi; kabalarından birinin kesilmiş olması mı; Bulgarlarca kırbaçlanmak mı; bir ateşte yakma töreninde asılmak mı; parçalanmak mı; bir kadırgada kürek çekmek mi; kısaca, hepimizin geçirdiği felaketlere uğramak mı; yoksa, burada hiçbir şey yapmadan oturmak mı?" dedi.

Candide:

– İşte büyük bir sorun! dedi.

Bu sözler, yeni tartışmalara kapı açtı ve özellikle Martin, insanların, kaygının kıvranışları ya da can sıkıntısının uyuşukluğu içerisinde yaşamak için yaratıldıkları sonucuna vardı. Candide, kabul etmiyordu bunu, ancak hiçbir şey de söylemiyordu. Pangloss, her zaman korkunç acılar çektiğini açıkladı; ancak, bir kez her şeyin iyi olduğunu savunduğu için, inanmadığı halde yine de bu düşünceyi savunup duruyordu.

Sonunda bir olay, Martin'in iğrenç ilkelerini doğrulayıp güçlendirdi; Candide'i her zamankinden fazla duraksama içine düşürdü, Pangloss'u ise şaşkına çevirdi. Bir gün, Paquette'le Papaz Giroflée'nin, son derece düşkün durumda çiftliğe geldiklerini gördüler. Üç bin kuruşu çabucak yemişlerdi; sonra ayrılmışlar, barışmışlar, darılmışlar, hapsedilmişler, kaçmışlardı; Papaz Giroflée de Müslüman olmuştu sonunda. Paquette, her yerde mesleğini sürdürüyor, ancak

"Bahçede çalışan ve sonra İstanbul'a zerzevat satmaya giden Cacambo'nun çalışmaktan canı çıkıyordu."

beş para kazanamıyordu artık.

Martin Candide'e:

– Verdiğiniz paraların hemen tüketileceğini ve onları daha yoksul kılacağını kestirmiştim. Siz ve Cacambo, milyonların içerisinde boğulduğunuz halde, Paquette'le Papaz Giroflée'den daha mutlu değilsiniz, dedi.

Pangloss Paquette'e:

– Ah zavallı çocuğum! Demek Tanrı sizi bize gönderdi. Bana, bir burun ucuna, bir göze, bir kulağa mal olduğunuzu biliyor muydunuz? Bakın siz de ne kılığa girmişsiniz! Nedir bu dünya? dedi.

Bu yeni serüven, her zamankinden fazla derin düşüncelere götürdü onları.

Yörede, Türkiye'nin en iyi filozofu geçinen, pek ünlü bir derviş vardı; onun düşüncesini sormaya gittiler; Pangloss söz aldı ve dervişe:

– Üstat size, insan denen şu şaşırtıcı yaratığın niçin yaratıldığını sormaya geldik, dedi.

Derviş:

– Ne karışıyorsun sen, senin işin mi bu? dedi.

Candide:

– Ama muhterem efendim, yeryüzünde korkunç derecede kötülük var, dedi.

Derviş:

– Kötülük olmuş ya da iyilik olmuş, ne önemi var? Padişahımız Efendimiz Mısır'a bir gemi yolladığında, içindeki farelerin rahat olup olmadığını düşünüyor mu? dedi.

Pangloss:

– Peki, ne yapmalı öyleyse? dedi.

Derviş:

– Susmalı! dedi.

Pangloss:

– Sizinle, nedenler ve sonuçlar hakkında, olabilecek dünyaların en iyisi, kötülüğün kaynağı, ruhun niteliği ve daha baştan kurulmuş uyum hakkında konuşabileceğimden dolayı seviniyordum, dedi.

Derviş, bu sözleri duyunca kapı dışarı etti onları.

Bu konuşma sırasında, İstanbul'da, Divan-ı Hümayun'dan iki vezirin ve bir müftünün boğdurulduğu ve bunların dostlarından çoğunun da kazığa oturtuldukları haberi

çevreye yayılmıştı. Bu felaket, her yanda büyük gürültüler yaptı birkaç saat. Pangloss, Candide ve Martin, küçük çiftliğe dönerlerken, kapısının önünde, portakal ağaçlarının gölgesinde oturmuş hava alan yaşlı bir adama rastladılar. Bilgiç olduğu kadar her şeyle de ilgilenen Pangloss, boğulan müftünün adını sordu ondan.

Yaşlı adam:

– Bilmiyorum ve hiçbir zaman, ne bir müftünün, ne de bir vezirin adını öğrenmedim. Sözünü ettiğiniz olaydan da kesinlikle haberim yoktur. Devlet işlerine karışan kimselerin, kimi zaman çok acı biçimde öldüklerini ve bunu hak ettiklerini sanıyorum. Ancak, İstanbul'da olup biteni kesinlikle sorup öğrenmem; içinde çalıştığım bahçenin yemişlerini İstanbul'a satmaya göndermekle yetinirim, dedi.

Bu sözleri söyledikten sonra yabancıları evine çağırdı: İki kızı ve iki oğlu, kendi yaptıkları türlü şerbetler, kaymaklı turunç reçeli, portakal, limon, ananas, fıstık, Batavya'nın ve adaların kötü kahvesinden karıştırılmamış saf Mokа kahvesi sundular yabancılara. Sonra da, bu iyi kalpli Müslümanın iki kızı, Candide'in, Pangloss'un ve Martin'in sakallarına koku sürdüler.

Candide Türk'e:

– Geniş ve pek verimli bir toprağınız olsa gerek? dedi.

Türk:

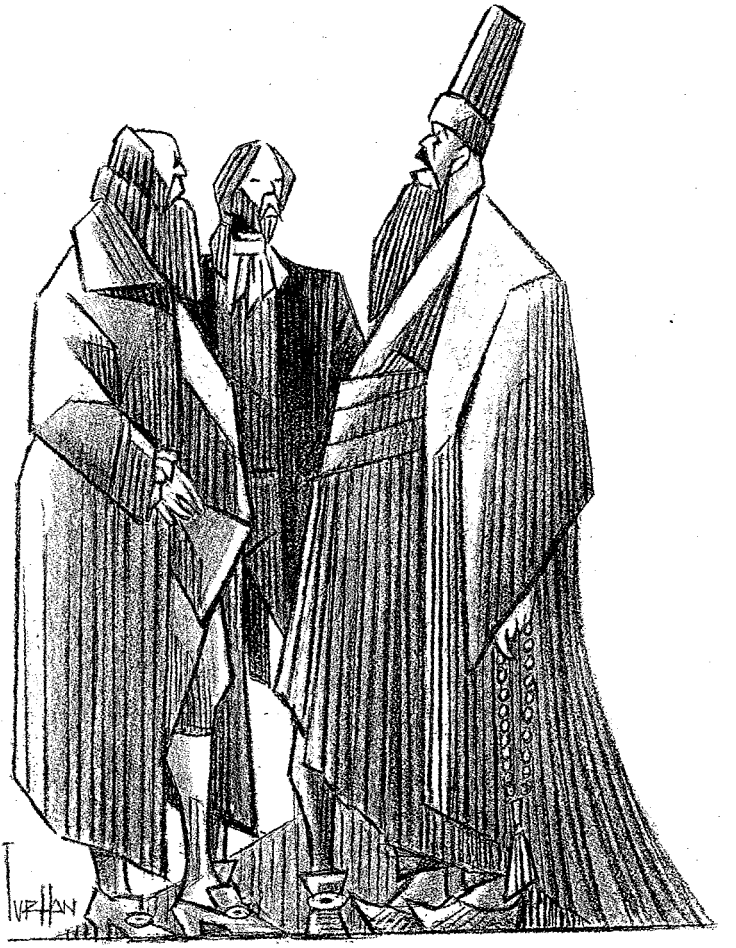
– Yalnız yirmi dönümlük! Bu toprağı, çocuklarımla birlikte eker biçerim; çalışma, bizden üç büyük kusuru, can sıkıntısını, kötü alışkanlıkları ve yoksulluğu uzaklaştırır, dedi.

Candide, çiftliğine dönerken, Türk'ün sözleri hakkında derin düşüncelere daldı yolda. Martin ve Pangloss'a:

– Bana öyle geliyor ki, bu yaşlı adamın, birlikte yemek yemek onurunu tattığımız altı kralın talihlerine yeğlenecek bir talihi var, dedi.

Pangloss:

– Bütün filozofların anlattıklarına bakılırsa, büyük mevkiler çok tehlikeliymiş: Çünkü, Muabitlerin kralı Eglon'u Aod öldürdü; Apşalon, saçlarından asılı kalıp üç cirit vuruşu ile öldürüldü; Jeroboan'ın oğlu Kral Nadab'ı, Baasa; Kral

IVAN

"... Türkiye'nin en iyi filozofu geçinen, pek ünlü bir derviş vardı; onun düşüncesini sormaya gittiler; Pangloss söz aldı ve dervişe :

– Üstat size, insan denen şu şaşırtıcı yaratığın niçin yaratıldığını sormaya geldik, dedi.

Derviş :

– Ne karışıyorsun sen. Senin işin mi bu? dedi..."

"Kandid :

– Bunlar güzel sözler, ama bahçemizi de yetiştirmek gerek!.."

Ela'yı Zandri; Orşosiyas'ı Jehu; Athalia'yı Joida öldürdü; Kral Joaşim, Kral Jeşonias, Kral Sedecias tutsak oldular. Krezos'un, Astyak'ın, Dariüs'ün, Siraküzalı Denys'nin, Pyrrhus'un, Perseus'un, Anibal'in, Jugurtha'nın, Ariovist'in, Sezar'ın, Pompeus'un, Neron'un, Othon'un, Vitelius'un, Domisien'in, İngiltere kralı II. Richard'ın, II. Eduard'ın, VI. Henri'nin, III. Richard'ın, Mary Stuart'ın, I. Charles'ın ve Fransız kralları olan üç Henri'nin ve İmparator IV. Henri'nin nasıl öldüklerini biliyorsunuz. Biliyorsunuz ki..."

Candide:

– Bahçemize bakmamızın da gerektiğini biliyorum, dedi.

Pangloss:

– Hakkınız var! Çünkü, insan cennete konulduğunda, çalışması için konulmuştur; bu da, insanın yatıp kalkmak için yaratılmadığını tanıtlar, dedi.

Martin:

– Şu halde, kafa yormadan çalışalım; bu da, yaşamı dayanılır kılmanın tek yoludur, dedi.

O bir avuç insan, bu övünülecek amaca yöneldi; kendi yeteneğini ortaya koymaya çalıştı her biri. Küçük toprak çok ürün verdi. Cunégonde gerçekten pek çirkindi, ancak çok usta bir pastacı oldu; Paquette, nakış işledi; yaşlı kadın, çamaşırı üzerine aldı. Papaz Giroflée de işe yaradı; usta bir marangoz olup çıktı ve erdem sahibi bile oldu.

Pangloss, kimi zaman Candide'e:

– Olabilecek dünyaların en iyisinde, birbirine bağlanmıştır bütün olaylar; çünkü, Matmazel Cunégonde'un aşkı için güzel bir şatodan kıçınıza tekme yiyip kovulmamış olsaydınız, Engizisyon zulmüne uğramamış olsaydınız, yaya olarak Amerika'yı dolaşmamış olsaydınız, Baron Hazretlerine bir kılıç darbesi indirmemiş olsaydınız, güzel Eldorado ülkesinden aldığınız bütün koyunları yitirmemiş olsaydınız, burada turunç reçeliyle fıstık yiyemezdiniz, diyordu.

Candide de, şöyle yanıtlıyordu onu:

– Bunlar güzel sözler, ama bahçemize bakmamız gerek!

VOLTAIRE'İN YÜZÜNCÜ ÖLÜM YILI ÜSTÜNE VİCTOR HUGO'NUN SÖYLEVİ(*)

Yüz yıl önce bugün bir insan ölüyordu. Ölümsüz olarak ölüyordu. Sırtında yılları, eserleri, sorumlulukların en ünlüsünü ve en korkuncunu, yani insan vicdanını uyarıp düzeltmiş olmanın sorumluluğunu yüklenmiş olarak gidiyordu. Lanetlenmiş ve kutsanmış, geçmişçe lanetlenmiş, gelecekçe kutsanmış olarak gidiyordu. Geçmişçe lanetlenmek, gelecekçe kutsanmak, baylar, zaferin iki yüce biçimidir bu! Bir yandan çağdaşlarının ve gelecek kuşakların alkışları, öte yandan acımasız geçmişin savaştığı kimselere karşı gösterdiği –ayyuka çıkmış– yuha ve kin çığlıklarıydı işittiği ölüm döşeğinde. Bir insandan fazla bir şeydi, bir yüzyıldı o. Bir görevi yerine getirmişti. Yarattığı eser için, yazgının yasalarında olduğu kadar, doğanın yasalarında da açıkça ortaya çıkan yüce irade seçmişti kendisini belli ki. Bu adamın yaşadığı seksen dört yıl, doruğundaki monarşiyi, seherindeki devrimden ayıran arayı doldurur. Doğduğunda XIV. Louis hâlâ iktidardaydı, öldüğünde XVI. Louis hüküm sürüyordu; öyle ki beşiği büyük tacın son ışınlarını görebildi ve tabutu, büyük uçurumun ilk aydınlıklarını *(Alkışlar).*

Daha uzağa gitmeden, baylar, uçurum kelimesi üzerinde anlaşalım: Güzel uçurumlar vardır; içine kötülüğün yuvarlandığı uçurumlardır bunlar *(Bravo!).*

Baylar, sözlerime ara verdiğime göre, düşüncemi tamamlamamı hoş karşılayınız. Ölçüsüz ya da kötü hiçbir söz

(*) Victor Hugo, bu söylevi, Voltaire'in ölümünün 100. yılı vesilesiyle 30 Mayıs 1878'de vermiştir (ç.n.)

söylenmeyecektir burada. Uygarlığın gereklerine uyacağız. İlerlemeyi doğrulayıp desteklemek, filozoflara felsefenin yararlarından bir şölen vermek; on sekizinci yüzyıla on dokuzuncu yüzyılı tanık tutmak; yüce savaşçıları ve alçakgönülle hizmet edenleri onurlandırmak; halkların soylu çabasını, yani sanayiyi, bilimi, ileriye doğru yiğitçe yürüyüşü, emeği kutsamak; insanlar arasında duygu birliğini ve anlaşmayı pekiştirmek, kısacası barışı, bu evrensel yüce isteği övmek için buradayız. Barış, uygarlığın erdemi, savaş ise cinayetidir *(Alkışlar)*. Bu büyük anda, bu görkemli saatte, ahlak yasalarının önünde dindarca bir saygıyla eğilmek ve Fransa'yı dinleyen dünyaya şunu söylemek için buradayız: Tek bir güç, adaletin hizmetinde olan vicdan, ve şan olarak da gerçeğin hizmetindeki deha vardır *(Hareketler)*.

Bunu söyledikten sonra devam ediyorum.
Devrim'den önce, baylar, sosyal yapı şöyleydi:
Aşağıda, halk.
Halkın üstünde ruhbanın temsil ettiği din.
Dinin yanında yargıçların temsil ettikleri adalet.

Şimdi, insan toplumunun böyle bir anında, neydi halk? Bilgisizlik! Neydi din? Hoşgörüsüzlük! Ve neydi adalet? Adaletsizlik!

Söylediklerimde abartma var mı? Siz verin hükmü!

Ancak, iki olayı, olmuş iki olayı belirtmekle yetineceğim:

Toulouse'da, 13 Ekim 1761'de, bir evin alt salonunda asılı bir genç bulunur. Halk ayaklanır, ruhban kızıp köpürür, mahkeme soruşturma açar. Aslında bir intihardır bu; tutup adam öldürmeye dönüştürülür. Kimin yararına? Dinin! Ya suçlanan? Baba! Bir Huguenot'dur(*) bu, ve oğlunun Katolik olmasını önlemek istemiştir. Ahlaki yönden canavarlık, maddi yönden de olanaksızlık vardır; ne önemi var! Oğlunu öldüren bu babadır, o genci de bu ihtiyar as-

(*) Huguenot: Kalvin mezhebinden Fransız Protestanı (ç.n.)

mıştır. Adalet işe koyulur ve işte sonuç: 9 Şubat 1762'de, beyaz saçlı bir adam, Jean Calas, bir alanın ortasına getirilir, soyundurulur, bir çarkın üstüne yatırılır, kollar ve bacaklar dayanaksız durumda bağlanır, baş sarkıktır. Sekinin üstünde üç adam vardır: İşkenceye göz kulak olmakla görevli, David adlı bir yargıç, haç tutan bir rahip ve elinde demirden bir çubuk bulunan bir cellat. İşkence görecek olan, şaşkınlık ve dehşet içinde ne rahibe bakar, ne cellada. Cellat, demirden çubuğu kaldırır ve bir kolunu kırar adamın; adam haykırır ve bayılır; yargıç hemen atılır, mahkûma tuz koklatılır, kendine gelir. Bir yeni çubuk vuruşu daha, yeni bir haykırış; Calas kendinden geçer; yeniden canlandırılır ve cellat işine başlar yeniden. Ve her kol ve bacak iki yerinden kırılmak gerektiğinden, ikişer kez vurulur her birine, bu da sekiz işkence tutar. Sekizinci bayılıştan sonra, rahip öpmesi için haçı uzatır ona; Calas başını çevirir ve cellat son darbeyi indirir, demir çubuğun kaba ucuyla göğsünü ezer yani. Calas da böylece ölür. İşkence, iki saat sürmüştür. Ölümünden sonra, gencin, gerçekten kendi canına kıydığı anlaşılır. Ancak, bir cinayet işlenmiştir. Kim işlemiştir bunu? Yargıçlar *(Büyük heyecan. Alkışlar).*

Başka bir olay. Yaşlıdan sonra bir genç adam. Üç yıl sonra, 1765'te, Abbeville'de, bir fırtına ve kasırga gecesinin sabahında, bir köprünün taşları üzerinde, üç yüz yıldan beri köprünün korkuluğuna çakılı, tahtadan, çürümüş bir haç bulunur. Kim atmıştır bu haçı yere? Kim işlemiştir bu günahı? Bilinmez. Belki bir gelip geçen, rüzgâr belki de. Suçlu kimdir? Amiens piskoposu, bir soruşturma mektubu yayımlar. Soruşturma mektubu denilen de, bütün müminlerce cehennem korkutmacası altında, şu ya da bu olay hakkında, bildiklerini ya da bildiklerini sandıklarını söylemeleri için bir emir; bağnazlığın bilgisizliğe öldürücü buyruğu yani. Amiens piskoposunun soruşturma mektubu, etkisini gösterir; söylentiler öylesine büyür ki, sonunda ihbar boyutlarına varır. Adalet, haçın yere düştüğü gece, iki adamın, biri La Barre, öteki d'Etallonde adlı iki görevlinin, Abbeville köprüsünden sarhoş bir halde ve şarkı söyleyerek geçtiklerini keşfeder ya da keşfettiğini sanır. Mahkeme, Abbeville yargıevidir. Abbeville yargıevinin görevlileri, Toulouse yargıçları ayarındadır. Daha az adil değillerdir. İki tutuklama ya-

zısı çıkarılır, d'Etallonde kaçar, La Barre yakalanır, adli soruşturmaya teslim edilir. Adam, köprüden geçtiğini yadsır, ama şarkı söylediğini saklamaz. Abbeville yargıevi mahkûm eder kendisini; adam, Paris Parlemanına başvurur. Paris'e götürülür, hüküm yerinde bulunur orada da ve onanır. La Barre, Abbeville'ye getirilir yeniden ve zincire vurulur. Uzatmayayım. Korkunç saat gelir. Şövalye La Barre'a suç ortaklarını söyletmek için, olağan ve olağanüstü sorgulamaya başlanır; neyin suç ortakları? Bir köprüden geçmiş ve bir şarkı söylemiş olmak! İşkencede bir dizini kırarlar; günah çıkartan papaz, kemiklerin çatırdadığını işitince düşer bayılır. Ertesi gün, 5 Haziran 1766'da, La Barre, Abbeville'nin büyük alanına götürülür; korkunç bir ateş yakılmıştır orada; hüküm La Barre'a okunur, sonra eli bileğinden kesilir, arkadan bir demir kerpetenle dili sökülür dibinden, sonra lütfedilip kafası kesilir ve ateşe atılır! Şövalye de La Barre böyle ölür.

İşte o zaman ey Voltaire, bir tiksinti çığlığı attın sen ve edebi şanın olacaktır bu senin! *(Şiddetli alkışlar).*

O zaman geçmişin tüyler ürpertici davasına başladın; tiranlara ve canavarlara karşı, insan soyunun davasını savundun ve kazandın onu. Büyük adam, nur içinde yat! *(Yeniden alkışlar).*

Baylar, size az önce hatırlattığım korkunç şeyler, kibar bir toplumun ortasında olup bitiyordu; yaşam keyifli ve hafifti, gidilip geliniyordu, insanlar kendilerinin ne üstündekilere, ne de altındakilere bakıyorlardı, kayıtsızlık tasasızlığın içinde eriyordu; Saint-Aulaire, Boufflers, Gentil-Bernard gibi zarif şairler, cici mısralar kaleme alıyorlardı; sarayda bayram üstüne bayram vardı, Versailles parıl parıl parlıyordu, Paris habersizdi her şeyden; ve işte böyle bir dönemde, yargıçlar, dinsel bir vahşilikle bir ihtiyarı bir çarkın üstünde öldürüyor ve rahipler, bir şarkı adına, bir gencin dilini sökü-yorlardı *(Büyük heyecan. Alkışlar).*

Bu hoppa ve iç karartıcı toplumun huzurunda, Voltaire, yalnız başına, sarayı, soylusu, paralısıyla; bilinçsiz bir

güç olarak o kör kalabalığıyla; uyruklara karşı o denli kaba efendilere karşı öylesine saygılı olan, hem ezici hem dalkavuk, halkın sırtında krala karşı diz çökmüş *(Bravo!)* o korkunç yargıçlarıyla; ikiyüzlülüğü bağnazlıkla uğursuzca karıp karıştırabilen ruhbanıyla, bütün bu güçlerin gözleri önünde birleştiğini gördüğü bu sırada, Voltaire, tekrar edeyim, yalnız başına, bütün bu sosyal bozuklukların bir arada oluşuna, bu dev ve korkunç dünyaya karşı savaş açtı ve çatışmayı kabul etti. Peki neydi silahı? Bir rüzgâr gibi ağırlıksız ve bir yıldırım kadar güçlü olan bir şey: Bir kalem! *(Alkışlar).*

Bu silahla savaştı; bu silahla yendi.

Baylar, bu anıyı selamlayalım!

Voltaire yendi, Voltaire çok parlak bir şey yaptı; tek bir kişinin herkese karşı savaşıdır bu, yani büyük bir savaş. Düşüncenin maddeye karşı savaşı, aklın önyargı ve boş inana karşı savaşı, haklının haksıza karşı savaşı, ezilen adına ezene karşı savaş, iyiliğin savaşı, tatlılığın ve yumuşaklığın savaşı. Bir kadının sevecenliği ve kahramanın kızgınlığı vardı onda. Büyük bir zekâ ve dev bir yürekti o *(Bravo sesleri).*

Köhnemiş yasayı ve eski dogmayı yendi; feodal senyörü, gotik yargıcı, Romalı rahibi yendi. Kalabalığı halk düzeyine yükseltti; öğretti, yatıştırıp yola getirdi ve uygarlaştırdı. Calas ve La Barre için savaştığı kadar, Sirven ve Montbailly için de savaştı; bütün tehditleri, bütün sövgüleri, bütün zulümleri, iftirayı, sürgünü göğüsledi. Yorulmadı ve sarsılmadı. Şiddeti gülümsemeyle, despotluğu sarakayla, yanılmazlığı alayla, inatçılığı direnmeyle, bilgisizliği gerçekle yendi.

Gülümseyiş dedim. Bunun üstünde duruyorum. Gülümseyiş, Voltaire budur.

Tekrarlayalım bunu baylar, çünkü yatıştırma, büyük yanıdır filozofun. Voltaire'de denge, yeniden kurulmakla

sonuçlanır hep. Haklı kızgınlığı ne olursa olsun geçer; ve öfkelenmiş Voltaire yerini yatışmış Voltaire'e bırakır sürekli. O zaman, bu derin bakışta, gülümseyiş belli eder kendini.

Bu gülümseyiş, bilgeliktir. Bu gülümseyiş, tekrar ediyorum, Voltaire'dir. Gülmeye kadar gider bu gülümseyiş çoğu kez; ancak felsefi acı onu yatıştırır. Güçlüler söz konusu olduğunda, alaycıdır; zayıflar karşısında da okşayıcı. Ezeni hırpalar ve ezileni rahatlatır. Büyüklere karşı alay, küçükler için acıma. Ah! Bu gülümseyişle heyecana gelelim. Seherin aydınlıkları vardı onda. Gerçeği, doğruyu, iyiyi ve yararlıda doyurucu ne varsa onu aydınlattı; boş inanların içyüzünü koydu ortaya; bu çirkinlikleri görmek iyiydi; gösterdi onları. Kafası ışık içinde olduğundan verimli oldu. Yeni toplum, eşitlik ve ödün arzusu ve hoşgörü diye adlandırılan kardeşliğin başlaması, karşılıklı iyi niyet, insanların ve hakların ölçülü hale getirilmesi, yüce yasa olarak görülen akıl, boş inanların ve yan tutmaların silinişi, ruhların dinginliği, hoşgörürlülük ve bağışlayıcı olma anlayışı, uyum... İşte bu büyük gülümseyişten doğanlar!

Bilgelikle gönül yüceliğinin, aynı şeyler olduğunun tanınacağı, genel affın ilan edileceği günde, kuşkusuz yakın olan o günde, inanıyorum ki, yukarıda, yıldızların arasında Voltaire gülümseyecek *(Arka arkaya üç alkış tufanı. Yaşasın genel af! haykırışları).*

Baylar, birbirinden on sekiz yüzyıl arayla gelip insanlığa hizmet etmiş iki kişi arasında, gizemli bir ilişki var.

İkiyüzlülükle savaşmak, yalancılığın maskesini indirmek, zorbalıkları, gaspları, önyargıları, yalanları, boş inanları yerle bir etmek, tapınağı –yeniden kurmak koşuluyla– yıkmak, yani sahtenin yerine gerçek olanını geçirmek, vahşi yargıçlara saldırmak, kan dökücü papaz takımına saldırmak, eline bir kamçı alıp mihrabı satanları kovalamak, mirastan yoksun bırakılmışların mirasını istemek, zayıfları, yoksulları, acı çekenleri korumak, zulme uğrayanlar ve baskı altına alınanlar için mücadele etmek, İsa'nın savaşı bu-

dur. Peki, bu savaşı yapan insan hangisidir? Voltaire'dir o da *(Bravo sesleri).*

İncil'in eserini felsefenin eseri tamamlar; bağışlayıcı ruh başladı, hoşgörü ruhu da başlamış olanı sürdürdü; derin bir saygı duygusuyla söyleyelim, İsa ağladı, Voltaire gülümsedi; bugünkü uygarlığın tatlılığı, işte bu tanrısal gözyaşıyla, işte bu insani gülümseyişten gelmektedir *(Uzun alkışlar).*

Voltaire hep gülümsedi mi? Hayır! Başlarda da söylediğim gibi, çoğu kez öfkelendi de.

Baylar, kuşkusuzdur ki ölçü, sakınma, oran, aklın yüce kurallarıdır. Denilebilir ki ılımlılık, felsefenin soluk alıp vermesidir. Bilge felsefenin içinde aydınlık olmayan şeyleri, bir tür serinkanlı kesinlikle, çabasıyla özetlemelidir. Ancak, kimi anlarda, gerçek tutkusu, güçlü ve sert biçimde ayağa kalkar ve esenlik getiren büyük rüzgârlar gibi hakkı da vardır buna. Israrla söylüyorum, hiçbir bilge, adaletle umudu, sosyal çabanın bu iki yüce dayanağını hiçbir zaman sarsamayacaktır; ve herkes, adaleti temsil ediyorsa yargıca saygı duyacak, umudu temsil ediyorsa rahibi kutsayacaktır. Ama, yargıçların adı işkenceci, kilisenin adı da engizisyon olursa, o zaman insanlık onun karşısına çıkar ve yargıca şunu der: Kanununu istemiyorum! Ve rahibe de şunu söyler: Dogmanı istemiyorum! Yeryüzünde odun yığını üstünde yakmanı, gökyüzünde de cehennemini istemiyorum! *(Büyük heyecan. Uzun alkışlar).* O zaman öfkelenmiş filozof doğrulur ve yargıcı adalete haber verir, rahibi de Tanrı'ya! *(Yeniden alkışlar).*

Voltaire'in yaptığı da budur. Büyüktür o!

Voltaire ne idi, söyledim; yüzyılı neydi, onu anlatacağım şimdi.

Baylar, büyük adamlar pek nadir olarak yalnızdırlar. Büyük ağaçlar, bir ormana egemen olduklarında daha büyük görünürler, orada kendi evlerindedirler; Voltaire'in çevresinde bir zekâ ormanı vardır, bu orman on sekizinci

yüzyıldır. Bu zekâlar arasında, Montesquieu, Buffon, Beaumarchais gibi doruklar vardır ve Voltaire'den sonra da en yüceler arasında iki kişi, Rousseau ile Diderot. Bu adamlar, insanlara düşünmeyi öğretirler; iyi düşünmek, iyi davranmaya götürüyor; düşüncede doğruluk, yürekte doğruluk olup çıkıyor. İlerlemenin bu emekçileri yararlı çalışmalar yaptılar. Buffon doğa tarihini kurdu; Beaumarchais, Molière'in de ötesine geçerek, bilinmeyen bir komedi türünü, hemen hemen sosyal komediyi buldu; Montesquieu yasalar alanında öylesine derin kazılar yaptı ki, sonunda hukuku bulup çıkarmayı başardı. Rousseau'ya gelince, Diderot'ya gelince, bu iki adı ayrı ayrı söyleyelim; Diderot, bu meraklı büyük zekâ, adalete susamış sevecen yürek, gerçek düşüncelere, temel olarak sağlam kavramlar vermek istedi ve *Ansiklopedi*'yi yarattı. Rousseau, hayran olunacak bir hizmette bulundu kadına; anayı sütanne ile tamamladı; beşiğin bu iki yüce varlığını yan yana getirdi. Rousseau, bu sürükleyici ve dokunaklı yazar, bu derin düşler içindeki hatip, siyasal gerçeği çoğu kez keşfetti ve ilan etti. Ülküsü gerçeğin içindedir. Fransa'da yurttaş diye adlandırılabilecek kişiler içinde ilki olmak onuru onundur; yurttaşlık teli Rousseau'da titreşir. Voltaire'de titreşen ise evrensel teldir. Denilebilir ki, bu hareketli on sekizinci yüzyılda, Rousseau halkı temsil eder; Voltaire, daha da geniş olarak İnsan'ı. Bu büyük yazarlar ortadan çekildiler; ama ruhlarını bıraktılar bizlere, Devrim'i yani *(Alkışlar).*

Evet, Fransız Devrimi ruhudur onların. Onların aydınlık bir türemesidir o. Devrim onlardan gelir; geçmişi kapayan ve geleceği açan bu kutsanmış felaketin her yanında rastlanır onlara. Devrimlere özgü olan ve nedenlerin arasından sonuçları, ön planda olanın ardından geleni de fark ettiren bu saydamlıkta, Diderot'nun arkasında Danton, Rousseau'nun arkasında Robespierre ve Voltaire'in arkasında Mirabeau görülür. Ve arkadakiler önde olanları biçimlendirirler.

Baylar, çağları insanların adlarında özetlemek, yüzyılları adlandırmak, onları bir tür insan varlıkları haline getir-

mek, henüz üç halka, Yunanistan'a, İtalya'ya, Fransa'ya vergidir bu. Perikles yüzyılı, Augustus yüzyılı, X. Léon yüzyılı, XIV. Louis yüzyılı, Voltaire yüzyılı denir. Bu adlandırmaların büyük bir anlamı vardır. Yüzyıllara adlar vermek, yalnızca Yunanistan'a, İtalya'ya, Fransa'ya has bu ayrıcalık, uygarlığın en üstün bir belirtisidir. Voltaire'e değin, devlet başkanlarıdır bu adlar; Voltaire, bir devlet başkanından da fazla bir şeydi, düşüncelerin başkanıdır o. Voltaire'le yeni bir dönem başlar: İnsan soyunun yüce yönetici gücünün düşünce olacağı sezilmektedir artık; uygarlık güce baş eğmektedir, ideal olanın sözünü dinleyecektir. Krallık asası ile kılıcın kırılması ve yerlerine ışığın geçmesidir bu; yani otorite özgürlüğe dönüşmüştür. Halk için kanun ve birey için de vicdandan başka hiçbir egemenlik yoktur bundan böyle. Her birimiz için, ilerlemenin iki yüzü açıkça bellidir ki, o da şudur: Hakkını kullanmak, yani bir insan olmak; ödevini yerine getirmek, yani bir yurttaş olmak.

Bu kelimenin, Voltaire yüzyılı kelimesinin anlamı budur; o büyük olayın, Fransız Devrimi'nin anlamı da bu.

On sekizinci yüzyıldan önceki iki unutulmaz yüzyıl, bunu hazırlamıştı; Rabelais *Gargantua*'da krallığı uyarır, Molière de *Tartuffe*'te Kiliseyi. Güce karşı kin ve hukuka saygı, bu iki ünlü zekâda apaçık ortadadır.

Bugün, kim ki "güç, hukuktan önce gelir" der, Ortaçağlı olduğunu göstermiş, giderek üç yüzyıl geriden seslenmiş olur insanlara *(Tekrarlanan alkışlar)*.

Baylar, on dokuzuncu yüzyıl on sekizinci yüzyılı saygıyla anar. Onsekizinci yüzyıl önerir, on dokuzuncu yüzyıl ise sonuca vardırır. Ve benim son sözüm, ilerlemenin kaygısız, ama eğilip bükülmez bir saptaması olacaktır.

Zamanı geldi. Hukuk formülünü buldu: İnsani federasyon!

Bugün güç, kaba güç ve şiddet olarak adlandırılıyor ve savaşın suç olarak karşılanmasına başlanıyor. Uygarlık, in-

san soyunun yakınması üzerine, davanın ilk soruşturmasını yapar ve fetihlerle komutanların büyük cinayet dosyasını düzenler *(Hareketler).* Tanık olarak tarih çağrılmıştır. Ağır gerçeklik ortaya çıkar; yapma hayranlıklar kaybolur; çoğu halde kahraman, katilin bir başka türüdür *(Alkışlar).* Halklar, bu gerçekten kalkarak anlamaya başlarlar ki, alçakça bir cinayetin büyümesi küçültülemez; öldürmek bir suçsa, daha fazla öldürmek hafifletici neden olamaz *(Gülüşmeler ve bravo sesleri);* çalmak, utanç verici bir şeyse, istila etmek bir onur olamaz *(Tekrarlanan alkışlar);* Te Deum'lar(*) bunları değiştirmez; adam öldürmek adam öldürmektir, dökülen kan dökülmüştür, adı Sezar ya da Napoléon olsun fark etmez; ve ebedi Tanrı'nın gözünde insan öldürmenin biçimi değişmez, çünkü bir kürek mahkûmunun serpuşu yerine bir imparatorun tacı konmuştur katilin kafasına *(Uzun alkış. Üç kez alkış tufanı).*

Ah! Mutlak gerçekleri ilan edelim. Savaşı alçaltıp küçültelim. Hayır, kanlı şan ve şeref yoktur. Hayır, cesetler ortaya koymak güzel değil, yararlı da değil. Hayır, yaşamın ölüm için çalıştığına inanılmaz. Hayır, ey beni çevreleyen analar, savaşın, bu hırsızın çocuklarınızı çalmaya devam etmesine inanılamaz. Hayır, kadının acılar içinde yavrusunu dünyaya getirmesi, insanların doğması, halkların çift sürüp ekmesi, köylünün tarlalarını verimli kılması, işçinin kentleri zenginleştirmesi, düşünürlerin kafa yormaları, sanayinin ortaya harikalar koyması, dehanın mucizeler yaratması, insanın geniş faaliyetinin yıldızlı göğün altında çabaları ve yaratışları çoğaltıp artırması, bütün bunlar, savaş alanı adı verilen uluslararası o korkunç şeyi sergilemek için olamaz! *(Derin heyecan. Herkes ayaktadır ve hatibi alkışlamaktadır).*

Gerçek savaş alanı, işte, Paris'in şu anda dünyaya sunduğu insan emeğinin şaheserlerinin buluşmasıdır.

Gerçek zafer, Paris'in zaferidir *(Alkışlar).*

(*) Te Deum: Tanrı'yı öven ve onun yardımını dileyen bir kilise ilahisi (ç.n.)

Ne yazık ki, –görmezlikten gelemeyiz– ne denli hayranlık ve saygı uyandırırsa uyandırsın, şu saatte iç karartıcı görünüşler de var hâlâ; ufukta karanlıklar görüyoruz şimdi de; halkların trajedisi sona ermiş değil; savaş, vicdansız savaş, hâlâ orada ve bu yüce barışta bile, aradan başını çıkarmak cesaretini gösteriyor. Prensler iki yıldır üzücü bir tersleşmede inatlaşıp duruyorlar; onların uyuşmazlığı bizim de anlaşmamıza engel oluyor, ve böylesi bir saptamaya bizi mahkûm ettiklerinden dolayı da kötü düşüncelidirler.

Bu karşıtlık bizi Voltaire'e götürsün; korkutucu olasılıkların karşısında eskisinden daha barışçı olalım. Bu büyük ölüye, bu büyük canlıya, bu büyük zekâya dönelim. Bu saygıdeğer mezarlar önünde eğilelim. İnsanlara yararlı yaşamı yüzyıl önce sona ermiş, ama eseriyle ölümsüz olandan öğüt isteyelim. Bu şanlı Voltaire'in yardımcısı öteki güçlü düşünürlerden, Jean-Jacques'tan, Diderot'dan, Montesquieu'den öğüt isteyelim. Sözü bu büyük seslere verelim. İnsan kanının akışını durduralım. Yeter! Yeter despotlar! Ah! Barbarlık sürüyor, peki, felsefe protesto etsin. Kılıç azgınlaşıyor, uygarlık tiksinsin. On sekizinci yüzyıl, on dokuzuncu yüzyılın yardımına gelsin; öncellerimiz filozoflar, gerçeğin havarileridir, bu ünlü hayaletleri yardıma çağıralım; savaşlar düşleyen monarşilerin önünde, insanın yaşam hakkını, vicdanın özgürlük hakkını, aklın emeğini, emeğin kutsallığını, barışın iyiliğini ilan etsinler; ve taçlardan karanlık çıktığına göre, mezarlardan da aydınlık çıksın! *(Toplu ve uzun alkış. Her yandan, Yaşa Victor Hugo! haykırışı).*

(Çev. Server Tanilli)

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 9

"CANDİDE YA DA İYİMSERLİK ÜSTÜNE" 13

I. Candide, güzel bir şatoda nasıl büyütüldü ve nasıl kovuldu oradan 27

II. Bulgarların arasında Candide'in başına gelenler 35

III. Bulgarların arasından nasıl kaçtı Candide ve ne oldu 41

IV. Candide, eski felsefe hocası Doktor Pangloss'a nasıl rastladı ve ne oldu 47

V. Fırtına, deniz kazası, deprem ve Doktor Pangloss'la Candide ve Anabatist Jacques'ın başına gelenler 53

VI. Depremlere engel olmak için nasıl güzel bir ateş yakıldı ve Candide nasıl dövüldü 61

VII. Yaşlı bir kadın Candide'e nasıl özen gösterdi ve Candide sevgilisini nasıl buldu 63

VIII. Cunégonde'un öyküsü 69

IX. Cunégonde'un, Candide'in, büyük Engizisyoncunun ve bir Yahudi'nin başına gelenler 79

X. Candide, Cunégonde ve yaşlı kadın, Cadiz'e ne halde vardılar ve gemiye nasıl bindiler 85

XI. Yaşlı kadının öyküsü 91

XII. Yaşlı kadının başına gelenlerin arkası 97

XIII. Candide, güzel Cunégonde ile yaşlı kadından nasıl ayrılmak zorunda kaldı 103

XIV. Candide ile Cacambo'yu Paraguay Cizvitleri nasıl karşıladılar 109

XV. Candide, sevgili Cunégonde'un kardeşini nasıl öldürdü 117
XVI. İki kız, iki maymun ve Oreyon diye adlandırılan yabanlarla, iki yolcunun başına gelenler 123
XVII. Candide'le uşağının Eldorado ülkesine varışları ve orada gördükleri 131
XVIII. Eldorado ülkesinde gördükleri 139
XIX. Surinam'da başa gelenler ve Candide'le Martin'in tanışması 147
XX. Candide'le Martin'in denizde başlarına gelenler 155
XXI. Candide'le Martin Fransa kıyılarına yaklaşıyorlar ve düşünüyorlar 161
XXII. Fransa'da Candide'le Martin'in başlarına gelenler 167
XXIII. Candide ile Martin İngiltere kıyılarına gidiyorlar; orada gördükleri 183
XXIV. Paquette'le Papaz Giroflée 187
XXV. Venedikli soylu Pococuranté Hazretlerini ziyaret 195
XXVI. Candide ile Martin'in altı yabancı ile yedikleri yemek ve bu yabancıların kim oldukları 205
XXVII. Candide'in İstanbul yolculuğu 211
XXVIII. Candide'in, Cunégonde'un, Pangloss'un, Martin'in ve başkalarının başlarına gelenler 219
XXIX. Candide, Cunégonde'u ve yaşlı kadını nasıl buldu 225
XXX. Sonuç 229
EKLENTİ: Voltaire'in 100. Ölüm Yılı Üstüne Victor Hugo'nun söylevi 241

Yayımlayan: Adam Yayıncılık ve Matbaacılık A.Ş.
Kapak: Ana Basım Sanayi A.Ş.
İç Baskı: Şefik Matbaası

VOLTAIRE

Candide ya da İyimserlik

Voltaire deyince, başta *Candide ya da İyimserlik* gelir akla; ve evrensel edebiyatın şaheserlerinden biri de budur.

"Olabilir dünyaların en iyisi"nde yaşadığımıza inanan saf bir gençtir Candide; iyimserlikle doludur. Bir talihsizlik, sevgilisinden ayırır onu ve yollara düşürür. Voltaire, hemen hemen bütün dünyada dolaştırır kahramanını. Gittiği her yerde de gördüğü, savaştır onun, acıdır, gözyaşıdır...

Kötümserleşir.

"Nedir iyimserlik?" diye soranlara verdiği yanıt şu olup çıkar: "İnsanın kötü bir durumda olduğu bir zamanda, her şeyin iyi olduğunu ileri sürmesi çılgınlığı!"

Son olarak, İstanbul'a düşer yolu. Orada, bir Türk köylüsünden, çalışmanın, emeğin erdemlerini öğrenir: "Çalışmak, bizden üç büyük kusuru, can sıkıntısını, kötü alışkanlıkları ve yoksulluğu uzaklaştırır" der köylü. Buradan kalkıp boş laflara, havada tartışmalara ve gevezeliklere karşı, bulduğu şudur Candide'in: "Bahçemize bakmamız gerek!"

Eser, Voltaire'in kaleminden XVIII. yüzyılın bir eleştirisi idi. Kuşkusuz, kötümserdir Voltaire, ama cesaretini yitirmemiş bir kötümser; öyle olduğu için de, eleştirirken, daha iyi bir dünyayı da sezdirir bize. O "daha iyi dünya", gerçekleşmiş değil, aptallıklara daha başkaları eklenmiş halde. Böylece, Voltaire'in eseri güncelliğini sürdürüyor.

Okuyunuz göreceksiniz...

4400000T

9 789754 185614

adam 703

ISBN 975-418-561-1

ADAM